

A hand-drawn map of a farmstead. It features several green-outlined buildings: a large rectangular structure on the left, a smaller one above it, and a complex arrangement of buildings on the right. A winding line represents a path or stream. A pond is labeled 'Dénau' in the lower-left area. The word 'Markt' is written at the top left, and 'Markt' is written vertically on the right side.

[illegible]

Pos. Wüstringer
Kad. Bau. Insp. u. Ap. 8

Szekeres Lászlónak ez a szabadkai helynévgyűjteménye nélkülözhetetlen kézikönyv mindazok számára, akik Szabadka múltjával foglalkoznak. S ha ezt megállapítjuk egy olyan időszakban, amikor a tudományos kutatómunka egyre rendszerezettebben és egyre mélyebbre hatol a város elmúlt évtizedeinek és évszázadainak eddig nagyobbrészt feltáratlan anyagába, akkor igen jól jellemeztük e mű jelentőségét.

Szekeres László, a régész, ezen a területen sem távolodik el szorosan vett szakmájától. Mint maga írja könyvének előszavában, e kézikönyv előtörténete is egy Horgos környéki ásatással kapcsolatos tudományos élményével áll összefüggésben. És szinte egészen természetes, hogy a szerző nem vállalkozik a helynevek gyűjtése terén „felszín fölötti” kutatómunkára, azaz olyan helynevek összegyűjtésére, amelyeknek még nincs meg a leletszerűségük, vagyis nem fordulnak elő a régebbi okmányokban. Szabott egy határt időben és térben is, ameddig elmehet a jelen felé közeledésben. Az időhatár azt jelenti, hogy csakis az 1919 előtti írott okmányokból merítette adatait, a térbeli határ pedig azt, hogy az időhatárnak megfelelően nem elégedhetett meg a város mai területére vonatkozó helynevek összegyűjtésével, hanem ki kellett térnie a város régebbi közigazgatási területére is.

Mint minden tudós ember, aki Szabadka múltja felé fordul érdeklődésével, természetesen e könyv szerzője sem kerülhetette el Iványi István várostörténetét. Ez különösen azért jelentős a mű szempontjából, mert a Szabadkai Történelmi Levéltár más okirataival mellett Iványi a XVIII. századbeli, latin és német nyelven írt, nagyon nehezen olvasható okiratokat is áttanulmányozta, s ez igen jól kiegészítette Szekeres László más irányú kutatásait.

Ez a szabadkai helynévtár korántsem tekinthető befejezett műnek, hiszen maga a szerző is szükségesnek tartja további kiegészítését, de ebben a formájában is feltétlenül hasznos szolgálatot tesz a Szabadka múltjával foglalkozó történészeknek, íróknak és újságíróknak egyaránt.

SZEKERES LÁSZLÓ

SZABADKAI HELYNEVEK

HELYTÖRTÉNETI KÉZIKÖNYV

1975.

ELŐSZÓ

Ennek a kézikönyvnek rövid előtörténete van.

1963 kora tavaszán kivételes élményben volt részem; olyanban, amilyenben csak régésznek lehet. Horgosra hívtak meg kivizsgálni egy kotrógéppel megbolygatott halmot. A helyszíni szemléből hamarosan ásatás lett, amelynek során a föld- és kőhalmazokból kibontakoztak egy középkori templomocska alapjai. Olyan adatokkal, amelyek teljesen újak voltak, s amelyek eddig ismeretlen történelmi pillanatokat villantottak fel. Nemcsak számomra, hanem a vajdasági régészeti kutatás számára is. (Lásd: *Egy XVII. századi falusi templom maradványai Horgoson*. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei. 1972. március. IV. évf. 10. sz. 117—125.) Ezzel a feltárással egy olyan problematikával jegyeztem el magam, amely, több egyéb mellett állandóan fogva tart.

Bizonyos ösztönző körülmények csaknem egy évtized múltán újból ráirányították a figyelmemet erre a témára. Ez alkalommal azonban a Szabadka környékén fellelhető, feltáratlan középkori templomromokat tanulmányoztam; kitűnt, hogy nem kevesebb, mint tizenhét (!) lappang a tavak és a völgyek partjain. Sok újat azonban pusztán létükön kívül — mivel ásatásokra pénz soha sincs elég — nagy sajnálatomra nem tudtam kimutatni. Írott adatokat kerestem, de azok nem kerültek elő, mert — úgy látszik — nincsenek is. Esetünkben már csak kizárólag az ásatások segíthetnének. Az okiratokat és az irodalmat böngészve azonban rájöttem valamire: Szabadka környékén nagyon sok feledésbe ment, vagy éppen hogy, csak ismert helymegjelölő név volt vagy van használatban. Olyanok, amelyeket érdemes lenne összeszedni és esetleg rövid magyarázatokkal ellátva közzéadni. Előbb csak mellékesen jegyezgettem a neveket, később azonban rendszeresen gyűjteni kezdtem őket. Az anyag olyan érdekes és számottevő lett, hogy magam is meglepődtem.

A helynévanyag gyarapodása közben azonban több probléma felmerült, amelyeket meg kellett oldanom.

— Legelőször is az, hogy mely terület adatait regisztráljam: Szabadka mai közigazgatási területének, vagy az 1919-ig hozzátartozó összes területeknek az adatait?

— Amennyiben térben meg is határozom a gyűjtőterületet, időben tartsam-e magam valamilyen határhoz?

— A szakirodalomban jegyzett adatokon kívül foglalkozzam-e olyan elnevezésekkel, amelyek a nép nyelvén egykor éltek és esetleg átkerültek a mába, de amelyeket a publikációk nem tartanak nyilván?

— Eleinte azt sem tudtam eldönteni, hogyan jegyezsem le az egyes címszavakat, amikor vegyesen, sőt párhuzamosan fordulnak elő a magyar és szláv elnevezések, és mert a régebbi adatok írásmódjában változás állt be.

Mindezekre a kérdésekre meg kellett találnom a megoldást. Azt hiszem, hogy a kialakított koncepció és az alkalmazott módszerek megfelelnek a követelményeknek.

1. Mivel a mohácsi vész előtti Szabadka területe ma még megközelítőleg sem határozható meg, a török hódoltságot követő időszakban kialakult birtokterület mellett kellett maradnom. Ez több szempontból is indokolt volt. Amennyiben a mai terület névanyagánál maradtam volna, akkor egyrészt a szelektálás alkalmával ütköztem volna nehézségbe, másrészt pedig számottevő és igen értékes anyagot kellett volna kihagynom. Emiatt úgy döntöttem, hogy csak az 1919 előtti adatokat gyűjtöm össze.

2. Az előbbi időmeghatározás arra a kérdésre is választ adott, hogy felvegyem-e a nép nyelvén ma is élő régi elnevezéseket. Mivel az okiratokban előforduló helynevek zömmel a nép nyelvéből származnak, és mivel többnyire az írott anyagot szedtem össze, tulajdonképpen a nép névanyagának mintegy petrifikált részét láthatjuk itt lejegyezve. A népi elnevezéseket kategóriának tekintettem, amelynek határait nem óhajtottam átlépni. Ebből következik, hogy a múlt század negyvenes és újólag nyolcvanas éveiben adott hivatalos utca- nevek sem kaptak már helyet a gyűjteményben.

3. Gyűjtésem nem tekintem lezártnak, mert például a Szabadkai Történelmi Levéltár okiratai közül csupán Ulmer Gáspár levéltáros útmutatásai alapján válogattam össze a legalkalmasabbnak ígérkezőket, mivel az intézmény régebbi anyaga csak most van feldolgozás alatt. Behatóan csak a fellelhető térképállagot tanulmányoztam.

Munkám közben számtalanszor megcsodáltam Iványi István nagy tájékozottságát, szinte páratlan történeti érzékét, szintetizáló képességét. Rengeteg adatot épített bele műveibe. Jegyzeteimből látható, hogy a legtöbb esetben reá támaszkodtam. Ezt azért is tennem kellett, mert Iványi azok közé a kevesek közé tartozik, akik a szabadkai

levéltár XVIII. századi latin és német nyelven írt, nagyon nehezen olvasható okiratait átlapozták, tanulmányozták, amit én nyelvtudásom hiányossága miatt sem tehettem volna meg.

4. A begyűjtött anyaggal kapcsolatban a következőket tartom szükségesnek még megjegyezni:

Az egyes címszavakról igyekeztem közölni a legjellemzőbb adatokat. Azokat, amelyek a lehető legteljesebb képet nyújtják, de nem képeznek száraz adathalmazt. Arra törekedtem, hogy kézikönyvem érthető és — amennyire lehetséges — élvezhető legyen mindenki számára. Az általánosan ismert címszavaknál, és másutt is, röviden utaltam a tárgyalt hely régészeti jelentőségére és az ott előforduló fontosabb lelőhelyekre.

5. A helyneveket olyan írásmóddal közlöm, ahogyan azokat először lejegyezték. Ezzel elkerülhetőnek vélem az esetleges későbbi tévedéseket, bonyodalmakat. A címszavak betűrendben következnek egymás után, és ha azok valamelyike a szövegben ismételtelen előfordul, akkor csak kezdőbetűit tüntetem fel.

6. A címszavak után álló számok segítségével határozható meg a mellékelt térképeken a tárgyalt név pontos helye.

Az I. térképen a fekete karikák az eddig felfedezett középkori templomromok és települések helyét jelölik. Az azokat összekötő vonalak pedig a feltételezett középkori úthálózatot.

7. A nevek, címszavak etimologizálásába és más irányú vizsgálatába érthető okoknál fogva nem bocsátkoztam. Ezt a feladatot nálamnál avatottabb, ezen a területen jártasabb kutatókra kell bízni.

Tisztában vagyok könyvem fogyatékoságaival, mégis remélem, hogy hasznos munkát végeztem. Ha mással nem, hát azzal, hogy néhány újabb elemmel gazdagíthattam eddigi ismereteinket Szabadka múltjáról.

Szekeres László

AGINA BARA (1)

A Kertváros keleti oldalán, a radonováci magasabb részek alatt, a volt SAND pályától észak felé húzódik egy alacsony, vizenyős terület, amelyet még 1744-ben említenek AB néven. A hagyomány szerint ezt a területet annak idején a szabadkai aga kaszálóknak használta egészen a szőlők végéig.¹ (Lásd: Szegedi szőlők)

Az AB-ban, egy 1768-as kincstári rendelet alapján, 1771 tavaszán fákat ültettek. A fenti név nincs többé használatban.²

1963-ban a kaszárnya közelében az új lakótelep első épületeinek alapozási munkálatai közben sírokat találtak. Közülük csak keveset, hármat lehetett megmenteni. Azok tanúsága szerint a temető az avar korban, valószínűleg a VII. században keletkezett. Nem lehetett hosszú ideig használatban.

AKASZTÓ HEGY (2)

Természetes földhát Szabadka régebbi határvonalán.³ Az egykori Babina greda mai neve.⁴ Magyarországon, Tompa közelében van.

ASSZONY FÖLDJE (3)

Egy 1845-ben készített kataszteri térképen a fenti elnevezést az a szántóterület viselte, amely a Ludasi közlegelővel volt határos és a Sóstó, valamint az első tőle nyugatra húzódó, észak—déli irányú dűlőút közé esett.⁵ Lényegében az a földterület, amely ma az Ábrahám-vendéglő mögött fekszik. A név nem használatos.

BABA HALOM (4)

A Ludas-tó déli csücskénél elhelyezkedő mesterséges kerek halom.⁶ Egykor középkori település központja lehetett, mert rajta egy régen (török korban?) elpusztult templom romjai és a körülötte elhelyezkedő temető maradványai találhatók.⁷

A BH-ot régebben Debeli hátnak nevezték.⁸

BABINA GREDA (5)

Régi, természetes földhát a valamikori Kelebia puszta északkeleti sarkában.⁹

Kelebia puszta 1776-ban készült térképén tűnik fel először.¹⁰ Ismét az 1789-es határjárás alkalmával hallunk róla. Azóta régi nevét elfeledték, új neve Cifra major.¹¹ Ma a határon túl, Tompa és Mélykút között található.

BABINA GREDA (6)

Egy 1779-ben készült térkép (a vitatott tompai földeken) is feltüntetett egy BG-t, hozzáfűzve, hogy Banja Gerendának is nevezik¹² (lásd ott!).

BAICS JÁRÁS (7)

Egy 1758-ban kelt császári parancsban említik a BJ-t mint közlegelőt Razbojištěval és a négyes határral együtt.¹³ Valamikor a Körös-ér keleti oldalán, Szabadkától északra a Zsdráloi erdő és Öttömös között lehetett.¹⁴ Ma ez a rész az országhatáron túl van. Régi neve nem használatos.

BAJAI KAPU (8)

Amikor Szabadka 1779-ben szabad királyi város lett, a várost a külterülettől árkokkal kerítették el. Az országotakra, ahol azok a sáncok elértek, sorompókat állítottak; ezeket nevezték kapuknak (lásd városkapuk). A BK-nál 1783-ban őrház is építettek.

A BK a nyugati sánc (ma a Micsurin utca) és az akkor még beépítetlen Baromvásártér találkozásánál (Metohijai utca végén) volt. Stojanovits mérnök 1869-ben készített várostérképén is fel van tüntetve.¹⁵

BAJAI SZŐLŐK (9)

A BSZ-et 1747-ben említik először.¹⁶ A volt Pesti, ma Halasi úttól délre, délnyugatra elterülő homokos szőlővel beültetett területet értették alatta. Ezeket a szőlőket ma is BSZ-nek (Bajski vinogradi) nevezik. Az elmúlt évtizedben kiterjedt települések keletkeztek ezen a területen.

BAJAI TEMETŐ (10)

A Teréz-templom melletti, sorrendben a második temetőt a város terjeszkedése miatt fel kellett számolni. Ezért 1777-ben új temetőket jelölt ki a városi tanács. Ezek között volt a BT is.¹⁷ Akkor nem mai határain belül volt, hanem a később, 1782-ben ásott városárok belső felén levő tisztáson,¹⁸ a mai Marija Bursać, Gaj, Grgur Peštalić és Micsurin utca között. 1971 tavaszán a Peštalić utcában árok ásása közben XVIII. századi sírokat találtak.¹⁹

A Zombori út mellett 1803-ban létesítettek újabb temetőt,²⁰ amellyel a BT hamar összeolvadt.

Ez a temető ma is használatban van és ma is BT-nek nevezik (Bajsko groblje).

BAJAI ÚT (11)

A Bajára vezető út neve. Annak városi szakasza Stojanovits mérnök 1869-ben készített térképén is fel van tüntetve;²¹ a mai Május 15-e út a Tomislav király tértől a Micsurin és a Metohijai utca találkozásáig. Ezen a helyen a múlt század hetvenes éveiben még sorompó állt és ezt nevezték Bajai kapunak.

BAJMOK (12)

Szabadkához tartozó település. Tőle nyugatra fekszik a Krivaja, vagy régebbi nevén Bács-ér legnyugatibb ágának völgyében. Mint települést, falut először egy 1462-ben kelt okiratban említik. Az adókönyvek a török hódoltság idején, 1580–82-ben 21, 1590-ben pedig már csak 16 adózó

házat tüntetnek fel. Idővel a település elpusztult. B-ot a törökök kiűzése után más pusztákkal együtt már 1702-ben Szabadka területéhez csatolták.

A katonaszállítás és a közlekedés megkönnyítése céljából (régebben Zombor és Szabadka között csak Kerey volt betelepítve, és az országút Pacsér pusztán keresztül vezetett) 1764-ben egy királyi rendelet B pusztá betelepítésére kötelezte Szabadkát. Hosszabb alkudozások után csak 1770-ben kezdték el a betelepítést és csak 1785-ben fejezték be.²²

Bajmok és környéke már sokkal régebben lakott terület; szarmata kori település és temető,²³ valamint egy népvándorlás kori (avar) temető ismert B délkeleti részén.²⁴ A középkori település helye ma még nem ismeretes.

BAJNÁT (13)

B-nak azt a 62 láncnyi magasabb földterületet nevezték, amely a Zentai út, a Kispalics és a Mlaka között terül el.²⁵ Ez a mai Zentai temető és környéke. Eredetileg Bajin hátnak nevezték.

Nem lehetett megművelve, mert itt már az 1790-es években téglát készíttettek. 1820-ban a királyi biztos elrendelte, hogy a Zombori kapunál be kell szüntetni a vályogvetést és a téglalaégetést, és hogy ezt a tevékenységet fokozatosan a B-ra kell áthelyezni.²⁶

1828-ban a városi tanács rendezte a temetők kérdését. Ekkor megszűntették a Zentai úti régi temetőt, amely a városhoz a mainál közelebb feküdt

(a mai Mladost Csipkegyár és a Március 8. Harisnyagyár helyén) és annak új helyét a B-on, a városárkon túl jelölték ki.²⁷

1831 júliusában, amikor kitört a kolerajárvány, a B-on deszkából 100 beteg ápolására alkalmas kórházat rögtönöztek a szegények számára. Egyben megengedték, hogy az áldozatokat is itt temessék el.²⁸

B-nak a Mlakára és a Kispalicsra néző oldala már nagyon régen lakott terület volt, amiről az itt talált régészeti leletek tanúskodnak; 1882-ben Hallstatt kori (i.e. IX. század) nagy bronzlelet,²⁹ 1894-ben egy IV. századi, mintegy 20 nagy edényből álló lelet,³⁰ más alkalommal szarmata kori, népvándorlás kori germán és avar,³¹ valamint honfoglalás kori sírok kerültek elő.³²

BALTSEK-DÜLŐ (14)

A régi Tompa pusztája egy része, amelyet Bachó János főispán rendeletére 1786-ban a városi tanács eladásra jelölt ki.³³ Valószínűleg nincs köze az okiratokban előforduló Barcsakhoz.

BÁRÁNY FOGADÓ (15)

Régi szabadkai fogadó, amelynek főutcai része 1856-ban épült.³⁴ 1945-ig szálloda volt, majd diákmenza és végül a helyőrség otthona. Északi szárnyát 1973-ban bontották le.

BÁRÁNYKÖZ (16)

A mai Vuk Karadžić utcát nem hivatalosan még nemrég is BK-nek hívták. Nevét a Bárány fogadótól kapta, amely az utca elején állt.

BARÁTOK TEMPLOMA (17)

A mai Szabadka története mindig szorosan fűződött ahhoz az épületkomplexumhoz, amely ma a BT-át és a ferencesek kolostorát képezi.

Egyrészt azért, mert környékén helyezkedett el a legrégebbi település, amelynek XI.—XII. századi és későbbi nyomait a munkásegyetem alapozásai közben, 1960 nyarán gyűjtötték be a múzeumba. Másrészt pedig azért, mert az említett épületek helyén építették fel a XV. század második felében, a közeledő török veszély hatására (?) az arxot és a castrumot. Erődöt Szabadkán először Szerémi György, Szapolyai János udvari káplánja említ 1501-ben. Várról viszont biztosan csak 1504-ből vannak adataink, amikor az okiratok már rendre castrumot említeneek.³⁵ A várat nagy árok vette körül, amelynek nyomai 1960-ban szintén előkerültek.³⁶

Ahhoz kétség nem fér, hogy a török hódoltság idején is az épen maradt vár és a körülötte levő terület volt Szabadka „palánka” központja (Evlia Cselebi 1665 körül).³⁷ Török kori tárgyakat szintén a munkásegyetem alapjai helyén találtak, és egy korsót a Nagytemplom mögött is.³⁸

A törökök kiűzése után a várat, ahogy akkor hívták: kulát, amely feltehetően elhanyagolt állapotban volt, a Szegedről ide költözött Ferenc-rendi szerzetesek és a határőri kapitányok vették birtokukba. A kolostor háztörténete kastellumnak, kastélynak nevezi és arról tudósít, hogy ez egy háromemeletes épület volt, melynek nyugati oldalán, annak északi és déli sarkán egy-egy torony is állt. 1695-ben egy kis kápolnát létesítettek ben-

ne. A kastély mellett 1717-ben önálló lakóhelyet építettek a szerzetesek maguknak, amelyet residentiának ismert el a rendgyűlés. 1720-ban a kápolna előtt haranglábat is szerkesztettek két kis haranggal. A ferencesek folyamodványát, amelyben az egész kastélyt templomul kérték, egy királyi rendelet 1723-ban hagyta jóvá, mely szerint a kapitányoknak onnan 1724-ben ki kellett költözniök. A szerzetesek az épület átalakításához tüstént hozzá is fogtak, de azt véglegesen csak 1730-ban, a császári és udvari haditanács által kibocsátott rendelet értelmében kapták meg.

Ekkor fogtak hozzá a ma is látható templom építéséhez (amelyet 1736-ban fejeztek be) azzal, hogy az északi tornyot lebontották, a délit pedig magasabbra emeltették és templomtoronnyá képezték ki. Ez a torony a mostani toronypár keleti tagja volt, és egészen 1910-ig egyedül állt. Ekkor alakították át a templom homlokzatát és adták meg neki mostani, végleges alakját.

A templom befejezése után (1736) hozzáfogtak a zárda építéséhez, de ez a munka nagyon lassan haladt. Így a homlokzatot csak 1763-ban kezdték építeni és az egész épületre 1765-ben került tető.³⁹ Ezt követően 1910-ig nem is változtattak rajta.

Az 1710-es évek folyamán végzett átalakítások alkalmával a vár falában egy római kori sírkövet találtak, amelyet azután a torony alatti kolostor bejárata mellett a falba építettek.⁴⁰ A követ 1910-ben az újabb renoválások során elmozdították és a rendelkezésünkre álló adatok szerint Egerbe, a rend székhelyére szállították.

Ez a sírkő, amelyet feltehetően a II—III. században egy mindhárom gyermekét elvesztő anya, Aurelia Primitiva készíttetett gyermekei és saját emlékére, elég sok találgatásra adott okot. A találgatások akörül folytak, hogy volt-e Szabadkán a római, helyesebben a szarmata korban római település. Ezek a találgatások azonban sohasem vették figyelembe a város környékén folytatott kutatások eredményeit, pedig ezek szerint római településről szó sem lehet. A római sírkő készítésének idején ugyanis a Bajnáiban szarmata—jazig település és temető volt, amelyet a múlt század végén a téglagyári munkálatok teljesen elpusztítottak.

Arról is sokat beszélnek, hogy a hajdani vár alatt és azon kívül is kiterjedt folyosórendszer létezik. Ezeknek a meséknek azonban nincs alapjuk. Pincék biztosan voltak, de menekülésre szánt járatok nincsenek.

BARÁTOK TERE (18)

A Ferencesek temploma előtti tér régi neve, amelyet 1861. május 15-én Teleki László térre változtatták.⁴¹ Ma Jovan Nenad cár tér.

BARCSAK (19)

Szántóterület Szabadka keleti részén. Tulajdonképpen Radanovác nyugati, magasabb löszterülete.

1744-ben említik először, amikor egy kamarai bizottság jött felülvizsgálni azokat a vádakat, amelyek szerint a város előljárósága eltitkolt bizonyos pusztákat. B-ot ekkor pusz-

tának nevezik. A mai körösi úttól északra az említett bizottság egy templom romjait állapította meg. A tanúk állítása szerint az onnan alig ötven lépésre északnyugatra levő területet a szabadkai török aga a szőlők végéig kaszálónak használta és azt a részt azóta is Agina barának nevezik. Azt is mondták, hogy ez a hely régen Kelebiához tartozott. Meg azt is, hogy B és Radanovác csak pusztá volt.⁴²

1964-ben a B-nak leírt helyen, a Dózsa-tanyán építkezések közben romokat és sok sírt találtak. Ezek a romok egy hajdan elpusztult templom maradványait képezik, amely körül temető is volt.⁴³ Régészeti ásatásokat itt még nem végeztek.

A B elnevezés ma már nincs használatban.

BAROMVÁSÁRTÉR (20)

1890 előtt a marhavásár régtől fogva kijelölt helye a Bajai és a Halasi kapu közötti üres terület volt, amely ma már teljesen be van építve.⁴⁴

1890 után a B-et a Zombori kapun túl levő üres térre helyezték át.⁴⁵ Ennek ellenére ezt a kisebb városrész elvétele még ma is „nagybaromnak” nevezi a környékbeli nép.

BÉKOVA (21)

Verusics pusztá Palics felé eső részén terül el a zentai országút és a zentai vasút közé ékelte B nevű földrész. Szabadkától délkeletre fekszik.⁴⁶

BÍBICHÁT (22)

A Ludas-tó nyugati felén, a tó és a kanizsai út között elterülő pusztát középső-keleti határrészét nevezik B-nak. Ma is közkeletű helymegjelölés. A ludas-bíbacháti iskolát 1861-ben építették.⁴⁷

BISIN HÁT (23)

A Palicsi-tó déli oldalán, az ún. szentkúttal szembeni földhát, amelyet BH-nak neveznek, áll egy meseterséges (?) halom, amelyet egy 1788-ban készített térrajz (Brouillon) Vujovits Hallomnak tüntet fel.⁴⁸

BISZTRICA (24)

Hajdújáráson, a Ludas-tó északi felén, a mai nemzetközi út és a tópart közötti homokos részt nevezték valamikor, még száz évvel ezelőtt is B-nak.⁴⁹ Ma már ez az elnevezés ismeretlen.

BÓBITS HÁT (25)

Annál a pontnál, ahol a Halasi út eléri az országhatárt, áll egy halom, amely a 141-es magassági jegyet viseli.⁵⁰

Kelebia pusztát 1776-ban készült térképen az a halom BH néven van feltüntetve.⁵¹ A kérdéses térkép ezen a helyen sérült, és a névnek csak az első fele olvasható, de Vlasić mérnök 1789-ben készült térképén megvan a »hát«⁵² is. A név ma már nincs használatban.

BOKROS (26)

A B nevű határrész akkor tűnik fel, amikor 1823–24-ben a mai Deszkás erdővel és más járásokkal egyidejűleg erdőt telepítettek rajta.⁵³

Pontos helye ma már nem határozható meg, mivel a B név nem használatos.

BOSNYÁCSKI HÁT (27)

Ludas pusztát egy része; a Vértótól keletre terült el. Bachó János főispán rendeletére 1786-ban eladásra jelölték ki „a Vértótól a BH-ig terjedő 86 lánnyi dűlőt”.⁵⁴ A BH név ma már nincs használatban. Lehetséges, hogy a mai Székely halom értendő alatta.

BOZINA HANTA (28)

Az 1796-ban készült városi térképen mint határrhalom szerepel a Tompai legelő és Tompa pusztát között, a Körös-ér nyugati oldalán.⁵⁵

Ugyanez a halom egy korábbi, 1779-ben készült térképen is szerepel, de más néven: Boshina karaula.⁵⁶

Ezen a helyen bizonyosan hantház állt egy halmon, amelyet valamilyen Boza emelhetett. A helymegjelölő név többé nem használatos.

BUCKAI SZŐLŐK (29)

A Szabadkától északra elterülő Halasi szőlők régebbi része az északi sáncároktól a mai progonyig terjedt. Az attól északra, Tompa irányába terjedő homokbuckákon 1823-ban

telepítették a Deszkás erdőt.⁵⁷ Ugyanakkor a régi szőlők és az erdő közötti részt felparcellázták és szőlőskerteknek adták el.⁵⁸ Azt a részt, amely az egykori Nagyréttől a mai pesti vasútig terjedt.

BUDZSÁK (30)

Ludas település északkeleti felén a Ludas-tóba nyúlik egy magasabb földhátszerű félsziget. Ezt nevezik már emberemlékezet óta B-nak.

1949-ben fordítás közben Tóth Károly, a föld tulajdonosa régészeti leleteket talált. Bejelentése nyomán ásatásokat végeztek és megállapították, hogy ezen a helyen a jégkorszak végén, mintegy tizenötezer évvel ezelőtt, ősi vadásztanya létezett,⁵⁹ később, körülbelül hétezer évvel ezelőtt pedig újabb kőkorszakbeli település állt. A több kisebb ásatás közül a legjelentősebb 1965-ben folyt. A településnek csak egy része van feltárva.⁶⁰

A feltárások során bizonyossá vált, hogy ezen a helyen a középkor korai szakaszában is volt település.

BUGYI CSÁRDA (31)

A Ludas-tó déli felén a múlt század elején Iványi István szerint a Debeli hát mellett volt egy B nevű csárda,⁶¹ amely a mai ún. csendőrlaktanya mellett állott.

BUKROS DOMB (32)

Határdomb a Körös-ér partján, Szabadkától északkeletre.⁶² Pontos helyét ma már nem lehet meghatározni.

BUKVAČ (33)

A Tölgyfás erdő szerbhorvát neve. Altalánosan használt elnevezés.

A Tölgyfás erdő déli szélén, a Majsai út közelében van egy mocsaras tó, azt B-tónak hívják.

BÚZAPIAC (34)

A múlt században a Teréz-tempom előtti teret (ma a Fasizmus áldozatainak tere) hetivásárkor B-nak használták. Az országos vásárokat is itt, valamint a környező utcákban tartották.⁶³

A század elején a B-ot áthelyezték a kálvária előtti szabad terre (ma a Cirill és Metód tér). Szabadkának ma nincs külön búzapiaca.

CIGÁNYHALOM (35)

Annál a pontnál, ahol az E-5-ös nemzetközi út Hajdújárás keleti oldalán eléri a Körös-eret, 1972 tavaszáig állt egy mesterséges (?) halom. A C-mal kezdődően észak felé húzódik egy kis sor kisebb-nagyobb halmocska, amelyeket régebben gyöngyhalomoknak neveztek. (Lásd: Bisztrica)

Tompa pusztát egykor úgy tartották nyilván, hogy egészen a C-ig terjed.⁶⁴

CITERA (36)

Még a régi Szabadka határain belül, a mai kelebiai állomás (Magyarország) közelében látható a mostani térképeken egy C nevű halom. Egy régebbi, 1779-ben készült, az egykori Tompa pusztát bemutató térkép a

puszta legkeletibb részében tüntet fel egy Fons Czitritzianus nevű kutat hasonló nevű kaszálóval együtt.⁶⁵ Ez utóbbi név (Ulmer Gáspár véleménye szerint) személynévből származik és feltehetően később ragadt rá az említett kelebiai halomra.

CRNI HÁT (37)

Mesterséges (?) halom, amely Szabadkától délkeleti irányban a békovai és csantavéri út között emelkedik. Egykor a régi városhatár rajta futott keresztül.⁶⁶ Ma a kanizsai községgel való határt jelzi.

CSANTAVÉR (38)

Szabadkához tartozó település, töle délre fekszik a Csík-ér mély völgyének mindkét partján. Több más Szabadka környéki faluval együtt egy 1462-ben kelt okiratban említik. Mielőtt elpusztult, 1580-ban és 1590-ben fordul elő a török adókönyvekben. A törökök kiűzése után, más pusztákkal együtt, 1702-ben CS-t is Szabadkához csatolták.

Egy 1764-ben kiadott királyi rendelet Szabadkát arra kötelezte, hogy a közlekedés és katonaszállítás megkönnyítésére be kell telepítenie Bajmokat és Ludas pusztát. Szabadka hosszú huzavona után Bajmokat betelepítette, de Ludast nem volt hajlandó, hanem helyette 1783-ban CS-t népesítette be.⁶⁷

CS és környéke — az eddigi régészeti leletek tanulságai szerint — az újabb kőkorszak végén, a bronzkorszakban és a szarmata korban volt lakott terület. A középkori CS tele-

pülése a mostani vasútállomástól északra, az ún. Török-templom környékén volt.⁶⁸

A Török-templom helye takarja a telep templomának romjait.

CSÁVOLY (39)

CS-nak azt a kissé magasabb homokhátat nevezik, amely a Deszkás erdőtől északra és a jugoszláviai Kelebiától keletre húzódik. Erdővel váltakozó szőlők vannak rajta.

A múlt századi térképeken egy CS nevű halom van feltüntetve a tárgyalt terület közepén.⁶⁹

CSENDŐRLAKTANYA (40)

A Ludas-tó déli csücskénél a kanizsai országút déli oldalán a múlt század nyolcvanas éveiben épült pusztai laktanya. A név még ma is használatos.

CSÍK-ÉR (41)⁷⁰

Erecske, amely Szabadka nyugati, délnyugati részén vonul végig északnyugat—délkeleti irányban. A róla elnevezett Csikéria pusztán ered. Egy másik ága az attól délkeletre fekvő Sebesics pusztán kezdődik. Csantavéren keresztül folyik és ömlik a Tiszába.

CSIKÉRIAI LEGELŐK (42)

Szabadkától északnyugatra, Kelebia és Sebesics puszták között egykor elterülő legelők neve. Részben homokos, részben pedig feketeföld-

területek. Ezeken a részeken 1817-ben erdőket is telepítettek, de csak kis foltokban.⁷¹

A CSL neve ma már nem használatos. A korábbi területek egy része a határon túlra esik.

CSISZTISZÁR (43)

A régi Tompa és Kelebia pusztától határolt, Szabadkától északra elterülő határrész. A Kőrös-ér nyugati oldalán feküdt.

1744-ben egy kamarai bizottság előtt pusztának említik (lásd Barcsak). Az illető bizottság a megjelölt helyen sok régi téglát talált; valószínűleg egy elpusztult régebbi település templomának romjait.

CS-ban a kincstár rendeletére 1771 tavaszán fákat ültettek. Hasonló tevékenység folyt itt 1823–24-ben is.⁷²

Ma ez a terület az országhatáron túl van, a név pedig már vagy száz éve nincs használatban.

CSOBANOV HÁT (44)

Természetes (?) halom Szabadkától délkeletre azon a helyen, ahol a város régi határa elérte Verusics pusztát.⁷³

Ma már nem használatos elnevezés.

CSORDAKÖZ (45)

A Halasi és a Majsai szőlők között húzódó, észak irányban szélesedő út. A pesti vasútnál kezdődik és a Sistak előtti, ma már beültetett régi legelőnél ér véget.

CSORDARITS ZSUPLYÁK (46)

A fenti elnevezésű halmot, amely a Kelebiai-tó déli csücskétől körülbelül egy kilométerre nyugatra fekszik, egy 1776-ban, Kelebia pusztáról készült térképen találjuk feltüntetve.⁷⁴

Ma már ez a név nincsen használatban.

CSULIN HÁT (47)

A mai kelebiai templomtól északra húzódik egy házakkal beépített halom, amelynek tövében a halasi út a határ felé kanyarodik.

Ez a halom a Kelebia pusztáról 1776-ban készült térképen a CSH néven van feltüntetve.⁷⁵

CSURGÓ (48)

CS-nak azt a magasabb földrészt nevezik, amely a Ludas-tó északnyugati partja mentén húzódik egészen addig a mocsaras rétig, amelyet az E-5-ös műút szel keresztül.

Ludas településtől dél felé szintén mocsaras mélyedés választja el. CS északi, magasabb részét Székely halomnak nevezik. Az eddig végzett régészeti kutatások CS-n újabb kőkorszaki és középkori települést, valamint egy bronzkorszaki település nyomait mutatták ki.⁷⁶

CSUTKAFALU (49)

Az újabb, gyors ütemben fejlődő településrészek tréfás neve. CS-nak nevezik a zombori és a bajai vasút

között, a húszas és a harmincas években keletkezett települést, de az elmúlt évtizedben kiépült vucsidoli és sándori új településeket is.

DEBELI HÁT-1 (50)

Magaslat az egykori Kelebia pusztája nyugati részében, a bajai úttól északra. Ma az országhatáron túl van.

Kelebia pusztája 1776-ban készült térképén hosszúkás halom van berajzolva a Popischana greda és a Zetseva greda között.⁷⁷

Ma már a DH elnevezés nem használatos. Az 1939-es katonai térképen Csikéria néven szerepel és a 135-ös magassági jegyet viseli.

DEBELI HÁT-2 (51)

Természetes magaslat a Kelebiai-tó északi felének közelében, attól keletre. A Kelebia pusztája felméréséről 1776-ban készült térképen van feltüntetve.⁷⁸

Ma szántóföldek vannak rajta. A 133-as magassági jegyet viseli. A név nincs többé használatban.

Ezen a helyen 1964-ben szarmata kori sírokat bontottak ki.

DEBELI HÁT-3 (52)

A Ludas-tó déli csücskénél, a kazinsai országút mellett elhelyezkedő mesterséges halom régebbi neve. Neve egy 1789-ben végzett határjárás alkalmával is előfordul.⁷⁹ Ma Baba halomnak nevezik. Rajta régi, középkori templom romjait és egy, a török korban elpusztult település temetőjét lehet látni.⁸⁰ Régészetiileg nincs kikutatva.

DESKÁS ERDŐ (53)

A valamikori pesti (később halasi) út keleti felén, Csávolytól délre elterülő futóhomokot 1823–24-ben fásították. Ez lett a ma is DE-nek nevezett erdő rész. Ezzel egyidejűleg ültettek a Bokros, a Csisztiszár, a Zsdrálórét, a Szkender járás, a Földi járás nevű határrészekén és a Tölgyfás erdő mellett is erdőt.⁸¹

DISZNÓPIAC (54)

A Rogina bara déli részén, a mai Jadran mozi, Pátia szálló és az egykori Zágráb szálloda helyén volt 1827-től kezdve egészen a nyolcvanas évekig a D és a szemétkerakodó hely.⁸² A D-ot később a baromvásárral együtt a Zombori kapuhoz helyezték.

DUDOVA ŠUMA (55)

A Setaerdő szerbhorvát neve. (Lásd ott!)

EZREDESI TÉR (56)

Egy 1869-ben készült várostérképen, amelyet Stojanovits mérnök készített, a mai Lazar Nešić téren találjuk a ET elnevezést.⁸³ A képviselő-testület és a társadalmi szervezetek székháza helyén akkor még ugyanis lovassági laktanya állt.

FAOSKOLA (57)

Stojanovits várostérképén (1869) a mai halasi úti kaszárnya (Putri) helyén faiskola van feltüntetve.⁸⁴

FEKETE CSÁRDA (58)

A mai Hajdújárás északkeleti felén a Kőrösön át közúti átkelőhely volt (szegedi út). Itt állt egy csárda; ezt nevezték FCS-nak. 1831 júliusában a kolerajárvány idején itt karantént, veszteglőt létesítettek (Contumacia).⁸⁵

FEKETE SAS VENDÉGLŐ (59)

A régi Oskola utca (ma Strossmayer utca) nyugati oldalán, szemben a zeneiskolával a XVIII. század végén nagyobb vendégfogadó volt a FSV. Emeletes ház volt, amelyben már az 1780-as években, és később is, egészen a mai színházépület elkészültéig (1854), színi előadásokat tartottak.⁸⁶

FOK (60)

A Szabadkától északra elterülő alacsonyabb vízgyűjtő területekről és a Kelebiai-tóból egy erecske szállította régebben a felszíni vizeket a Jaszibarán, a Velgyeván, az egykori Oskola (Strossmayer) és Folyó (Május 1.) utcán át a Kispalicsba. Ezt az erecskét jelölik egyes okiratok F névvel.

FÖLDI JÁRÁS (61)

Valamikor Szabadka tulajdonában levő terület. A Kőrös-ér keleti oldalán, a Radanováci erdőtől északra és a Razbojištétól délre.⁸⁷

A mai Deszkás erdővel és még egy pár határrésszel egyidejűleg, 1823–24-ben ültették be fákkal.⁸⁸ Ma az országhatáron túl van.

FOLYÓ UTCA (62)

A Nagyrétből a Jaszibarán át lefolyó vizet a város központján át az 1840-es évekig egy nyitott csatornán vezették végig. Ez a csatorna a mai Május 1. utcán, a Mlakán át folyt és a Kispalicsba torkollott. Az Eugen Kumičić utcától lefelé ez a csatorna az elmúlt évtizedig nyitva állt. Innen ered a FU neve.

FŐ TÉR (63)

Stojanovits mérnök 1869-ben készített várostérképén a városháza és az akkori gimnázium épülete előtt álló Piac tér neve.⁸⁹ Itt állt 1815-től egészen 1964-ig a Szentháromság-szobor is.

FÜZFÁS vagy FÜZFÁS LAPOS (64)

A török hódoltság ideje alatt bekövetkezett nagy pusztítás folyamán Szabadka fában egyébként is szegény területe még szegényebb lett. Tüzelő-, épület- és szerszámfában mindig nagy hiány mutatkozott. 1758-ban például a város még azt is sérelmesnek vélte, hogy a kamarai bordézmálók a városba hordóikat gyakran rossz állapotban hozzák, emiatt azokat itt kell kijavíttatni és drága fával kell vizet melegíteni azok kiforrázására.⁹⁰

A város mégsem törődött kellőképpen az ügy rendezésével. Ezért a királyi kincstár 1768-ban rendeletet adott ki a dolog orvoslásának érdekében. 1771-ben azután a szabadkaiak az Agina barában és a Kőrös-ér mentén kezdtek fűzfákat ültetni.⁹¹

Azon a lapos területen, amelyen ma a sugárút és a Sétaerdő fekszik, amelyet korábban Velgyevának, később pedig F-nak neveztek, feltehetően szintén akkor, de lehet, hogy már korábban, fűzfaerdőt ültettek. Ennek a F-nak maradványaiból és a később létesített Epres erdőből keletkezett idővel a Sétaerdő. A F-ra emlékeztető utolsó terebélyes fűzfákat a sportcsarnok építésekor vágták ki.

FÜZFÁS UTCA (65)

A mai Lazar cár utca megközelítőleg azon a lapos területen halad északi irányba a Sétaerdő felé, amelyet egykor Velgyevának neveztek, és amelyen 1770 körül, vagy esetleg még korábban, gyorsan növekvő fűzfákat ültettek. Ennek a fűzesnek emlékét őrizte nevében valamikor a FU. Az elnevezés ma már nincs közhasználatban, de még él.

GABRITS TÖLTÉSE (66)

Azt a töltést, amelyen ma a Hergovinai utca fut, összekötve a Radíć testvérek útját (régebben Péterváradi út) az Ivan Milutinović úttal, egy 1847-ben készült városrendezési terv tanúsága szerint GT-nek nevezték.⁹² A név ma már nem használatos.

GÁT (67)

Szabadka egyik városrésze, amely a központtól délnyugati irányban terül el. Ez egy mélyebben, völgyben fekvő terület, mely a mai Ivan Milutinović utcától körülbelül a Palmotić és Gortan utca szélességében a Gundulić utcáig terjed.

Az Ivan Milutinović és az Oton Župančić utcák találkozásánál, vagy ennek közelében, 1787-ben Ivan Sučić vízimalmot építtetett, és hogy a meghajtáshoz szükséges vizet biztosítsa, a Vučsidolból érkező erecskét gáttal záratta el. E gát után kapta az említett városrész is a nevét. 1844-ben még állt és működött a malom, sőt akkori tulajdonosa, Nagy Márton egy újabbat szándékozott készíteni a régi közelében. Sem azt, hogy tervét megvalósította-e, sem azt, hogy a régi malmot mikor bontották le, nem tudjuk.⁹³

Egy 1788-ban készült helyszínrajzon (Brouillon) a G-tól valamivel nyugatabbra számottevő kiterjedéssel van a Gáti-tó feltüntetve.⁹⁴

1821-ben, a kéri plébánia területének meghatározásakor egy bizottság úgy döntött, hogy az a Gáti-tótól a Sándor felé eső városhatár-árokig terjedjen.⁹⁵

GAZGYÁR (68)

A Zentai (Marx) út és a rendezőpályaudvar között, a régi Zentai úti temető mellett, 1889-ben épült ipari vállalat.⁹⁶ A gáztermelés megszakítás nélkül 1964-ig folyt, amikor épületeit részben lebontották, a megmaradtakat pedig a Dinamotrans Szállítóvállalatnak adták.

GIMNÁZIUM (69)

Az 1747-ben alakított grammatikális iskola a valamikori városháza mellett alkalmatlan helyiségben szorogott. Az iskola önálló, emeletes épületet

csak 1818-ban kapott a mai városháza nyugati szárnyának helyén.⁹⁷ 1849-ben katonakórház működött benne.⁹⁸

A gimnázium mai, Petőfi utcai épületét 1899-ben fejezték be, és az 1899—1900. tanévtől kezdve tanítottak benne. 1944—45-ben ezt is katonakórháznak használták. Tornaterme 1967-ben leégett, ezért 1970-ben udvarában új termet építettek.

GLISSA (70)

Tulajdonképpen a Klisa (ecclesia = templom) helytelenül írt neve.

Zobnatica pusztá 1776-ban készített térképén a Bács-ér vagy Krivaja völgy nyugati oldalán, Topolyától mintegy négy kilométerre van feltüntetve.⁹⁹

A félszigetszerű magaslaton egykor egy középkori templom állt, körülötte temetővel. Nyomai a dušanovói nagy legelő fölött ma is felfedezhetők téglatörmelékek és itt-ott felbukkanó emberi csontok formájában. A G elnevezés nincs használatban.

GOMBKÖTŐ UTCA (71)

A mai Petar Drapšin utca még használatban levő fedőneve. Gombkötő iparosokról kaphatta elnevezését, valószínűleg a XIX. század elején.¹⁰⁰ Eredetileg a város régi sáncán belül levő részt kötötte össze a mostani tűzoltólaktanya környékén és azon túl a Gátban kialakult városrészekkel a Makszim Gorkij utca első szakaszán át. Ez a város 1799-ben készült kataszteri térképén még jól látható.¹⁰¹

GÖRBE SZÉK (72)

Egy 1779-ben készült térképen Tompa pusztá Orczy báró által elpörölt részén, az újabb határvonaltól északra van egy GSZ nevű tavacska feltüntetve.¹⁰²

GÖRBE TÓ (73)

A Szabadkától északra elterülő Csávoly nevezetű földterület keleti, szőlős felét nevezik ma is GT-nak. Nem lehet megállapítani, mióta használatos az elnevezés, mert az eddigi átnézett okiratokban, térképeken nem bukkantam sehol sem rá.

GŐZFÜRDŐ (74)

A Dimitrije Tucović utca végén, amelyet még ma is sokan Fürdő utcának neveznek, 1879-ben Joó Dezső építtette az első szabadkai kád- és gőzfürdőt.¹⁰³

Ma közkeletűen Fekete fürdőnek nevezik és úszóiskola működik benne.

GRADINA-1 (75)

Lásd: Kraljičina zemlja.

GRADINA-2 (76)

Egy 1782-ben készült kataszteri térképen a Palicsi-tótól délre, a zentai út közvetlen közelében van a fenti elnevezéssel feltüntetve egy halom,¹⁰⁴ amelyen egy középkori templomot és egy körülötte levő temetőt lehet feltételezni.

A megjelölt helyen még ma is sok téglatörmelék, összetört emberi csont és apró lelet található a felszínen.¹⁰⁵ Ezek alapján a templom építésének kora (és a hozzá tartozó település kora is) feltételelesen a XI—XII. századba tehető. Az is valószínű, hogy éppen ezen a helyen fekszenek a sokat emlegetett Pálegyháza (Palics) nevű falu templomának maradványai.

A lelőhely nagyon fel van már bolygatva; ásátásokra itt még nem került sor. A G elnevezés ma már nem használatos, egyszerűen Gredának nevezik.

Karvázy P. 1887-ben készített térképén ez a hely Kecse dombnak van feltüntetve. A fenti név eredetére Iványi István, aki a térképet szerkesztette, nem utal.

GROMILICA (77)

Az 1780-ban megejtett határjárás alkalmával említik mint határjelző halmot Felső-Ostorák martonosi pusztája közelében.¹⁰⁶ Helyét ma már pontosan meghatározni nem lehet.

GYALINO POILO (78)

A G. Wlassics császári és városi mérnök által 1801-ben készített kataszteri térképen, amely a mai Tuki ugarokat ábrázolja, annak a földűtnak a déli végén, amely az említett ugarokat a Szegedi kaputól kiindulva átlósan szeli át, egy kis öböl van feltüntetve; ennél az öblöcskénél áll a fenti név. Egy későbbi, 1820-ban felvett térképen ugyanez a hely mint Gjalino poiilšte szerepel.¹⁰⁷

GYÖNGYHALMOK (79)

A Körös-ér és az E-5ös út találkozásánál álló Cigányhalmot és az attól észak felé az ér mentén sorban emelkedő halmokat hívták régen GY-nak, vagy Bisztricianak.¹⁰⁸

Ma Nosza északi felén neveznek egy emelkedést Gyöngypartnak, a GY elnevezés azonban nincs többé használatban.

GYÖRGYÉN (80)

Szabadkához tartozó település, tőle délnyugatra fekszik a Krivaja egyik völgyének keleti oldalán. Több más Szabadka környéki faluval együtt egy 1462-ben kelt okiratban említik (Györgye). A török korszakban előbb 17, majd 26 ház után fizetett adót. Ennek ellenére a törökök visszavonulásáig teljesen elnéptelenedett. Így lett, más környező pusztákkal együtt, Szabadka része.¹⁰⁹ A Krivaja jobb partján, a pacséri úttól nem messze van egy magasabb földhát, amelyet a környékbeliek Gradínának vagy Kraljičina zemljinak neveznek. Ezen a helyen az elmúlt két évszázad folyamán sok építőanyagot bányásztak ki profán építkezések céljából.¹¹⁰ Itt állt egykor GY középkori település temploma és temetője. Ezen a helyen még nem folytak régészeti kutatások.

GY pusztája területén még több helyen állapítottam meg jelentős szarmata kori településeket, illetve azoknak nyomait.

HAJDÚJÁRÁSI ERDŐ (81)

Hajdújárástól északkeletre, a Radanováci erdőktől keletre, a Körös-ér mentén elterülő erdőterület¹¹¹ határozott határvonalak nélkül. Így néha a Radanováci erdőket is HE elnevezéssel jelölik, jelölték.

Eredetileg az 1820-as évek nagyszabású erdőtelepítései alkalmával befásított terület; a volt Tompai legelők déli része.

HAL TÉR (82)

A zeneiskola előtti terecskét, amelyet észak felé a városháza zár le, egy 1747-ben készített helyszínrajz HT néven tünteti fel.¹¹² Itt feltehetően régebben halpiac volt.

A mostani városháza építésével kapcsolatban végzett városrendezési munkálatok alkalmával megszűnt ez a zárt terecske, és keletkezett a mai.

HALASI KAPU (83)

Amikor Szabadka 1779-ben szabad királyi város lett, a várost a kerületektől árkokkal kerítették el. Az országutakra, ahol azok a sáncot érték, sorompókat állítottak; ezeket nevezték kapuknak.¹¹³ A HK a mai Karadorde, korábban Halasi út végén, a hajdani Baromvásártér északi oldalán állt. Stojanovits mérnök 1869-ben készült várostérképén is fel van tüntetve az akkori faoskolával (mai kaszárnyával) szemben.

HALASI SZŐLŐK (84)

A Szabadkától északra elterülő homokos, szőlővel beültetett területet nevezték így, amely a sáncon (ma Szép Ferenc utca) kívül esett.¹¹⁴ Okiratok a Bajai szőlőket már 1744-ben említik és bizonyos, hogy akkor már itt is voltak szőlők. Sőt lehet, hogy gyümölcsösök már a török korszakban voltak ezen a területen. Ma már csak a zombori vasútvonalon túl eső területeket tartják gyümölcsösöknek Zapadni vinogradi néven.

HINGA (85)

A Ludas-tó északkeleti felén a mai Nosza tövében álló mesterséges halom.¹¹⁵ Hogy mikor keletkezett, nagyon nehéz megmondani. Rajta régebben középkori templom állt temetővel körülvéve. A templom maradékait 1940-ben, erődítmény építések során semmisítették meg. A temető egy részét 1948–49-ben tárták fel, ahonnan XII.—XV. századi sírok és leletek kerültek elő.¹¹⁶ A H környéke igen gazdag régészeti leletekben; szarmata kori, népvándorlás kori és XI. századi sírok, temetők ismeretesekek településnyomokkal tarkítva.¹¹⁷

HOMOK (86)

Szabadka északkeleti részét nevezték így a XIX. század első felében. Az ezen a részen épített, VIII. körüli iskolát még ma is Homoki iskolának nevezik. A mai Miloš Obilić utcát régebben H utcának hívták.

HOSSZÚ SASSHEVERŐ HALOM (87)

Tompa pusztája 1779-ben készült térképén, a pusztája északnyugati részén egy elnyújtott természetes hát van feltüntetve a következőképpen: „Hosszú Sassheverő halom, avagy Sassheverő hosszú hát, gerend.”¹¹⁸

Ezen a helyen volt három pusztának (Mélykút, Máda, Tompa) határa.¹¹⁹ Ezért van talán a mai térképeken Hármas határ vagy Kalkatur halom néven feltüntetve.

A HSH a határon túl, Tompától északnyugatra fekszik.

HUNGÁRIA SZÁLLODA (88)

Az az épület, ahol ma a Lifka mozi van (Matko Vuković utca), 1881-ben épült szálloda részére. 1888 óta bérház.¹²⁰ A Lifka mozi ebben az épületben 1909 óta működik megszakítás nélkül különböző elnevezés alatt.

JANITS JÁRÁS (89)

A város földterületeinek 1747-ben történt felosztása kapcsán említik először az okiratok. Akkor Francseskov János kapta használatra.¹²¹

Helyét egy 1779-ben készített térkép alapján lehet megközelítőleg meghatározni, miszerint Tompa pusztája legnyugatibb részén feküdt, a Babina greda közelében.¹²² Az említett térképen az alábbi megjegyzés olvasható: „Janitsev kútya helye és régi szálása”. Ma ez a terület a határon túl van.

JANKOV (90)

Ismeretlen helyen fekvő háttér rész, amelyet 1744-ben említenek, amikor egy kamarai bizottság vizsgálta felül azokat a vádakat, amelyek szerint a város elöljárósága eltitkolt bizonyos pusztákat. Ekkor J-ot is pusztának nevezték.¹²³ Valószínűleg valamelyik templomrommal hozható kapcsolatba. Azok közül, amelyeknek korábbi hovatartozását még eddig nem sikerült meghatározni.

JARANLO (91)

A mai Tuki ugarokat északnyugatra—délkeleti irányban keresztülszelő régi földút déli oldalán, tehát a Palicsi-tó felé eső részen volt a J nevű földterület.¹²⁴ Tőle északra feküdt a Kamenita greda, nyugatra a Petreseva cseszma és keletre Tuk.¹²⁵

A J elnevezés 1801-ben még használatos volt, de 1820-ban már nem tüntetik fel.

JÁRÁS (92)

A régi Bajai és Halasi szőlők között, a Zorka Műtrágyagyártól északra elterülő lapos, vízenyős rét neve a múlt század utolsó negyedétől egészen a negyvenes évekig. Itt volt a város utolsó közlegetője. Ma a Városi Vízművek szivattyútelepe van itt.

JASENOVAC (93)

A régebbi iratokban Jeszenovac vagy Jeszenova név alatt jelentkezik.¹²⁶ Ez Szabadka egykori határterülete, amely a várostól északra a Körös-ér

mentén kerül el. Éppen ezért találjuk a J helyett gyakran a Kőrös-ér nevet.

Egy 1768-ban kiadott kincstári rendelet alapján itt 1771 tavaszán fákat ültettek.¹²⁷

A J ma is használatban levő név.

JASZIBARA (94)

A Karadorde út, a Zrínyi és Frangepán utcák közé eső mély fekvésű városrészt nevezik ma is J-nak. Észak felé valamikor szervesen kapcsolódott az egészen Kelebiáig húzódó mély területhez, a Nagyrét nyugati részéhez. Egykor mocsaras terület volt, ahol a talajvíz mindig sok kárt okozott. Az 1880-as évek folyamán, amikor a Nagyrétet lecsapolták (a csatorna a J-n haladt át), részben a J-t is kiszáritották.¹²⁸

A két osztályos J-i elemi iskolát 1856-ban építették és pontosan száz év után, 1956-ban bontották le.

JENDECSINE (95)

A Buckai szőlőkről 1823-ban és 1841-ben készített kataszteri térképeken van egy tavacska feltüntetve a fenti név alatt.¹²⁹

Az elnevezés ma már ismeretlen. A vízfógó sáros mélyedés azonban még ma is megvan a Gányó-sor közelében, a Deszkás erdőbe kivezető kocsitűt mellett.

KAKAS ISKOLA (96)

A valamikori Széchenyi tér északi végében (ma Októberi forradalom tér) egy vegyeskereskedés állt, amelynek tulajdonosát Kakasnak nevezték. En-

nek az üzletnek helyén 1891–92-ben elemi iskolát építettek.¹³⁰ Ezt az iskolát nevezik KI-nak még ma is.

1962-ben emeletet húztak rá, s ezzel megbontották korábbi kiegyensúlyozott, szép külalakját. Jelenleg a süketnémák intézete és iskolája működik benne.

KÁKÁS TÓ (97)

Egy 1779-es térkép Tompa pusztá déli, a kelebiai legelővel érintkező határvonalánál egy hosszúkás tavat tüntet fel a fenti néven.¹³¹

Ma ez a terület a határon túl, Kelebia község területén van. A tó nem létezik.

KÁLVÁRIA (98)

A legelső kálváriát a Barátok templomával szembeni téren létesítették 1758-ban. Ugyanakkor építették a Rógi barátság déli részén kálváriát Oskolás és Futó nevezetű egyének is. Sorban a következő K-t 1817-ben Bajsai Vojnits Máté (Matyuska) építtette a mai vasúti aluljáró, a Szegedi kapu közelében levő halmon. Innen azonban az alföldi vasút töltésének építéskor, 1864-ben el kellett helyezni. Ekkor a K-t ideiglenesen a Zombori kapu közelében állították fel. Ugyanazon a helyen 1877-ben épült fel a ma is látható Mukic–Malagurski kápolna. A körülötte levő állomásokat adományokból 1879-ben emeltették.¹³²

KAMENATZ (99)¹³³

Lásd: Zöld halom.

KAMENICA (100)

Kelebia puszta 1776-ban készült térképén, a puszta északnyugati részében, a mélykúti út közelében található a K elnevezésű rész.¹³⁴

Ma ez a hely a határon túl van. Nem tudjuk, hogy eredeti nevét használják-e. A 138-as magassági jegyet viseli.

KAMENITA GREDA (101)¹³⁵

Az 1786-os, 1801-es és 1820-as térképek szerint Radanovác alatt, a szedgi országuúttól (Progontól) délre eső szántóföldeket KG-nak nevezték.

Tőlük nyugatra feküdt a Petreseva cseszma, délre, a Palicsi-tó mellett, a Jaranló, délkeleti irányban pedig a tóba nyúló félszigeten Tuk.

KG 1796-ban a város öt ugarföldjének egyike volt. Időnként a KG nevet a Sándor alatt fekvő Kameniti hát nevével cserélték fel (1820).

KAMENITA MLAKA (102)

A Sóstó és a Ludas-tó északnyugati felén elterülő mocsaras kaszáló közötti magasabb földterület egy 1817-ben készített kataszteri térképen KM néven van feltüntetve.¹³⁶ Ugyanez a terület másutt az Asszonyföldek nevet viseli.

A megjelölt magaslaton, az E-5-ös nemzetközi úttól délre egy középkori templomrom maradványai találhatók, amely valószínűleg a hajdan elpusztult Ludasegyház falu temploma lehetett (?). A romok körül korabeli temető is van. Kisebbségi próbaátvitelen kívül ezen a helyen komolyabb kutatások nem voltak még. A lelőhely nagyon kritikus állapotban van.

KAMENITI HÁT

Lásd: Pischmischer halom.

KAPONYA (103)¹³⁷

1744-ben az állítólag eltírt puszták között emlegették. A hivatalosan kirendelt bizottság előtt a tanúk azt vallották, hogy K valamikor Tavankúthoz tartozott és nem volt önálló hely. Egy közeli halmon azonban a bizottság tagjai sok meszes, habarcsos tégladarabot, tulajdonképpen egy elpusztult középkori templom romjait találták. A hely nincs feltárva.

K-nak nevezik még ma is azt a Tavankúttól délre és Bajmoktól keletre eső mély völgyrészt, amelynek medrében a Krivaja-Bácsér egyik ága folyik. Rajta fut keresztül a szabadka—zombori műút. A völgyben, az út mellett állt valamikor a kaponyai csárda, amelynek közvetlen közelében zajlott le 1849. március 5-én a kaponyai ütközet.

KATONAFÖLDEK (104)

Szabadka határának legészakibb részében fekvő terület. Tompa puszta északnyugati sarkában, a kisszállási határnál volt. Ma az országhatáron túl van.

Régebben Csisztiszárnak vagy Körösi szántónak nevezték. A K elnevezés csak 1848 után lett használatos, amikor itt felkelőknek osztottak ki földeket.¹³⁸

KELEBIA (105)

Régi középkori település volt Szabadkától északnyugatra a hasonló nevű tó partján. Először az 1543. évi ér-

seki dézsmaösszeírásban említik. Jól lehet — a török adókönyvek szerint — 1591-ben 57 ház után fizettek adót, a török hódoltság végéig teljesen elnéptelenedett. K pusztát a törökök kiűzése után Szabadkához csatolták.¹³⁹ Ez a terület nagybárá homokból áll, amelyen eddig csak bronzkori és szarmatakori leletek kerültek elő. K falu az említett tó nyugati, löszös partján állt. Templomának romjai a ma is Templomhegynek nevezett magaslaton vannak szétszórva. Ezen a helyen 1913-ban kisebb ásatás folyt.¹⁴⁰ A helytől nem messze 1967-ben egy újabb kőkorszaki (7000 éves) település nyomai kerültek felszínre;¹⁴¹ ásatás itt nem volt.

K pusztája egy része az I. világháború után az országhatáron túlra került. Az ott keletkezett település szintén a K nevet viseli.

KÉR (106)

Szabadka déli városrésze, magasabb földhát, amelyet északról a hajdani Gáti-tó és a Gátnak nevezett völgy, keletről pedig a Mlakának nevezett széles völgy határol.

Az újabb okiratok 1780-ban említik először,¹⁴² de valószínűleg azzal a K településsel azonosítható, amelyet a Kér törzsbeli foglaltak el a honfoglalás idején, és amelyet 1193-ban III. Béla király, anyja adományát megújítva, a székesfehérvári ispóalyos keresztseknek adott.¹⁴³

A K még ma is használatban levő elnevezés, habár az alatta értett városrész a külvárosi plébánia (Szt. Rókus) 1823-ban történt megalakítása óta a Rókus nevet is párhuzamosan viseli.¹⁴⁴

KEREK SZÉK (107)

Szabadka régi határvonalán, de már az Orczy báró által elpörölt terület választóvonalán van egy 1779-ben készült térképen feltüntetve a KSZ (Kerek Szék avagy Zöld halom) nevű halom. A régi Halasi úttól mintegy másfél kilométerre feküdt.¹⁴⁵

A domb mellett, attól keletre egy hasonló nevű tavacska is volt. Ma ez a hely a határon túl van.

KÉRI TEMETŐ (108)

A Szabadka déli részén fekvő Kér városrész mellett, a külső sáncon túl már nagyon korán keletkezhetett temető, mert a római katolikus plébános már 1786-ban kért a „topolyai út melletti” betelt temető helyett egy újat.¹⁴⁶

A KT elnevezés mellett még a múlt században is használatos volt a Topolyai úti temető elnevezés. Ma a KT mellett a Rókusi temető elnevezés is honos.

KERTVÁROS (109)

Szabadka keleti része, az a városrész, amely a vasútállomáson túl, attól keletre, főleg a II. világháború után keletkezett.

A K a valamikori Szegedi szőlőket, az Agina barát és Radanovác egy részét foglalja ma magában.

KIS BUCKAI SZŐLŐK (110)¹⁴⁷

A Halasi és a Bajai szőlők között elterülő homokbuckás területet az 1800-as évek végén kezdték szőlővel beültetni. Többé-kevésbé még ma is kertes terület és sok még a szőlő. A név ma is használatos.

KISPALICS (111)¹⁴⁸

A Palicsi-tónak a halászháztól nyugatra forduló, keskenyedő, valamikor nagyobbára nádas részét nevezik K-nak. Az elnevezés valószínűleg a múlt században keletkezett.

KIS SÓSRÉT (112)

Szabadka régi határvonalán, Tompa pusztá keleti részén, azon a területen, amelyet Orczy báró elpörölt a várostól, feküdt egy tavacska a fenti megjelöléssel. Mellette volt Krnaisski kútja és legelője. (Lásd: Krnaisski járás.)¹⁴⁹

Ma a határon túl van.

KLARIN GROB (113)

Szabadka régi határán álló halom a mélykúti út közvetlen közelében.¹⁵⁰ Fel van tüntetve az 1779-es és az 1789-es részletes vagy nagyterképen is.¹⁵¹

Ma a fenti név már nem használatos, Hármashatárhegynék hívják. A határon túl fekszik.

KLISZA — 1 (114)

A Györgyén közelében fekvő középkori templomromot, amelyet a nép Kraljičina zemljának nevez (lásd ott!), Iványi szerint 1846 óta K-nak neveztek.¹⁵²

KLISZA — 2 (115)

A Csík-ér déli magasabb partján, a szabadka—csantavéri út mellett egy mesterséges régi halom áll, amelynek a felszínén régi épület romjainak maradványai és sírok nyomai figyelhetők meg;¹⁵³ egy régen elpusztult település, feltehetően Vörösegyszék templomának és temetőjének a helye, amely a török hódoltság alatt néptelenedett el.

Egy 1789-ben készült térképen szerepel először. Egy másik, 1846-ban felvett kataszteri térképen is fel van tüntetve.¹⁵⁴

A K az ecclesia (templom) szó elferdített változata.

KÓHALOM (116)¹⁵⁵

Lásd: Zöld halom!

KOPLALÓ (117)

A Rogina bara déli, szárazabb végén, a valamikori disznópiactól keletre, a régi törvényszék helyén egy gémeskút körül volt a K. Itt várakoztak munkára a szabadkai fuvarosok¹⁵⁶ és korábban valószínűleg itt volt a lábajóság pihenője is.

Amikor a régi törvényszéket építeni kezdték, a fuvarosok beszorultak a vele szemben levő kis utcába, a mai VIII. vajdasági brigád utcába. Ezután egészen a Pátia szálló építéséig, 1961-ig ezt a helyet nevezték K-nak.

KÖRÖS (118)

A Csisztiszárral kapcsolatban, egy 1744-ben itt működő kamarai bizottság jegyzőkönyvében fordul elő a K nevű földterület először, amely Szabadkától északra, a Körös-ér mellett feküdt.¹⁵⁷

A régi Körösi és Hajdújárasi erdő között állt egy magasabb halom, amelyet a katonai térképek a K névvel jelölnek.¹⁵⁸

KÖRÖS-ÉR (119)¹⁵⁹

Szabadka északkeleti szomszédja Szeged volt. A két város területei, birtokai között a természetes határt a K alkotta. Szerbhorvátul Jasenovacnak nevezték és nevezik.

Ez az ér a régi Tompa pusztán apró szikes tavakból veszi kezdetét és egészen le a Ludas-tóig egyenes, északnyugat—délkeleti irányban halad. A Ludas-tavat érintve keletre fordul és a Lebuk zombéknál hagyja el Szabadka határát. Attól kezdve déli, majd keleti irányban folyik és ma Adorjánál torkollik a Tiszába. Ősi torkolata Kanizsánál volt, a város északi felén.¹⁶⁰

A K többször szerepelt a Szegeddel, illetőleg Kárász Miklós horgosi nagybirtokossal folytatott határpörök alkalmával.

KÖRÖSI ERDŐ (120)

A Tölgyfás erdő és a Körös-ér közötti területen, a Majsai út két oldalán 1771-ben telepített előbb fűz-, később akácerdőt 1823—24-ben létesítették. Ma már nem használatos elnevezés. A Körös-ér jobb partján, délebbre elterülő erdőket Hajdújárasi erdőknek nevezik. Szerbhorvátul Jase-novac.

KÖRÖSI ÚT (121)

Nagyon régi út. Szabadkát a szabadkaiak által régen birtokolt Körösi kaszálóval kötötte össze, amely a Körös-éren túl terült el, annak keleti oldalán. A KU a városi sánc északi kapujánál, a Szerb templom mellett kezdődött és átszelve a Szegedi szőlőket, az Agina barát és Radanovácot, érintette Bukvacot, a Körösi erdőt, a Köröst (halmot), mielőtt a Körös-érhez ért. A Bukvac tónál találkozott a valószínűleg később keletkezett majsai országuúttal.

Ma is használatos, hivatalos utcanev (Kireški put). Sokan hiszik tévesen, hogy ez az út Kiskörösre vezet.

KORZÓ (122)¹⁶¹

1864-ben építették a vasúti töltést. Ugyanakkor kötötték össze a vasúti megállót a város központjával a volt Kossuth utcán (ma Boris Kidrič utca) keresztül egy úttal. A Kossuth utca akkor még nem volt kikövezve, csak a korábban ültetett fasor mellett volt téglával fedett járda néhány, mellette elhelyezett fapaddal. Ez az út képez-

te a múlt század közepén a város közönségének K-ját. Ugyanaz az utca maradt mind a mai napig a szabadkaiak, elsősorban az ifjúság sétátere, találkozóhelye.

KÓTYEVE (123)¹⁵²

1798-ban, az iratok szerint, K a Szabadka keleti felén fekvő ugarföldek közé tartozott. A mai Radanovác alsó, déli részét nevezték így valamikor. Ez az a terület, amely ma a Pálma faiskolától keletre és északkeletre terül el.

A K-dűlőt vagy radanováci szőlőket az 1810-es években telepítették.

KÖVÁGÓ (124)

A Palicsi-tótól északra, a szabadka—horgosi vasútvonal mindkét oldalán elhelyezkedő szántóföldeket, a mai szőlők helyét a múlt század végén még K-nak nevezték.

A mai Ábrahám-kocsmától északkeletre elterülő laposon, az 1880-as és 1890-es években, de azt megelőzően is, még fejtettek a Szabadkán folyó építkezések számára »köveket« (mészkonkréciók, úgynevezett darázskövek).¹⁶³

Az 1936-os katonai térképen (tévedésből?) a palicsi vasútállomástól északkeletre mintegy 1 kilométer távolságban szintén fel van tüntetve egy K.

KRALJIČINA ZEMLJA (125)

Györgyéntől északnyugatra a Krivaja nyugati magas partján van egy kiemelkedő hely, amelyet a környékeliek KZ-nak neveznek.

Ezen a helyen — a ma is látható téglatörmelésekből és embercsontrédekéből ítélve — egykori középkori templom és temető maradványai vannak. Ásatások híján ezek korát ma még nem tudjuk pontosan meghatározni. Annyi bizonyos, hogy közülük van a középkori Györgyénhez. A romok korábban is ismeretesek voltak. Iványi István Gradina néven említi őket, megjegyezve, hogy 1846 óta Kliszanak nevezik.¹⁶⁴ Wlassics G. 1789-ben készült várostérképén is szerepel »Rudera einer Kirche« megjelöléssel.¹⁶⁵

Egy másik, 1845-ben felvett térképen név nélkül van feltüntetve.¹⁶⁶

KRIVAJA (126)¹⁶⁷

Régebben Bács-érnek is nevezték. Több kisebb-nagyobb völgyben futó ágból tevődik össze. Legfontosabb ága Tavankúton ered, ahonnan délkeleti irányban, mély völgyben Bajmok felé halad. Ott egy mellékággal bővülve délre fordul Györgyénnek. Lejjebb, Nagyfénynél, egy északról, Vámtelekről jövő kisebb érrel találkozik. Onnan déli irányban halad Topolyáig, majd nyugati irányban Bajsáig halad. Aztán délkeleti irányban Kishegyest, Lovćenacot és Feketicset érintve, Szenttamásnál a bácskai főcsatornába torkollik.

A K régészeti szempontból nagyon jelentős, mert völgyeiben és azok partjain helyezkedik el Közép-Bácska majdnem minden régészeti lelőhelye.

KRNAISSKI JÁRÁS (127)

Szabadka földjeinek 1747-ben történt felosztása alkalmával említik a KJ-t. Akkor Stipits Albert kapta használatra.¹⁶⁸

Helyét egy 1779-ben készített térkép alapján lehet megközelítőleg meghatározni.¹⁶⁹ E szerint Tompa pusztá keleti szélén feküdt, az akkori Felső vagy Kis Sós-rét mellett. Az idézett térképen a következő szöveg olvasható: „Krnaiski kaszálója és Kutya (ház) helye.” Ma ez a terület a határon túl fekszik.

KUKORICAFÖDEK (128)

Kukoricát régen a szabadkaiak csak meghatározott helyen ültettek. Ezek a földek a város keleti oldalán, a mai vasútállomástól keletre, az egykori Agina bara környékén és a mostani teherpályaudvar helyén voltak.¹⁷⁰ A megjelölt területet Ürményi M. királyi biztos rendeletére jelölték ki erre a célra 1782-ben.¹⁷¹ A K név már régen nincs használatban.

KUKURIKOVCE (129)¹⁷²

1744-ben az állítólag eltitkolt puszták között emlegetik a K-t. Nem ismeretes, hogy hol terült el.

Későbbi adatok szerint Zobnatica pusztá keleti részén volt egy Kukorik nevű határrész. Lehetséges, hogy az azonos a K-val, ez azonban nagyon kétséges.

KULA—1 (130)¹⁷³

A XV. században épült szabadkai erőd a török hódoltság alatt nem pusztult el, hanem többé-kevésbé ép állapotban élte túl ezt a korszakot. A törökök távozása után a Szegedről Szabadkára költözött Ferenc-rendi szerzetesek és a határőrség kapitányai vették birtokukba. A szilárd anyagból készült háromemeletes épület északi és déli felén egy-egy torony (K) állt. A szláv ajkú lakosság bizonyára az egész épületet K-nak nevezte.

KULA—2 (131)

Határrész Ludas pusztán.¹⁷⁴ Pontos fekvését ma nem tudjuk meghatározni.

LÁNCE (132)¹⁷⁵

Ludas pusztá délnyugati részén a Palics melletti szántóföldeket nevezték L-nak. A Palicson túli ugaroknak Verusics felé eső részei voltak.

A L nevű földeket Bachó János főispán rendeletére 1786-ban eladásra jelölték ki.

Ma a L elnevezés ismeretlen.

LAPOS HALOM (133)

Azon a térképen, amely 1779-ben készült,¹⁷⁶ és a Szabadkától elvitatott tompai földeket tünteti fel, LH néven az a halom is meg van jelölve, amely ma az országhatár közvetlen közelében, a halasi úttól mintegy 1 kilométerre fekszik. Ma Tompa néven ismeretes.

LEBUK ZSOMBÉK (134)¹⁷⁷

Mocsaras kaszáló a Ludas-tó északi keleti, ma már feltöltött csücskén, amelyiken a Kőrös vize folyik keresztül levezetve a Ludas-tó fölös vizét. A zsombék feltöltődése még a dilluvium folyamán nagyrészt befejeződött. Bácsszőlősnél azt a helyet, ahol a Kőröst az E-5-ös műút keresztezi, még ma is Buki hídjának nevezik. A LZS elnevezés nem használatos.

LEGÉNYEGYLET (135)

A mai Harambašić utcában levő L-et 1886-ban építtette az egy évvel korábban megalakított Katolikus Legényegylet.¹⁷⁸

A II. világháború után egy ideig tornaegyesület működött benne, majd a Mladost Művelődési Egyesület moziterme volt ott. Ma az ipariskola használja.

LÉNÁRD-FÉLE HÁZ (136)

A város központjában, a XVIII. század folyamán épült magánház, amely a régi városházával szemben állt (az egykori takarékpénztár helyén).

1847. szeptember 16-án István királyi helytartó látogatása alkalmával a városháza és a L között diadalkapu volt.¹⁷⁹

LOVASSÁGI LAKTANYA (137)¹⁸⁰

A Puskin téren álló autóalkatrész-üzlet, az új törvényszék és a községi képviselő-testület épületének a helyén állt egykor a LL, amely 1943-ban egy bombatámadás alkalmával teljesen romba dőlt.

A múlt század hatvanas éveiben építették.

LUDAS (138)¹⁸¹

Ludassal, Ludasegyház név alatt már igen korán, 1335-ben találkozunk egy okiratban. Hasonló név alatt a mohácsi csatavesztésig eltelt két évszázad alatt még többször is. L alakban először azonban csak 1528-ban Lázár deák térképén szerepel. A török adókönyvekben is említik, 1580–82-ben pl. 29 adózó házzal. A török korszak végéig teljesen elnéptelenedik, miután a szabadkai sánc szervezésekor a szabadkai milíciára bízták. Ludas pusztája teljes jogú birtokosa Szabadka azonban csak 1779-ben lett. A régi Ludas pusztája magját a Ludas-tó alkotja, amely az őt tápláló Kőrös-érrel mindenkor eszményi feltételeket biztosított a megtelepülőknek. Az első emberi nyomok a tó környékén a régibb kőkorszakból (kb. 15 000 év) származnak. Későbbi társadalmak nyomait is megtalálhatjuk itt települések vagy temetők formájában: újabb kőkori (7000), rézkori (4500), bronzkori (3800), kora vaskorszaki (2800), szarmata kori (1700), népvándorlás kori (1400) és honfoglalás kori (1100 és előtti) népek nyomait. A Ludas-tó partjainak közvetlen közelében három (!) középkori templom romjai lelhetők meg. Mivel kutatások csak a Hingán voltak Nosza mellett, így ma még nem lehet tudni, hogy ezek közül pontosan melyik volt Ludasegyház temploma.

LUDAS-TÓ (139)¹⁸²

Az egykori Ludas pusztája magját képezi az az ősrégi tó, amely Szabadkától keletre terül el. Vizgyűjtő területe kicsiny, a Kőrös és kisebb mértékben a Palicsi-tó táplálja. Az utóbbi

tó vizétől eltérően a LT vize nem sós (nem volt sós) és így a múltban halállománya mindig kivételesen gazdag volt, amit még 7000 éves régészeti leletekkel is alá lehet támasztani. Emiatt környéke a legősibb időktől kezdve mind a mai napig, átmeneti megszakításoktól eltekintve, intenzíven lakott terület volt. Partjain több, ma már világhírű régészeti lelőhely van.

HUDASI KÖZLEGEŐ (140)

A Ludas-tó északi, homokos és mocsaras felén levő legelőket egy időben LK-nek nevezték.

Egy 1845-ben készült kataszteri térkép szerint a Vértó, a Sóstó és a Ludas-tó vonalától északra fekvő területeket értették alatta.¹⁸³

MAGYAR-FÉLE HÁZ (141)¹⁸⁴

A mai zeneiskola épületét a régi Oskola (ma Strossmayer) utca keleti oldalán, 1847-ben, hosszú huzavona után sikerült felépíttetnie Ötömösi Magyar Imrének mint bérházat. 1871-ben az épületet a város megvásárolta és benne helyezte el a törvényszéket, amely 1891-ig működött itt. 1915 és 1921 között itt volt a Vojnich Oszkár hagyatékából képezett Néprajzi Múzeum és kiállítva annak trófeagyűjteménye.

Földszinti helyiségeiben volt 1895 és 1958 között a Városi Könyvtár.

MAGYAR VÉG (142)¹⁸⁵

Városrész a régi Magyar utca (ma Zrínyi és Frangepán utca) környékén. 1791-ben említik, amikor ott megnyílt a város második elemi iskolája, a Magyar utcai óvoda őse.

1846-ban az elemi iskolák felsorolásakor Szabadka külvárosai között említik a MV-et. Az elnevezés ma már nem használatos.

MAJSAI KAPU (143)

Amikor Szabadka 1779-ben szabad királyi város lett, a várost a külterületektől árkokkal kerítették el. Az országutakra, ahol azok a sáncot elérték, sorompókat állítottak; ezeket nevezték kapuknak. A MK-nál 1783-ban őrházat építettek.¹⁸⁶

A MK a Majsai híd Majsai út felé eső feljárójánál volt.

MAJSAI SZŐLŐK (144)

Szabadka északkeleti részén, a Majsai út két oldalán elterülő homokon még a XVIII. század folyamán telepített szőlők neve.¹⁸⁷ Ezeket ma is MSZ-nek nevezik (Majšanski vinogradi).

MALI KUKURIKOVATZ (145)

Zobnatica pusztája 1776-ban készült térképén, a pusztája északkeleti részében van feltüntetve egy természetes (?) halom MK név alatt.¹⁸⁸

Lehet, hogy a korábban, 1744-ben feltűnő Kukurikovce pusztával azonos.¹⁸⁹

Neve ma már nem használatos. A topolya—csantavéri úttól északra fekszik és a 109-es magassági jegyet viseli.

MÁTYÁS HALOM (146)

A régi Tompa pusztája középő részén a Kőrös-ér eredete közelében (Tompay Réth) van egy halom a fenti alakban feltüntetve. Egy másik, 1785-ös térképen a MH mellett szerepel a Test Halom név is.¹⁹⁰

A hely ma a határon túl van.

MÉRGES (147)

A valamikori Sebesics pusztán, a mai Sebesics és Tavankút között a felső-tavankúti út mellett volt egy homokos közlegelő, amelyet M-nek neveztek.¹⁹¹ Ma a hivatalos neve Ljutovo, de a M elnevezést is lehet haljani a közhasználatban.

MILUNOV HÁT (148)

Magaslat (mesterséges?) Sándortól délkeletre, Sándor és Verusics határán. Egy 1796-os térképen Milinovi hátnak van feltüntetve.¹⁹² Kétség azonban nem fér ahhoz, hogy ez azonos azzal a MH-tal, amelyet pár évvel korábban, 1787-ben, Sándor telepítése alkalmával említenek a kútfők. Egy rendelet értelmében akkor ugyanis a régi Zombori úttól a MH-ig 100 részt (parcellát) kellett kihasítani.¹⁹³

A MH Milunov Hallom néven van egy 1788-ban készített helyszínrajzon feltüntetve.¹⁹⁴

MLAKA (149)¹⁹⁵

Városrész Szabadka déli felén a Május 1. és a Joó Lajos utca tengelyében. Alacsony, régebben vízjárta terület, egykor mocsaras legelő lehetett, később kertekké alakították át. Rajta keresztül folyt az az erecske (régebben Foknak nevezték), amely a Kelebiai-tó fölös vizeit a Nagyréten és a Jaszibarán keresztül a Kispalicsba vezette. Ebbe az erecskébe toroklott a Sonja Marinković utca táján a nyugati irányból, a Vučsidolból folyó másik erecske.

A M a XVIII. század második felében népesedett be, épült ki a kertek alján kinövő házak révén.

Az 1870-es évek elején a magas vízállás miatt a nem szilárd anyagból épített házak sorra összedőltek.

A múlt század folyamán a M egy részét Kerska mlakának is nevezték.

MUTSALOV JÁRÁS (150)

Az 1747-ben végzett városi földosztás alkalmával említik; ekkor a MJ-t Vukovits Ignác kapta használatra.¹⁹⁶ Helyét egy 1779-ben készített térkép alapján lehet megközelítőleg meghatározni, mely szerint Tompa pusztája legészakibb részén feküdt. Ezt a területet Orczy báró elpörölte a várostól. Az említett térképen, látható megjegyzés — Mutsalo régi kutya — bizonyára egy hajdani kutat jelöl.¹⁹⁷

NAGYFÉNY (151)

Szabadka egyik régi pusztája volt a várostól délre, Verusics pusztán túl, a Krivaja patak (Bácsér) két fő ágának

egyesülése táján. Lehetséges, hogy neve a Nagy fenyérből (füves puszta) származik. Mint Napfényt okiratban először 1462-ben említik. A török adókönyvek 1580—82-ben 15, 1890—91-ben pedig 25 adózó házat tüntetnek fel; ezekben az iratokban már mint Nagyfény tűnik fel. N a török kor végére teljesen elnéptelenedett, és 1702-től fogva területe Szabadka birtokát alkotja.¹⁹⁸

Wlassics G. 1789-es térképén a mai Stari Žednik település helyén, a szabadka—pétervárad és a csantavér—bajmoki út kereszteződésénél egy vendéglőt tüntet fel, amelyet akkoriban Žedniknek neveztek: „Wirthaus Žednik”¹⁹⁹ Feltehetően ebből a névből vezethető le Žednik település és annak környékének ma is használt neve.

Az elpusztult N falu Stari Žednik-től nyugatra, a Krivaja völgyének keleti oldalán feküdt, ahol még ma is fel lehet fedezni templomának romjait (malteros téglatörmelékek, embercsont-töredékek). Régészeti kutatások ezen a helyen még nem voltak. Ugyanezen a részen a templomromon kívül még bronzkori és szarmata kori település nyomait lehet kimutatni.

NAGYITATÓ (152)²⁰⁰

A Palicsi-tó déli partjának egy része. Az a széles, igen sekély hely, amely a tó délkeleti részén, a Sárga parttól délre terül el. Közvetlen közelében halad a zentai út.

NAGY HEGY (153)

A régi Tompa puszta nyugati felén, a Tinójárástól északra van egy homokhát, amely az Orczy báró ál-

tal a várostól elpörölt területen feküdt. Az említett pusztát bemutató térképen, amelyet 1779-ben készítettek, van a NH feltüntetve.²⁰¹

Ma az országhatáron túlra esik.

NAGYRÉT (154)

Iványi István a város területén levő mocsarak között említi, ahol nagy esőzések vagy a tavaszi hóolvadás után jelenik meg a víz.²⁰²

A N 1826-ban, egy kataszteri térképen, a Halasi és a Buckai szőlők között van feltüntetve a Járás északi részén.²⁰³ Korábban a Kelebiai-tó vize rajta folyt keresztül. 1861-ben ásták azt a csatornát, amely a tó és a N vizét a Jaszibarán keresztül a Kisपालicsba vezette; ezután lényegében el is tűnt a NR.

NAGY RÉTH (155)

Egy 1779-ben készült térkép szerint Szabadka régi határvonalán, Tompa puszta keleti részén, azon a területen, amelyet báró Orczy elpörölt a várostól, feküdt egy tó, amely a fenti nevet viselte.²⁰⁴ Mellette egy Sós Réth nevű időleges tó is fel van tüntetve. Mellette volt a Czitritzianus kútja (lásd: Citera). Iványi István a NR-et Nagy Sós-rét néven említi,²⁰⁵ egy 1785-ben készült térkép pedig Sós Réthnek írja.

Ma a határon túl van.

NAGYTEMPLOM (156)²⁰⁶

(Szt. Teréz-katedrális)

Az egyházi funkciókat Szabadkán 1773-ig csak a Ferenc-rendi szerzetesek gyakorolták. Az említett évben

kezdte meg működését Szabadkán az első világi pap. A helybeli plébániának alapító oklevelét a következő évben maga Mária Terézia királynő írta alá. Ezzel egy új, nagyobb templom építésének már korábban felmerült terve elől elgördült minden akadály. A város kihasíttatta a szükséges telket és később, 1777-ben, Pesten három harangot is öntetett (Katalin, Miklós és Vendel — 612 kg).

Az épület alapkövét 1773 októberében tették le, de az építkezés az anyagiak hiánya miatt csak lassan, megszakításokkal haladt. 1789-ben például, a török háborúk idején, a még be nem fejezett épületet katonai raktárnak használták. A tornyok 1797-ben készültek el és az első misét is valószínűleg ebben az évben celebrálták. Az épületet teljesen 1798-ban fejezték be. A nagy orgonát 1800—1801-ben Cservenka V. bajai orgonakészítő szerelte fel, a főoltárt viszont csak 1804-ben készítették el. A toronyórát 1840-ben Szekszárdon csinálták.

NAPNYUGATI UGAROK (157) ²⁰⁷

A NU vagy Zapadne ugarnice elnevezést a Szabadka nyugati felén elterülő ugarföldek, Sándortól észak felé fel egészen a Bajai szőlőig és a Kelebia pusztáig terjedő földek viselik.

Szabadka rendezetlen birtokviszonyainak problémáit több kísérlet után (1747, 1751, 1779) sem sikerült kielégítően megoldani, mígnem 1786-ban Ürményi M. királyi biztos követelésére a városi tanács el nem rendelte az összes ugarföldek újbóli felosztását. Erre — bizonyos huzavona után

— 1788 májusában került sor Gludovác József tanácsos felügyelete alatt. Először a NU-at osztották fel. Ekkor döntöttek el azt is, hogy a NU-ban lesz azontúl az őszi, a Napkeleti ugarakban pedig a tavaszi vetés.

1789-ben készített azután Wlassics Gábor városi mérnök az ugarföldekről térképet.

A NU név még ma is használatban van, habár ezeken a földeken az eltelt másfél évszázad alatt több kisebb település keletkezett (Vörösfalu, Kisbajmok, Kisbosznia).

NÉGYES HATÁR (158)

Szabadka régi birtokterülete, amely ma az országhatáron túl van. A város határának északkeleti csücskében volt, ahol Kisszállás, Balota pusztá, a szegedi földek és Szabadka pusztái érintkeztek.

1858-ban még egy császári parancsban előfordul a NH elnevezés, később nyoma veszik.²⁰⁸

NEPELOV (159)

A város által állítólag eltitkolt puszták között említik meg az okiratok 1744-ben.²⁰⁹ Helyét ma még megközelítőleg sem tudjuk meghatározni.

NOVO SELO (160)

1846-ban Szabadka külvárosai között említik a NS-t, ahol akkor már elemi iskola működött. Ez a városrész megegyezik a későbbi V. körrel.²¹⁰

ORBÁNFALVA (161)

A palicsi vasútállomástól északra eső szőlőültetvényeket az 1880-as évek elejétől O-nak nevezték. Az állomással szemben levő térre ugyanis 1881-ben Milasin Jakab utánjárására Orbán püspöknek, a szőlőtermelők védszentjének szobrát állították fel.²¹¹

Az elnevezés az I. világháború után kiment a használatból.

ÖRDÖG ÁRKA (162)

Egy 1785-ben készült térképen az Orczy báró birtokaival szemben, a Tompa pusztán meghúzott határvonallal majdnem párhuzamosan, attól délre van feltüntetve egy északnyugat–délkeleti irányú, megközelítően egyenesen haladó mesterséges (?) árok. A Nagy Hegy közelében van az egyik és közvetlenül a Mátyás halom alatt a másik vége.

OSHTRI HÁT (163)²¹²

Kelebia pusztá 1776-ban készült térképén, a pusztá nyugati részén, a mélykúti út mellett található az OH elnevezésű halom.²¹³

Ma ez a hely a határon túl van. Eredeti neve nem használatos többé. A 133-as magassági jegyet viseli.

OSKOLA UTCA (164)

A mai Strossmayer utca egy 1847-ben készített helyszínrajzon OU név alatt van feltüntetve.²¹⁴

Stojanovits mérnök 1869-ben készített várostérképén ugyanez az utca mint Oskola tér szerepel. Csak a nyolcvanas években változtatták meg hivatalos nevét Eötvös utcára.

OVCSARSZKO POILISTE (165)

A mai Tuki ugarok déli részén, a Kispalics partján, egy 1820-ban készült kataszteri térképen egy öböl van feltüntetve, amely a térkép szerint a fenti elnevezést viselte.²¹⁵ Ma ez a név ismeretlen.

PALICS (166)²¹⁶

A Szabadkától keletre, délkeletre elterülő tavat nevezik felváltva P-nak vagy Palicsi-tónak. Közeliében egykor egy önálló területtel rendelkező település, falu, később pusztá létezett, amelyet először 1462-ben említenek Palij alakban. A török adókönyvek száz évvel később Pálegyháza nevű falut tüntetnek fel 10 adózó házzal. Ennek a névnek változata lehet a Pality vagy P. Pálegyháza templomának romjai és a falu temetője a tó közeliében, attól délkeletre, a Nagyító mellett van. Ez egy alacsony halom, amelyet a környékbeli nép Gradínának nevez. Régészeti kutatások itt még nem voltak.

Amikor a török korszak után a Palicsi-tó Szabadkához került, külön pusztát nem említettek, a szerződésekben mindig csak Palics-tóról van szó.

A Szabadka és Szeged közötti forgalom és az országút hatására a tó északi partjai a múlt század folyamán népesedtek be. Szabadka az 1850-es évektől kezdve tervszerűen fürdőhellyé építtette ki.

PALICSI SZŐLŐK (167)

A PSZ-et későn, az 1850-es években telepítették be. Ezen a néven is akkor kezdik említeni őket.²¹⁷ (Lásd még Orbánfalvát!)

PALICSI-TÓ (168)²¹⁸

A Szabadkától keletre, délkeletre elterülő nagy kiterjedésű tavat nevezik PT-nak vagy Palics-tónak. Nevét feltehetően a tatárjárás alkalmával elpusztult és elnéptelenedett Pálegyháza nevű falutól kapta, amely egykoron a tó délkeleti partján feküldt.

Ősrégi szikes tó, amely a lösz és a homok találkozási vonalán keletkezett, magába gyűjtve a tőle északnyugatra levő területek felszíni vizeit (Radanovac, Kelebia). Keletkezésével kapcsolatban még ma is élnek legendák. Eddigi tudásunk szerint partjain — nagyon érdekes módon — csak a szarmata korban telepedtek meg az emberek. Középkori települést is csak kettőt tudunk megállapítani (Gradina és Pischmischer halom). Ennek oka bizonyára az, hogy a környező számtottevő tavaktól eltérően a Palics vize olyan sós volt, hogy hal nem tenyészhetett benne.

Palics tavát először L. Marsigli osztrák tábornok említi egyik 1727-ben kiadott művében. Ez után az 1743-ban készített kamarai szerződésben olvashatjuk nevét, 1751-ben pedig egy városi jegyzőkönyvben szerepel.

A tó pillanatnyilag létezésének legváltságosabb szakaszát éli. Szabadka szennyvizei az elmúlt fél évszázad alatt megbontották biológiai egyensúlyát, ezért nagyszabású akció folyik vízének megmentése érdekében.

PALICSON TÚLI UGAROK (169)

A Palicsi-tótól délre, a Verusics irányában elterülő szántóföldeket nevezték így a múlt század közepe óta. Korábban, körülbelül ugyanazt a területet Lánce néven ismerték.²¹⁹

PATIBULUM (170)

A XVIII. század folyamán mint közgazgatási szimbólum és mint igazságszolgáltatási eszköz a Szegedre vezető országút mellett, a várostól mintegy 2500 méterre egy bitófa állt. Ezt nevezték P-nak a latin patibulum szó után, amely villa alakú fát, keresztet, kínszerszert, átvitt értelemben bitófát jelent.

A P a szegedi országút északi oldalán állt, körülbelül ott, ahol ma az Oncsa-telep van.²²⁰ Valószínű, hogy annak a helyén állították fel később a most is ott látható régebbi emlékeresztet.

A P egyebek között az 1789-ben Wlassics G. által készített térképen is fel van tüntetve, amely Szabadka valamennyi birtokát ábrázolja.

PAVLOVAC (171)

Pustara Pavlovac a korábbi Vámtelék pusztája mai, hivatalos neve. Vámtelket az I. világháború után nevezték így el.

PESTI ÚT (172)

A későbbi Halasi utat nevezték régebben teljes hosszában PU-nak.

Az út városi szakasza (ma Kardoré út) Stojanovits mérnök 1869-ben készült várostérképén a Bajai út kezdetétől (ma Tomislav király tere) az akkori Baromvásártérig terjedt.²²¹

PÉTERVÁRADAI ÚT (173)

A PU a régebbi Zentai úttal párhuzamosan valószínűleg csak a XVIII. század második felében alakult ki.

PU-nak vagy péterváradai postaútnak azt az utcát nevezték, amelyet ma Radić testvérek utcának hívnak.²²² Az 1869-ben készült várostérképen még régi nevén szerepelt és csak a nyolcvanas években keresztelték át hivatalosan Wesselényi útra.

PETRESEVA CSESZMA (174)

A Tuki ugarok nyugati végén folyt még a múlt században is egy erecske az akkori Szegedi szőlők irányába. A mai vasúti őrháznál, a Sever Villany-motorgyár mögött fordult dél felé és ömlött a Sándor alatti Kispalicsba. A völgyecskét és az erecske körüli földeket is PCS-nak nevezték időnként egészen a Bajnátig terjedően.

A PCS 1798-ban, Szentgáli kamarai biztos idejében a város öt ugarföldjének egyike volt.²²³ A név ma már nem használatos. (Lásd még a Tuk és a Kamenita greda címszavakat is.)

PIACTÉR (175)

A városháza előtt elterülő tér, ma Köztársaság tér, valamikor mélyebben fekvő terület volt, amelyiken keresztül egy erecske, a Fok folyt déli irányban. Amint azt egy 1838-ból származó rajzon láthatjuk, ezen a téren tartották a piacokat.²²⁴ A Szentháromság szobrát a tér közepe táján 1815-ben állították fel. 1879-ben az egész lapos részt feltöltötték és kikövezték a rajta keresztülvezető utakat. Egy időben, a múlt század közepén, amíg a nyolcvanas években hivatalos nevet nem kapott, a P-et Főtéreknek is nevezték.

1908-ban a régi városháza bontása és az új városháza építése következtében a piac az akkori Eötvös, ma Strossmayer utcába szorult, míg nem a világháború után, a húszas évek elején a valamikori szalmapiac helyére, a Kakas iskola előtti térre helyezték.

PISCHMISCHER HALOM (176)

Egy 1788-ban készült térrajzon (Brouillon) a Palicsi-tó déli oldalán, annak a helynek a közelében, ahol a Zentai út a Kispalicsot átszeli, állt egykor egy mesterséges halom, amely egy későbbi rajzon a fenti elnevezéstől eltérően Kameniti hátnak van jelölve.²²⁵ (Lásd ott!) Ezen a helyen egy középkori templom romjai voltak.²²⁶

POGLEDITS (177)

A valamikori Kelebia puszta északi, középső részén volt egy nagyobb kiterjedésű hát, amely Kelebia puszta 1776-ban készült térképén a P nevet viseli.²²⁷

Ma ez a hely a határon túl van. Nem tudni, hogy eredeti nevét használják-e. A 138-as magassági jegyet viseli.

POLGÁRI ISKOLA (178)

A PI egészen a felszabadulásig a Makszim Gorkij utcában, a mai matematikai—nyelvi gimnázium épületében volt.

A polgári fiúiskola 1881-ben alakult, de a PI épületének építési költségeit csak 1892-ben szavazták meg.²²⁸

POPISCHANA GREDA (179)

A régi bajai út déli felén, a mai országhatáron túl, a csikériai vasútállomás mellett állt egy hosszúkás halom, amely a kelebiai pusztáról 1776-ban készített térképen a PG nevet viseli.²²⁹

Ma a név már nincs használatban. A halom a 134-es magassági jegyet viseli.

PÖRÖS KASZÁLÓ (180)²³⁰

A Ludas-tó északkeleti partján, a Hajdújárás és Bácsszőlős között elterülő vízjárta kaszálót nevezik PK-nak. A megjelölt terület valójában a Ludas-tónak a Körös által ősrégen feltöltött térsége.

A kaszáló régtől fogva Ludas pusztához tartozott. Miután a Körös időközben megváltoztatta medrét, a kaszáló és a közelében levő, ma bácsszőlősi homokterület egy része miatt vita támadt Szabadka és a szomszéd terület biztokosa, Kárász Miklós szegedi főjegyző között. A vitából sokáig elhúzódó és bonyolult per keletkezett, amely 46 év múlva, 1837-ben áthidaló döntéssel ért véget. Ennek a pörnek emlékeképpen ragadt rá a kérdéses területre a PK név. Iványi István egy helyen a PK helyett a „Két árok közötti kaszáló” elnevezést használja, bizonyára korábbi okirat alapján, amely azonban számunkra ismeretlen.

A Pörösről részben tervszerű ásatás, részben kutatóásatások révén több jelentős régészeti lelőhely vált ismertté; egy az átmeneti kőkorszak-

ból,²³¹ kb. 9000 éves, egy a rézkorszakból, kb. 4000 éves, egy a hallstatti vagy korai vaskorszakból, kb. 2700 éves, egy az avar korból, VII. század²³² és egy a középkorból.

PROGON (181)

A Halasi szőlőktől északra levő, a mai Deszkás erdő és a bajai vasút közötti homokterület a XIX. század közepéig perlagon heverő, fűvel gyakran benőtt futóhomok volt.

A városi közföldek 1788-ban végrehajtott újraosztása alkalmával elhatározták, hogy bevezetik a nyomásváltást, és e szerint a Napnyugati ugarokban lesz az őszi, a Napkeleti ugarokban pedig a tavaszi vetés. Ezzel a renddel összhangban tanyázott a lábasjóság egy része is a pihentetett, ugaron fekvő szántóföldeken. Amikor váltásra került sor, akkor a nagy csordákat át kellett hajtani az egyik ugarról a másikra. A sándori földekre nem lehetett számítani, így a váltást, a jóság hajtását (progon stoke) a várostól északra fekvő, általunk már meghatározott területen kellett lebonyolítani.

Amikor a hajtásokra már nem volt szükség, a P-t felparcellázták és 1852-ben öt-öt kapánként szőlőskerteknek adták el.²³³ A kelet–nyugati irányú széles választóutak azonban továbbra is megtartották a progon vagy progeny nevet.

Érdekes, hogy 1820-ban még a mai szegedi országotat is P-nak nevezték. Egy térképen így van feltüntetve.²³⁴

PUTRI (182)

A régi Halasi (Karadorde) úti kaszárnya helyén, illetőleg mögötte régtől fogva cigánytelep volt; ezt a részt ezért nevezték P-nak. Amikor a múlt század hetvenes éveiben a korábbi faskola és a putrik helyén felépült a gyalogsági laktanya, rajta maradt a P jelző.²³⁵ Az 1943-as várostérképen még Putri kaszárnyának van feltüntetve a Halasi úti kaszárnya.

RADANOVÁC (183)²³⁶

Ma is használatban levő megjelölés a Szabadka keleti felén elterülő határrészre. Részben szántóföldekből, de nagyjából szőlőből, gyümölcsösökből áll.

Hajdan Tompa pusztája déli részét képezte. Magának R-nak déli, a mai E-5-ös úttal határos részét Kotyeva dűlőnek nevezték, míg a nyugati, város felé eső részét Barcsaknak. A Barcsak és a R név időnként felcserélve is szerepelt egyazon földrész megjelölésére a XVIII. század első felében.

A R-i szőlőket az 1810-es években kezdték telepíteni. Ezeknek kataszteri térképe az 1840–41. évben készült el.²³⁷

A Körös-ér irányában húzódó R-i erdők egy részét 1816-ban és 1819-ben telepítették.

RADANOVÁCI ERDŐ (184)²³⁸

A majsai országúttól keletre, a radanováci szántóföldektől és szőlőskertektől pedig északra hosszú sávban elterülő erdőket nevezik RE-nek. Radanovácon először 1816-ban és 1819-

ben telepítettek erdőket. Nagyobb részét azonban 1823–24-ben ültették be fákkal.

A RE elnevezés nem állandó jellegű, mert helyette néha Hajdújárás erdőket, Körösi erdőket tüntetnek fel az okiratok és térképek. Valamikor kisebb foltokban lehettek itt erdők, és erre volt a Körösi erdő is, a RE-től pedig keleti, délkeleti irányban húzódik a Hajdújárás erdő. Erre az erdőkomplexumra ez az utóbbi név a használatos.

RANTSCHÉV HÁT (185)

Kelebia pusztája felméréséről 1776-ban készült térképen van feltüntetve a RH.²³⁹ Egy magaslat, amely a Kelebiai-tótól délre, mintegy másfél kilométerre van. Közvetlenül alatta, tőle délre húzódik a bajai vasútvonal. A 130-as magassági jegyet viseli.

A név ma már nincs használatban.

RAZBOJISTE (186)²⁴⁰

Razbojistye néven 1744-ben említik az állítólag eltitkolt puszták között. Szabadka északkeleti határrésze volt a Körös-éren túl. Azt mondták, hogy a török időben Kelebiához tartozott.

Az eltitkolt puszták tényének kivizsgálására kirendelt hivatalos bizottság a Körösön túl, egy mocsaras területen régi romokat, valószínűleg középkori templom romjait találta.

A R elnevezés régóta nincs használatban. Helyét az országhatáron túl fekvő Atokháza pusztával lehetne azonosítani.

RÉGI TEMETŐ (187)

A XVIII. század első felében a város nyugati felén a mai Matija Gubec utca képezte Szabadka szélét. Az itt kezdődő partosabb részen, a Zombori út déli felén volt a város sorrendben második köztemetője; azon a területen, ahol ma a Lifka mozi és a tudógondozó épülete áll.

Ez a temető 1741 és 1775 között volt használatban. A város terjeszkedése miatt azonban fel kellett számolni és helyette 1777-ben hivatalosan a Bajai úti temetőt jelölték ki. Viszont a régi temető helye (bizonyára a temető ómenje miatt) még sokáig beépítetlen maradt. Csak 1803-ban adtak itt el telkeket házhelyeknek.

A temető valamikori neve nem ismeretes, a RT elnevezés önkényes. A mai Harambasić utcát nevezték a múlt században Ótemető utcának.²⁴¹

ROGINA BARA (188)²⁴²

Ősrégi mocsár a középkori Szabadka falu, később pedig katonai sánc keleti oldalán. Stratégiai jelentősége egykor bizonyára nagy volt, az iratokban sokszor előfordul a neve. A mai vasútállomás és a Vuk Karadžić utca (Báránkyöz) között terült el észak–déli irányban.

A RB (idősebb személyek két esetben is Rókina barának mondták) idővel azonban akadályozta a város fejlődését, ezért 1764-ben a királyi kamara rendeletére fűzfákkal kezdték beültetni. 1794-ben egy másik rendelet értelmében le kellett a vizét csapolni és a felszabaduló területet ház-

helyeknek eladni. Ugyanekkor egy töltésutat is emeltek a mai Đuro Đaković utca hosszában, amelyet 1803-ban nyárfákkal szegélyeztek. A víz azonban a munkálatok ellenére is részben megmaradt. 1821-ben építettek egy szabályos lecsapoló csatornát is, a víz azonban továbbra sem folyt le. Az 1840-es években ezen a helyen még fürödtek a gyerekek. A RB déli, kiszáradt része 1827 óta disznópiacnak szolgált. A vasútállomás építéskor, 1864-ben kövesutat építettek rajta keresztül. 1888-ban a városi tanács elhatározta, hogy a szabad részt feltölti és a bara helyén parkot létesít (ma Lenin park), valamint törvényszéket építtet (a Pannónia nyomda és a belügyi titkárság épülete). A mélyedésbe ezek után másfél évig hordták a homokot, a környező telkeket pedig házhelyeknek adták el. A ma is látható platánfákat 1888–89-ben ültették.

RÓKUS KÁPOLNA (189)

A város központjában, a Matko Vuković utca elején áll egy régi kápolna. 1739-ben építették az 1738–39. évi pestisjárvány elmúltának örömeire a legrégibb városi temető helyén, amelyet már az 1690-es években használtak. A kápolnát 1884-ben renoválták.²⁴³

RÓKUS SZOBOR (190)

A RSZ a Sétaerdő délnyugati csücskével szemben állt régebben egy baldachin alatt, a valamikori Magyar utca végén. Ezt a szobrot Antonija Pertić-Marković emeltette 1855-ben.²⁴⁴

A Sánc utca kövezése alkalmával útban volt, ezért 1962-ben lebontották. A szobrot baldachin nélkül a Kistemplom kertjébe vitték és ott állították fel.

RUTAVI HÁT (191)

Kelebia puszta 1776-ban készített térképén, a puszta északi részén, a pesti út közelében található a RH elnevezésű halom.²⁴⁵

Ma ez a hely a határon túl van. Nem tudni, hogy eredeti neve használatos-e. A 140-es magassági jegyet viseli.

SÁNCOK (192)²⁴⁶

Ismereteink szerint Szabadkának története folyamán három sáncrendszer volt. A legelső és a legbelső a XV. században épült várat, a későbbi Szabadka központját vette körül. Ennek az ároknak két rézsűje erősen meredek volt, mélysége körülbelül 3,5 m és víz volt benne. Belső felén valószínűleg töltést és mellvédet alakítottak ki.

A második sáncot, amikor a tiszai határőrvidéket szervezték, 1693-ban ásták. Ez már az egész akkori települést körülvette, s megközelítőleg négyszög alakban fogta körül a „Szabadkai Sántzokat”, ahogy ezt követően Szabadkát néha nevezték. A bekerített négyszögbe az a terület került, amely a munkaközvetítőtől (börze) a sugárút kezdetéig, onnan a Sárge Házig és tovább keletre a Pátria szállóig húzott vonalon belül esett; kelet felől a Rogina bara szolgáltatta a védelmet.

Amikor Szabadka (Szent Mária) 1779-ben szabad királyi város lett (Maria Theresiopolis), a városi tanács gondot kezdett fordítani a város rendezésére is. Mindenekelőtt árkokkal akarták a megnövekedett várost a külterületektől elválasztani. A tervezett árkot 1780-ban nagy részben el is készítették és az országutakat sorompókkal zárták el. (Lásd: Városkapuk)

Egy 1788-ban készített térrajzon fel van tüntetve a déli és a nyugati sáncárok.

Az 1869-ben készített várostérképen is szerepelnek Szabadka északi, nyugati és déli felén. A keleti oldalon azonban a sánc sohasem készült el. Északon az egykori Alsó és Felső sánc utca (ma Szép Ferenc és a Gorenjei utca) volt a vonala. A Halasi kapunál megkerülte a Baromvásárteret (ma Stevan Mokranjac és a Metohijai utca egy része) és úgy haladt nyugati irányban. A Bajai kaputól nyugatra fordult (Micsurin utca) és déli irányban elhaladt a Kéri temető mellett és folytatódott egészen a mai kórházig. Onnan kiindulva keleti irányt vett, a mai Bajnat utca vonalában átszelte a Mlakát és a Zentai kapuig haladt és itt meg is szakadt.

SÁNC UTCA (193)²⁴⁷

Szabadkát, miután szabad királyi város lett, 1780-ban három oldalról árkokkal, sáncokkal vették körül. A régi gubógyár és a Halasi úti kaszárnya között húzódott az északi sánc. Ennek vonalában keletkeztek a Felső sánc (ma Gorenjei) és az Alsó sánc (ma Szép Ferenc) utca.

Szabadkától délre, a Kispalics nyugati nyulványán túl fekvő földeket nevezték már az 1764-ből származó okiratok S-nak. Egy 1788-ban készült térképen a mai Aleksandrovo—Sándor központjában egy halom van feltüntetve Schandort Hallom elnevezéssel.²⁴⁹

1789-ben, Szentgáli biztos idejében S még Szabadka öt ugarföldjének egyike volt. S „dülő” betelepítésére Szabadka, hosszas alkudozások után, a vármegye követelésére határozta el magát; a telepítést végérvényesen 1804-ben fejezte be. Ezáltal a város felszabadult a kötelező katonai és vármegyei előfogatok adásának terhe alól. (S mellett Bajmok és Csantavér telepítése is ezt a célt szolgálta.) S tehát közigazgatásilag megszűnt Szabadka alá tartozni, és a város csak 1904-ben kebelezte be újból. Ettől kezdve S Szabadka egyik külvárosát képezi. Nevét Aleksandrovóra az I. világháború után változtatták.

Hogy S neve alatt egy eddig okiratokból még nem ismert középkori település bújkik meg, nagyon valószínű, mert a településtől északra, a zentai országút és a Kispalics között még két évtizeddel ezelőtt is állt egy magaslat, amelyen egy hajdani templom romjai voltak láthatók. Közelebb a településhez, a vasútvonal nyugati oldalán pedig egy XI.—XIV. századi falu maradványait dózerolták szét 1960-ban teljes egészében. A templom feltehetően ehhez a településhez tartozott.

S területén már a bronzkorban és a szarmata korban is volt település.

Amikor Szabadka 1779-ben szabad királyi város lett, a várost a kültelektől árkokkal kerítették el. Az országutakra, ahol azok a sáncot elérték, sorompókat állítottak; ezeket nevezték kapuknak.

A SK Stojanovits mérnök 1869-ben készült várostérképén is fel van tüntetve az akkori Zimonyi út (ma Ivan Milutinović utca) és a mai Bajmát utca találkozásánál. Ennél a kapunál őrház nem volt.

SÁRGA HÁZ (196)

A Strossmayer és a Makszim Gorkij utca sarkán álló palota. 1880-ban épült a takarékpénztár és a Népbank számára. Itt kapott helyet azonban a posta, a királyi adóhivatal és az ügyészség is (1891-ig). 1884 után a Nemzeti Kaszinó is az épületben működött egy ideig.²⁵¹

A SH hírhedtté a fasiszta megszállás alatt vált, amikor a különleges nyomozóhivatal székhelye volt.

Ma a Sever Villanymotorgyár irodahelyiségei vannak benne.

SÁRGA PART (197)

A Palicsi-tó nyugati partját, a strandtól délre eső részt magas, szakadozott löszfalai miatt SP-nak nevezik.

SÁS-DÜLŐ (198)

Tompa pusztája egy része, amelyet 1786-ban Bachó János főispán rendelkezésként eladásra jelöltek ki.²⁵² Ma ez a terület a határon túl van.

SÁSKALAPOS (199)

Az 1823—24-ben telepített homoki erdők egyike. Nevét a befásított terület korábbi nevétől kapta.²⁵³

A S Tompa és Kelebia között, a halasi országúttól keletre feküdt.²⁵⁴ Ma Magyarországon van.

SASS HEGY (200)

Tompa pusztája északnyugati részén, azon a területen, amelyet Orczy báró elpörölt Szabadkától, egy 1779-ben készült térképen állt egy SH elnevezésű mesterséges (?) halom.²⁵⁵

Ma túl van a határon, Tompától nyugatra fekszik.

SCHANDORT HALLOM (201)

A mai Sándor központjától kissé keletebbre állt egykor egy mesterséges halom, amely egy 1788-ban készített térrajzon (Brouillon) a fenti név alatt van feltüntetve.²⁵⁶

A halmot lassacskán széthodták, és a név is kiveszett a használatból.

SCHUFIN HÁT (202)²⁵⁷

Mesterséges (?) halom a régi Zobnatica pusztán, körülbelül egy kilométerre a topolya—csantavéri úttól, annak északi felén.

Zobnatica 1776-ban készített térképén a közlegelő déli felén van feltüntetve.²⁵⁸

Ma már a nevet nem ismerik, nincs használatban.

SEBESICS (203)²⁵⁹

Régi pusztája neve, amely Szabadkától délnyugatra terül el. Az egykori Sebestyénegyháza nevű településről kapta nevét, amely okiratokban először 1504-ben fordul elő. Sebestyénegyháza neve S formában először 1543-ban jelentkezik. Az 1580—82. évi török adókönyvekben ismét Sebesegyházat írnak 13 adózó házzal. A település a török hódoltság végéig elnéptelenedett. Neve a XVI.—XVII. századi térképeken (1528, 1585, 1626, 1647, 1664) következetesen Sebastin formában fordul elő.

A törökök kiűzése után S pusztát Szabadkához csatolták. Ezen a területen, amely S pusztának felel meg, eddig elsősorban szarmata kori leletek kerültek napfényre. A régi Sebesegyház falu helye is ismeretes egy templomrom és a körülötte elterülő temető formájában, amely a Csikér völgyének nyugati felén, a Zombor felé vezető műúttól körülbelül 1500 méterre északra fekszik.²⁶⁰

SENTES GRUND (204)

Egy 1782-ben készült kataszteri térképen a Sóstótól délnyugatra elterülő földterületet SG elnevezéssel tüntették fel.²⁶¹

SÉTAERDŐ (205)²⁶²

1780-ban, a mai Halasi úti kaszárnya és a mögötte elterülő kibányászott terület helyén, az akkori Pesti út mellett, eperfaültetvény volt, amelyet pár évvel korábban létesítettek a

selyemhernyó-tenyésztés fellendítése érdekében kiadott királyi kamarai rendelet értelmében.

Az ügyet azonban elhanyagolták, s 1796-ban újra kellett kezdeni az egészszet. A korábbi Fűzfaerdőben, a mai S helyén új eperfakertet létesítettek. Ezúttal is eredmény nélkül. Ebből az epreskertből lett később a S, vagy — ahogy a múlt század második felében nevezték — Városliget. Használatos volt az Epres erdő elnevezés is; szerbhorvátul még ma is Dudova šumának nevezik.

A S-t a múlt század közepe táján rendezték, úgyhogy Stojanovics mérnök 1869-ben készített várostérképén már mint Városliget van feltüntetve.

Mai, szégyellni valóan elhanyagolt állapotában is őrzi ennek a korai korszaknak néhány, még élő emlékét. Nevezetességei közé tartozik az a még hivatalos védelemre váró egészséges, hatalmas tölgyfa is, amely legkevesebb 150 éve áll északkeleti részében. Említésre érdemes az is, hogy a S-ben létesült a sportcsarnok mögötti tisztás helyén a legelső szabadkai előírással labdarúgópálya is, mégpedig jóval az I. világháború előtt. A S-t egy sugárúttal már régen össze akarták kötni a város közontjával. A tervek már 1910-ben elkészültek, de a bekövetkezett háború miatt az elgondolást a város nem valósíthatta meg. Csak az újabb időben, a hatvanas években vált valóra a régi terv.

SIMIN HÁT (206)

Kelebia puszta felméréséről 1776-ban készült térképen van a SH feltüntetve. Ez egy magaslat a Kelebiai-

tótól mintegy másfél kilométerre nyugatra.²⁶³

Ma itt szántóföldek vannak, a név nincs használatban. A halom a 131-es magassági jegyet viseli.

SLANA BARA (207)²⁶⁴

A Slano jezero vagy Sóstó (lásd ott!) régi neve.

SÓS-TÓ (208)

Kerek, szikes tó a Palicsi- és Vértótól keletre. Csapadékmentes időben kiszárad; medrét ilyenkor nagy mennyiségű sziksó borítja. Ma is használatos elnevezés, szerbhorvátul Slano jezerónak hívják. Egy 1782-ben készült kataszteri térképen Slana bara néven van feltüntetve.

STARA TORINA (209)²⁶⁵

Szabadka régi határvonala mentén húzódó szántóföldek vagy halom neve, amely Ludas puszta keleti felén, Noszától nem messze fekszik.

A ST elnevezést idővel a helyi lakosság Szalatornyára változtatta, amit ma is használnak.

STARO GROBLJE (210)

Egy 1810-ben készült vázlatos várostérképen, amely a Városi Múzeum történeti gyűjteményében van, a mai Franjo Kuhač — Stipe Grgić — Mayer testvérek és Karađorđe utcák által határolt, annak idején még beépítetlen terület a fenti elnevezéssel van feltüntetve. Hogy a jelzett temető mely korból származik, meddig volt

és kik által használatban, azt a kutatás mai állása mellett nem lehet megmondani. Egyes szóbeli adatok szerint errefelé a múlt század folyamán állítólag török sírkövet találtak, de ezt biztosan kinyomozni nem lehet. A kérdéses terület ma be van építve.

SUPLYÁK (211)²⁵⁵

Szabadka régi birtokterülete, amely a Ludas-tótól délnyugatra terül el.

A város régi határvonalán, a Vitézhalomtól délre egy mesterséges (?) halmot is neveztek egykor S-nak. Ez az elnevezés áll egy 1756-ban készült okiratban.

Ma már csak a megjelölt területet nevezik S-nak.

Az ötvenes évek folyamán egy ideig Hajdukovót neveztek hivatalosan S-nak.

SUVI RIT (212)

A Pörös kaszáló déli, délkeleti része, a Ludas-tóra néző mocsaras lápály Nosza alatt, egy 1817-ben készült kataszteri térképen a fenti elnevezés alatt szerepel.²⁶⁷

SZABADKA (neve) (213)

Még egyáltalán nem tisztázott probléma.

Iványi István szerint olyan helységet jelent, ahol szabadosok, azaz szabalmazott jobbágyok laktak.²⁶⁸ Egyébként több helyen az alábbi változatokat sorolja fel okmányok alapján:

Zabotka (1391)

Szabotka (Verancsics Antal, XVI. század)

Zabattka (Szerémi György, XVI. század)

Szabathka (XVI. század)

Szobathiz (1687, bécsi haditanács)

Szobotga (1699, török térkép)

Subotica (1727, 1737)

Sobotitz (1743)

Suppodizza (1743)

Szabadicza (1743)

Szent Mária (1743—1779)

St. Maria

St. Marija

Maria Theresiopolis (1779—1845)

Theresienstadt

Iványi adatai mellett még a következő dokumentumokat említhetjük meg:²⁶⁹

Zabotka (1528, Lázár Deák térképe)

Sabatka (1567, Mathes Zündt térképe)

Sabatha (1570 cca, Wolfgang Lazius térképe)

Sabatka (1579, Zsámboki János térképe)

Zabotka (1585 cca, Gerard Mercator térképe)

Zabotka (1626, John Speede térképe)

Zabotka (1647 cca, Willem Jonszoon Bleau—Johannes Bleau térképe)

Sabatka (1664, Jacob von Sandrart térképe)

Zabotka (1689 cca, Nicolas Sanson térképe)

Sabatka (1664, S. Sanson)

Zabotka (1664, S. Sanson)

SZABADKAI CSÁRDA (214)²⁷⁰

Tompa puszta 1779-ben készült térképén a puszta északi határán van feltüntetve a régebbi SZCS. Az okirat szerint közvetlenül a csárda mellett volt a „Halassi Pestis — Strása — helye”. A régi csárda az Orczy báró által elpörölt területen állt. Ugyanazon a térképen látható, már a város birtokán a „Mostani Sz. Máriai Csárda”, vagyis az új csárda.²⁷¹ A térkép, amelyen a fenti elnevezések szerepelnek, azért ír Sz. Máriát Maria Theresiopolis helyett, mert Szabadka csak ugyanannak az évnek februárjában lett szabad királyi város és kapott új hivatalos nevet, a térképet viszont áprilisban zárták a régebben felvett adatok alapján.

SZAGYALAGI HOMOKOK (215)²⁷²

Tompa puszta 1779-ben készített térképe szerint a SZH a Tompay Réth, illetve a Kőrös-ér keleti oldalán terülnek el.²⁷³

Ez a terület a határon túl van.

SZALATORNYA (216)

Lásd: Stara Torina.

SZALMAPIAC (217)

Megfelelő erdők hiányában a szabadkaiak régebben állandóan tüzelőanyag-hiányban szenvedtek. Ilyen körülmények között a szalma sokáig fontos árucikk volt.

1859-et megelőzően a SZ a későbbi Szép utcában (ma az Októberi forradalom tere) volt. Amikor 1860 júniusában a szalmapiac terét rendezni kezdték és sétánnyá változtatták, a SZ-ot a Széna térre helyezték át.²⁷⁴

SZÁVIN GÁT (218)

A város földjeinek 1747-ben végrehajtott felosztása alkalmával említik a SZG-at. Akkor azt a földrészt Perecsich (Perčić?) Mihály kapta.²⁷⁵

Pontos helyét nem lehet megállapítani. Feltehetően olyan helyen feküdt, ahol alkalmas folyóvíz és bizonyára vízimalom is volt.

SZEBASZTOPOL (219)

A Rogina bara déli részén, a disznópiac közepén még az 1850-es években is állt egy régi kocsmá, amelyet Sz-nak neveztek.²⁷⁶ Ma a SZ helyén a Jadran mozi áll.

SZEGEDI KAPU (220)

Amikor Szabadka 1779-ben szabad királyi város lett, a várost a külterületektől árkokkal, sáncokkal kerítették el. Az országutakra, ahol azok a sáncot elérték, sorompókat állítottak és ezeket nevezték kapuknak (lásd: Városkapuk). A SZK-nál 1783-ban őrház is építettek.²⁷⁷

A SZK körülbelül a Moša Pijade út kezdetén, a mai vasúti felüljáró helyén állt. Az 1869-ben készült várostérképen még fel van tüntetve a híd helyén húzódó vasúti töltés külső oldalán.²⁷⁸

A két-három évtizeddel ezelőtt még használatos SZK elnevezés ma már teljesen kikopott. Ismert, de nem használatos megjelölés.

SZEGEDI SZÓLÓK (221)

A mai vasútállomás helyén és a Kertváros területén voltak a város legrégebben telepített szőlői. Ezeket

nevezték SZSZ-nek. A szintén régi Bajai szőlőket csak a SZSZ-k után, 1744-ben említik először.²⁷⁹

A SZSZ-et 1840–41-ben mérték és térképezték fel Tóth Sándor és Aradszky Gábor mérnökök.²⁸⁰

1864-ben, az alföldi vasút építésekor az állomás számára a SZSZ egy részét eladták.

Az elnevezés, miután a gyorsan gyarapodó Kertváros a szőlőket teljesen kiszorította, nincs többé használatban.

SZEGEDI ÚT (222)

Stojanovits mérnök 1869-ben készített várostérképén az akkori városházától a Szegedi kapuig húzódó utca neve, amely részben a mai VIII. vadasági brigád utcájának felel meg.²⁸¹ A SZÚ és a mai Boris Kidrič utca közötti háztömb helyén akkor még üres terület, disznópiacnak használt tér volt.

Az 1880-as évektől kezdve a SZÚ a mai Moša Pijade úttal volt azonos.

SZÉKELY HALOM (223)

Hajdújárás délnyugati, külső részén, a nemzetközi úttal párhuzamosan, a műút és a Csurgó között húzódik egy földhát, amelyet SZH-nak neveznek.

A SZH, mivel magas terület és közvetlenül a Ludas-tó mellett fekszik, mindig alkalmas hely volt a megtelepedésre. A régészeti kutatások őskőkori, gazdag újabb kőkorszaki, egy bronzkori és egy vaskori temető maradványait, valamint középkori maradványokat hoztak napvilágra.

A név még használatos, habár regebbi okiratokban nem lehet nyomára akadni.

SZÉKES TÓ (224)

Tompa pusztája északi részén, a határis országúttól keletre, azon a területen, amelyet Orczy báró elpörölt Szabadkától, egy 1779-ben készült térképen van a fenti név alatt egy tó feltüntetve.²⁸²

Ma a határon túl van.

SZELISTE (225) (Selište)

Egy 1788-ban készült kataszteri térképen van Bajmoktól északkeletre, a tavankúti oldalon egy földterület a fenti névvel megjelölve.²⁸³ Ma is használatos elnevezés.

SZÉNA TÉR (226)²⁸⁴

A mai Puskin téren és a Birográfika nyomdaipari vállalat egykori épületének a helyén volt valamikor a szénapiac. Ezért nevezték ezt a teret SZT-nek.

1859-ben helyezték ide a mai zöld-ségpiac helyéről a szalmapiacot is.

Stojanovits mérnök 1869-ben készült várostérképén még szerepel a SZT elnevezés.

SZENTA (227)

Szabadka egyik déli városrésze. A Zentai út (Marx út) és a Péterváradai út (Radić testvérek útja) között, a mai Szt. György-templom környékén terült el. Ennek a városrésznek a közepén állt Vojnić Hajduk Lőrinc háza, amelyet 1821-ben a Szt. György-templom (a mainak egészen kicsiny változata) felépítésekor paplakká alakítottak át.²⁸⁵

A templom befejezése után a Szt-t, a terület régi nevét lassan felcserélték a Szt. György elnevezéssel.

SZENTHÁROMSÁG (228)

A mai Köztársaság téren, a volt Píactér közepén 1815-ben bajsai Vojnits Mátyás költségén állították fel a SZ szobrát. Amikor a Píacteret 1878—79-ben feltöltötték, az emlékművet hat—hét lépcső magasságáig betemették.²⁸⁶ Eredeti helyéről 1964-ben helyezték át a Szt. Teréz-templom melletti parkba, ahol ma is áll.

SZENT JÁNOS SZOBRA (229)

A Triglav cukrászda és a Napredak könyvkereskedés Köztársasági téri üzletei között áll egy szobor: Nepomuki Szent János szobra. 1810-ben Vermes Lajos állíttatta a Píactérre, az akkoriban még ott csordogáló Fok vagy patak partjára.²⁸⁷ Később, a Radíć-féle ház építésekor a ház falába foglalták.

SZÉP UTCA (230)

A mai Októberi forradalom terének hajdani neve. 1859-ig itt volt a szalmapiac, de azt áthelyezték a Széna térre, mert a helyén gesztenyefákkal díszes teret szándékoztak kialakítani. A sétány 1860 júniusára lett kész. Ettől kezdve nevezték a teret SZU-nak.²⁸⁸

SZERB TEMETŐ (231)

A pravoszlávok legrégebbi temetője a valamikori Velgyeván volt (lásd ott!), később, a XVIII. század elején, a katolikusokkal egy helyen temetkeztek. Külön szerb temetőt először 1777-

ben említene.²⁸⁹ Ez a temető a mostani helyén feküdt a Csernovics utca végén.

SZERB TEMPLOM (232)²⁹⁰

A adatok híján nem lehet pontosan megállapítani, hogy mikor és hol állt az első pravoszláv templom vagy kápolna.

A mai templom építésének kora sem egészen biztos. A hagyomány szerint 1723—26 között épült, de a városi okiratokban csak 1743-ban említik először. Iványi István véleménye szerint 1730 körül építhették, mégpedig a városi sánc északi kapuja mellett (azon belül), ott, ahol a Szerb utca és a Majsai út kezdődött.

A későbbi iratok szerint 1766-ban megújították, 1776-ban és 1804-ben hajóját meghosszabbították. Az a téglával aláfalazott vaskerítés, amely a templomot ma is övezi, 1820-ban készült. A mai Jovan Jovanović Zmaj utca és a templom körüli udvar közt megfigyelhető jelentékeny szintkülönbség azzal magyarázható, hogy a templomot a mai úttest helyén egykor húzódó városi sánc árkából kidobált töltésre építették.

A templom oltárképeit 1766-ban ismeretlen nevű művész festette. Ezek a művek a vajdasági barokk kivételéseként értékeket képviselnek. A képeket — az oltárral együtt — a XX. század elején a sándori szerb templomba vitték át, hogy helyébe új, kevésbé értékes művet állítsanak.

SZERB UTCA (233)

A Csernovics utcát (Arsenije Čarnojević) szokás még ma is SZU-nak nevezni. Régebben ez volt általánosan elfogadott neve.

A SZU a szerb templomnál kezdődik és a szerb temetőnél ér véget. Annak a városrésznek képezi tengelyét, amelyet a hagyományok szerint egykoron Velgyevának neveztek, és amelyekben a szerbek már a török hódoltság alatt laktak. A SZU és a Kumanovói utca sarkán 1786-ban még állt egy szárazmalom (hasonló egyébként elég sok volt a város területén),²⁹¹ amelyet később lebontottak. Egy másik szárazmalom még 1810-ben is működött a mai Laszinger ház helyén.

SZERÜSKERT (234)²⁹²

Az 1743. április 23-án Mária Terézia királynő által jóváhagyott kamarai szerződés szabályozta Szabadka jogait és kötelezettségeit. A kötelezettségek közé tartozott a nagy dézsmának nevezett adókötelezettség is, amelyet a városnak természetben kellett beszolgáltatnia. A város polgárai a gabonát kévékben szállították a kamarai jószágigazgató által kijelölt SZ-be. Ott elvégezték a gabona nyomtatását (cséplését), miután meghatározott gabonaraktárakba szállították.

A Sz a sáncon kívül, a Kőrösi út mellett, a mai Jovan Jovanović Zmaj utca végén, az anya- és gyermekvédelmi központ helyén állt. Mindaddig, amíg az említett központot építeni nem kezdték, itt volt a város gazdasági udvara és istállója. Egy 1810-ben készített vázlatos várostérképen a SZ németül Magazinnak van feltüntetve.

SZKENDER JÁRÁS (235)

Az írott emlékek szerint Szabadka az 1823–24-ben végrehajtott nagy erdőtelepítési akció alkalmával a SZJ-on is ültetett fákat.²⁹³ Ez a hely a Kőrös-ér felső folyásánál fekszik. A határon túl van. Ma is használatos elnevezés.

SZÓDAGYÁR (236)²⁹⁴

Szabadka legelső ipari létesítménye a palicsi strandfürdő mai helyén épült 1782-ben.

A Palicsi-tó vize régebben olyan nagy mennyiségű szikszót tartalmazott, hogy alkalmasnak mutatkozott a szóda ipari kitermelésére. A tó vizének e tulajdonságát először J. G. Liebertraut, Bács vármegye tiszti főorvosa akarta értékesíteni. 1780-ben tervet nyújtott be a városnak, amely szerint a szódafőzés mellett a megmelegített vizet gyógyfürdő üzemeltetésére fogja felhasználni. A Bécsbe felterjesztett tervet II. József császár pártfogásba vette. A városi tanács még ugyanabban az évben szerződést kötött a vállalkozóval és a termelés hamarosan meg is indult. A gyár mellett egy kocsmát építettek, de a gyógyfürdő nem nyílt meg, sőt a szóda kitermelése sem folyt a tervek szerint. Tőke hiánya miatt az 1790-es évek közepén leállt a munka, miután a gyár kétszer is gazdát cserélt. Hogy végérvényesen mikor szüntették meg a munkát, azt adatok hiányában ma még nem lehet pontosan megállapítani.

SZONSICE (237)

Zobnatica pusztán a török defterek 1580-ban említenek egy ilyen nevű helységet 21 adózó házzal.²⁹⁵

Helyét a kutatás mai állása szerint még nem tudjuk megállapítani.

SZURDOKI SZŐLŐK (238)

1751-ben említenek Palicson túl ilyen név alatt szőlőket.²⁹⁶ Ezeknek pontos helye ismeretlen. Valószínűleg a hajdújárasi szőlők valamelyik része. A név is ismeretlen.

TALÁNTEREM (239)

Hajdújárás északnyugati felén, a Kővágótól és a vasútállomástól északra terül el egy szőlővel beültetett magasabb terület, amelyet a helybeli lakosság T-nek nevez. A talántermi földeken eddig bronzkori, szarmata kori, honfoglalás kori és középkori régészeti leletek kerültek felszínre.²⁹⁷

TATICS JÁRÁS (240)

1747-ben, a város földjeinek felosztása alkalmával említik a T.J-t.²⁹⁸ Akkor Tumbas Simon kapta használatra. Helye ismeretlen, mert a név nem használatos.

TAVANKÚT (241)²⁹⁹

Település, régebben pusztá Szabadkától délnyugatra. Területe már nagyon régóta népes volt, amennyiben gazdag szarmata kori és középkori leletek kerültek elő. A középkori településről, jelentőségéhez mér-

ten, viszonylag későn — 1439-ben — szólnak először a megmaradt dokumentumok. Ekkor azonban már „várost” említenek. Ettől kezdve már számos okiratban fordul elő. A korabeli térképeken is rendszeresen fel van tüntetve különböző formákban: Torankut (1528, 1626, 1647, 1664), Tarankut (1567), Tariankut (1579).

A középkori település a mai Sken derevo vasútállomástól északra Felső-Tavankútig, a Krivaja völgyének nyugati partján húzódott. A régi templom pedig, amelynek építése közvetett úton egészen a XI. századig vezethető vissza, az Alsó- és Felső-Tavankutat összekötő kövesút mellett, egy szigetszerű földhátan állt valamikor. Azon a helyen, amelyet régi térképek vagy egyszerűen romoknak (1789), vagy Templomhegynek (1810), illetve Vermes keresztjének, vagy Vermešov krstnek jelölnek. A környező lakosság ezt a helyet mostanában Sveta Anának nevezi. Ezen a helyen 1967-ben rendszeres régészeti feltárások kezdődtek, de folytatásukra eddig még nem kerülhetett sor.

A mai Alsó-Tavankút központját 1910-ben parcellázták fel és kezdték tervszerűen beépíteni.

TEMPLOMHEGY (242) (Kelebia)

A Kelebiai-tó nyugati felén, főleg annak északi részén középkori település nyomai találhatók. A tó nyugati oldalának legészakibb részén pedig az illető településhez tartozó templom romjai állapíthatók meg.³⁰⁰

Az egykori templom helyét már régen megfigyelték és 1758-ban okiratok is említik. Innen tudjuk, hogy a tó egész nyugati, magasabb oldalát T-nek nevezték.³⁰¹

A templomot 1913-ban Bibó-Bige György gimnáziumi tanár felásatta, de nyomtatásban megjelent rövid jelentéséből annak építési korát, sajnos, nem lehet megállapítani.³⁰² Hasonló épületek analógiái alapján XIII. századi létesítménynek hisszük, amelyet a törökök pusztítottak el.

A templom romjait a templomdomb elnevezés is sejteti, a T elnevezés azonban már nem használatos.

TEMPLOMHEGY (243) (Tavankút)

Romtemplom helye Alsó- és Felső-Tavankút között, amelyet a ma használatos Sveta Ana néven kívül régebben T-nek neveztek és tartottak az okiratokban nyilván. Egy 1789. évi térkép is templomromot jelez ezen a helyen.³⁰³

A Sveta Ana elnevezés mellett még ma is használatos egy régi név, a Vermes keresztje — Vermešov krst.³⁰⁴ Ennél a jelzett keresztnél állt egykor a középkori Tavankút temploma, amelyet hozzávetőleges adatok szerint a XI.—XII. században építettek. A templom megmaradt alapjai nagyon meg vannak rongálva. A körülötte elterülő régi temető egy részét (110 sírt) 1967 nyarán ásták fel.³⁰⁵ A lelőhely teljes feltárása bizonyosan nagyon sok értékes adattal gazdagítaná eddigi ismereteinket.

TEMPLOMHEGY (244) (Pavlovac)

A régi Vámtelek, ma Pavlovac pusztán, a pavlovaci vasútállomástól délkeletre a Krivaja egyik mellékágának nyugati oldalán van egy templomrom, körülötte temetővel. Wlassics Gábor 1789-ben készített várostérképen Klissa néven van feltüntetve. Egy későbbi, 1844-ben készített kataszteri térképen is fel van tüntetve T megjelöléssel.³⁰⁶

Ezen a helyen egy városi bizottság végzett 1929-ben felületes kutatásokat csekély eredménnyel. Azóta semmiféle feltárás itt nem volt.³⁰⁷

TEST HALOM (245)³⁰⁸

Lásd: Mátyás halom.

THESICS JÁRÁS (246)

Thesics járás formában az okiratok 1747-ben említenek egy határ-részt. Ekkor azt Rudics Tamásnak adták használatra.³⁰⁹ Helyét ma már nem lehet megállapítani.

TINÓJÁRÁS (247)

A régi Kelebia pusztja, Orczy Lőrinc által elpörölt északnyugati részén volt egy T nevezetű legelő.³¹⁰ Ez a terület ma a határon túl van.

TÖLGYFÁS ERDŐ (248)³¹¹

Erdőrész Szabadkától körülbelül négy kilométerre északkeletre a Majsai út mentén.

A város Csisztiszár nevű valamikori földrészén már 1710—20 körül

voltak tölgyfaerdőcskék, de állítólag az akkortájt nagyon elterjedt zsvány-élet felszámolása céljából (?) az említett erdőket (amelyekben róka és farkas is tartózkodott) mind kiirtották. Az 1780-as évek elején ezen a részen újból telepítettek erdőt. Ekkor és az 1820-as évek folyamán keletkeztek ezen a területeken is az erre a vidékre jellemző akácerdők.

TOMPA (249)³¹²

Régi, homokos pusztaság neve, amely Szabadkától észak—északkeletre húzódott a mádai határtól le egészen majdnem a Ludas-tóig. Először, mint pusztát, 1572-ben említik az okiratok. A török adókönyvekben T neve nem fordul elő. Homokos, természetlen volta miatt legelőnek használták. A város nagy kiterjedésű erdeit és szőleit rajta telepítették. 1776-ban Szabadkától Orczy Lőrinc, Mada és Kisszállás birtokosa elpörölte T északi részét. Az I. világháború után a városnak megmaradt területek nagy része az országhatáron túlra került.

TÖRÖK TEMPLOM (250)

Csantavér tőszomszédságában, a vasútállomástól északra van egy alacsony földhát, amelynek felszínén tégl- és embercsont-töredékeket lehet találni;³¹³ a régi, középkori Csantavér templomának romjait, annak maradványait. Itt még nem folytak régészeti kutatások.

TÖRVÉNYSZÉK (251)³¹⁴

Amikor 1888-ban a városi tanács elhatározta, hogy a Rogina barát végérvényesen kiszárittatja és feltölteti, akkor annak déli részén, a koplalón, kijelölték az új T helyét is. A telek vasút felé eső oldalán akkor még Freudenberg M. fakereskedése volt.

A T alapkövét 1889 októberében tették le, és az épület a következő év nyarán már készen is állt. Ekkor költöztették oda a törvényszék hivatali részét, amely 1871 és 1891 között a Magyar-féle házban, a mai zeneiskola épületében működött. 1968-ban a T-et végül is a Marx út elején felépített új palotába költöztették. Előbbi épületébe a Pannónia Grafikai Műintézet került azzal, hogy az épület keleti szárnyában maradt továbbra is a városi börtön és a belügyi titkárság.

TROJANICE (252)

Bajmóktól északra, Szabadka régi határa közelében, attól valamivel délebbre áll három különböző nagyságú mesterséges (?) halom. Ezeket nevezik gyűjtőnévvel T-nak.³¹⁵

TUK (253)

Manapság a Szabadka és a Paličsi-tó között elterülő szántóföldeket nevezik T-nak. A Tuki ugarokat — a Kamenita gredával és Jaranlóval együtt — az 1787-ben véghez vitt földosztás után közös néven Napkeleti ugaroknak (Istočne ugarnice) is nevezték.³¹⁶

T-nak eredetileg csupán azt a félszigetet nevezték, amelyet délről és keletről a Palicsi-tó vesz körül.³¹⁷

TULÁT (254)

A Ludas-tó keleti partja mentén húzódó szántóföldek keskeny sávja beleértve a tó magas partját is. Ma is használatos helymegjelölés. Ezen a részen több helyen vannak újabb kőkori, szarmata kori és középkori régészeti nyomok.³¹⁸

VÁGÁSKA GRÉDA (255)

Kelebia pusztája 1776-ban készített térképén, a pusztája nyugati részén, a mélykúti út mellett található a VG nevű halom.³¹⁹

Ma ez a hely a határon túl van. Eredeti neve nem használatos. A 136-os magassági jegyet viseli.

VÁGÓHID (256)³²⁰

1787-ig a V a város belső kerületében volt. Ürményi Mihály királyi biztos korábbi rendszabályai alapján ekkor a városon kívülre, valószínűleg a mai gubógyár helyére helyezték, ahol az 1884-ben készült várostérkép szerint még állt.

Végül, 1891-ben, a Kispalics partján, a zentai út mellett külön erre a célra épített épületben helyezték el.

Ma a V szerepét, amelynek régi helyiségeiben börgyár működik, a sándori November 29. Húsáru gyár tölti be.

VÁGOTT HALOM (257)

A Vitéz halom mai elnevezése. Lásd ott!

VÁMTELEK (258)³²¹

Régi pusztája, a mai Pavlovacnak nevezett terület. Az 1543. évi érsekitized-összeírás alkalmával említik először. A török adókönyvekben Nagy-Telek-Ván formában jelentkezik 25 adózó házzal. 1662-ben mint elpusztult helységet említik. Ez a helység a Krivaja egyik oldalágának völgyében volt a mai Pavlovac vasútállomás közelében. Tőle keletre láthatók ugyanis egy elpusztult középkori templom romjai (tégla- és embercsont-töredékek). A romok közelében vannak a település nyomai is.

VÁROSHÁZA (259)³²²

1751 előtt Szabadka előjárósága valószínűleg magánházakban tartotta üléseit. Csak ebben az évben építették ugyanis fel a város első tanácsházát, a V-t, körülbelül a mai V helyén.

Az épületre tíz évvel később, 1761-ben tették fel a város első nyilvános óráját.

A második V építését, a régi helyén, 1826 tavaszán kezdték és 1827 végén be is fejezték. Felavatására 1828. február 12-én nagy ünnepségek között került sor.

1908-ban ezt az épületet is lebontták (a mellette álló régi gimnázium épületével együtt), hogy helyére felépíthessék a mai V-t, amelyet hivatalosan 1912-ben adtak át rendeltetésének.

A V-ből 1967 óta fokozatosan ki-
költözködő városi hivatalok helyét
lassanként művelődési intézmények
foglalták el.

VÁROSKAPUK (260)³²³

Miután Szabadkát 1779-ben szabad
királyi várossá nyilvánították, a váro-
si tanács a királyi biztosok állandó
unszolására egyebek között több gon-
dot kezdett fordítani a város rendezé-
sére is. Legelőször az addig kiala-
kult várost választották el a külső
területektől egy árokrendszerből álló
hosszú sánccal, amelyet később fal-
lal szándékoztak megerősíteni. A ter-
vezett sáncokat 1780-ban részben el
is készítették, a falakat azonban el
sem kezdték építeni.

Az országotakra, ahol azok a sán-
cot elérték, sorompókat állítottak;
ezeket nevezték kapuknak. Hét ilyen
városkapu volt: a bajai, halasi, maj-
sai, sándori, szegedi, zentai és zom-
bori. A Sándori kapu kivételével az
egyres kapuknál 1783-ban ör- vagy
vámházakat is építettek. A V-k átte-
kinthető módon Stojanovits mérnök
1869-ben készült várostérképén van-
nak feltüntetve.

A sorompókat a múlt század het-
venes éveiben szerelték le.

VÁROSLIGET (261)

A Sétaerdő (lásd ott!) egyik ré-
gebben használt elnevezése.

VÁSÁROK (262)³²⁴

Szabadkának 1743-tól, szabadalma-
zott kamarai mezővárossá válásától
kezdve évente három nagy vásárt
volt joga tartani.

Szabad királyi rangra emelése
(1779) után a három korábbi vásár-
hoz még egy vásárt és egy hetivá-
sárt is engedélyeztek (hétfői hetivá-
sárok). A hetivásárokon a város nem
szedhetett vámot.

Régezte a vásárokat a városháza
előtti téren, a Piac téren és a Bará-
tok terén, valamint a Nagy- (Teréz-)
templom előtti téren és a szomszéd-
os utcákban tartották.

Az utóbbi évtizedekben a szabad-
kai vásárok jelentősége teljesen meg-
szűnt.

VELGYEVA (263)³²⁵

Szabadka egyik városrészének ta-
lán legrégebbiről fennmaradt elneve-
zése. Ez a városrész azzal a mocsá-
ras mélyedéssel és környékével azo-
nosítható, amelyen keresztül ma a
Tito marsall sugárút vezet, és ame-
lyet egykor az erdőültetés után Fűz-
fásnak neveztek el.

Szabadka múltjának részletei után
kutatva a Bács vármegye által kine-
vezett bizottság 1776 júniusában ta-
núkat hallgatott ki. A tanúként felvo-
nultatott idős szerbek arra emlékez-
tek, hogy tudomásuk szerint őseik a
törökök alatt azon a helyen laktak,
ahol akkor a V nevű szerb temető
volt. Iványi István tévesen azt tar-
totta, hogy ez a temető a Sétaerdő
közelében lehetett, ott, ahol 1880-ban
régí sírokat találtak. Az igazság az,

hogyan a tanúk által említett temető a Celoveci és a Lazar cár utca környékén feküdt. Az azonban megfelel a valóságnak, hogy a legrégebbi szerb település ezen a tájon terült el. Ennek a településnek a tengelyét biztosan a Csernovics utca (a Szerb utca) alkotta a két oldalán elhelyezkedő számos vakközzel, amelyek a régi településekre olyannyira jellemzők.

A V elnevezés ma már ismeretlen.

VENDÉGFOGADÓ (264)³²⁶

A legrégebbi szabadkai vendégfogadó vagy nagykocsi 1765-ben vályogból épült a mai népszínház épületének helyén. Az 1840-es években lebontották és az újabb vendégfogadót, a szállodát, a mai színház Boris Kidrič utcai részét 1847-ben kezdték el építeni. A forradalom miatt azonban csak 1853-ban fejezték be. A délkeleti szárny, a színház nagytermének építéséhez csak ezután fogtak hozzá. A nagyterem befejezése után az egész tömb 1855-ben kapott nevet. Ekkor helyezték el rajta a következő feliratot: Szálloda Pest városhoz. A szálloda a II. világháborút megelőzően szüntette be munkáját, helyiségeit utána irodának használták, majd végül a népszínház költözött be helyiségeibe.

VÉRTÓ (265)

Kisebb tavacska, tulajdonképpen a Palicsi-tó egy elrekesztett ága volt a tó északkeleti csücskénél. Rajta keresztül folyt le a Palicsi-tó fölőse vize. A most folyó lecsapolási mun-

katatok közben csatornával vágták keresztül, ezért vize teljesen lefolyt.

Egy 1821-es okiratban Vérrh-tónak van feltüntetve.³²⁷ Ebben a sekély vizű tóban hajdan, a nyári hónapok folyamán, rendszerint nagy mennyiségű vörös színű moszat fejlődött, amely a víz elpárolgása után a tó fenekén rozsdavörös takarót képezett; innen kapta a nevét.

VÉR-TOMPA (266)

A régi tompai legelő egy része, amelynek pontos helyét ma már nem lehet megállapítani. 1747-ben említik, amikor a tompai legelőt felosztották. Ekkor VT-t Szagmeiszter Miklós kapta használatra.³²⁸

VERUSICS (267)³²⁹

Régi pusztá, amely Szabadkától délre terült el. Nevét a hajdan elpusztult Vere-segyház pusztá után kapta, amelyet egy 1423-ban kelt okiratban említenek először. V pusztán később település keletkezett, amelyikről 1447-ben tesznek említést. A korábbi Vere-segyháztól eltérően V formában neve először 1543-ban tűnik fel. A török adókönyvekben ismét Vörösegyházat találunk 1580–82-ben 25 adózó házzal. V pusztán keresztül folyik a Csík-ér, amely kedvező feltételeket nyújtott a megtelepedésre. Ezen a területen több jelentős szarmata kori telephelyet sikerült megállapítani. A régi Vere-segyház helye is minden nehézség nélkül meghatározható; ez a mai szabadka—csantavéri út közelében volt, ott, ahol

az a Csík-ér völgyét átvágja. Azon a helyen egy mesterséges halom áll, amelyet Kliszának neveznek, és amely az egykori falu templomának romjait takarja. Régészeti feltárások ezen a helyen eddig nem történtek.

VITÉZ HALOM (268)

Mesterséges halom Szabadka régi keleti határvonalán, a Ludas-tó déli csúcsa közelében, attól keletebbre, a kanizsai országút mellett. Ezen a helyen még 1836-ban is állt és működött egy postaállomás.³³⁰ A Szabadka és Martonos között egykor húzott határvonal ezen a dombon fut keresztül. A környékbeliek még emlékeznek a korábbi VH elnevezésre, de helyette inkább a Vágott halom nevet használják; a használatban levő határút ugyanis a halmot lassanként kettészelte.

VÖRÖS ÖKÖR ISKOLA (269)

A főposta mellett levő Ivan Goran Kovačić iskola helyén a XIX. század folyamán volt egy nagykocsmá, amely a Vörös ökörhöz volt címezve. Ennek a kocsmának a helyén 1892-ben építették a mai iskolát, amelyre ráragadt a korábbi kocsmá neve.³³¹ Ma már csak az idősebbek emlékeznek az elnevezésre.

VUCSIDOL (270)³³²

Szabadka nyugati felén, a Zombori kaputól és a mai Bácska pályától délkeletre elterülő mély völgyet nevezik V-nak. Régen rajta keresztül

folyt a Mlaka felé egy erecske, amelyet 1780 előtt, hogy vízimalmot hajtsanak, gáttal zártak el. Ez a gát a mai Ivan Milutinović utca táján feküdt. A gát által felduzzasztott víz a völgyben egy tavacskát képezett, a Gátitavat, amelyet egy 1788-ban készített helyszínrajz is feltüntet. Amikor a vízimalom megszűnt működni, a tavat lecsapolták és helyén legelő keletkezett. Legalábbis egy 1822-ben készült térképen így van.

A V-t csak 1889-ben parcellázták fel és adták el házhelyeknek.

VUIĆ GÓZMALOM (271)

Az első gőzmeghajtású ipari létesítmény Szabadkán Vuić gőzmalma volt, amelyet 1854-ben építettek a Rogina bara partján. Háromemeletes épület volt, amely még három évvel ezelőtt a Boris Kidrič utca északi oldalán állt. A malom 1871-ig működött; ekkor az épületbe a tanítónőképző költözött.³³³ Legutoljára, mielőtt 1972-ben lebontották volna, a Željezničar Készruháüzem használta.

VUJOVITS HALOM (272)

Egy 1788-ban készített térrajzon (Brouillon) a Palicsi-tó déli oldalán a ma Bisin hátnak nevezett magaslat van feltüntetve a fenti név alatt.³³⁴ A halom valószínűleg mesterséges úton keletkezett.

A VH ma már nincs használatban.

ZÁRDA (273)³³⁵

1870. december 11-én hangzott el az indítvány, hogy Szabadkán apáca-leányiskolát kell létesíteni. A javaslat körül heves politikai harc alakult ki. A városi hatóságok tiltakozása ellenére, az érsek sürgetésére a minisztérium beleegyezését adta az Iskola megalapításába, így 1874-ben fel is építették. A zárdaiskola egészen a felszabadulásig működött.

Ma a Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola dolgozik épületében.

ZAJETSEVA GREDA (274)

Kelebia puszta 1776-ban készült térképén, a puszta nyugati részén található a ZG elnevezésű hosszúkás földhát.³³⁶

Ma ez a hely a határon túl van. Eredeti neve nem használatos. A 132-es magassági jegyet viseli.

ZENTAI KAPU (275)

Amikor Szabadka 1779-ben szabad királyi város lett, a várost a külterületektől árkokkal kerítették el. Az országutakra, ahol a sáncokat elérték, sorompókat állítottak fel; ezeket nevezték kapuknak (lásd: Városkapuk). A ZK-nál 1783-ban őrház is építettek.³³⁷

A ZK a Bajnát közelében, a mai Marx út és a Bajnát utca találkozásánál volt. Stojanovits mérnök 1869-ben készült várostérképén is fel van tüntetve.

ZENTAI ÚT (276)

A Zentára vezető út neve, amely egykor a régi katonai sánc déli kapujánál (a volt Vass-vendéglőnél) kezdődött.

Az 1869-ben készített várostérképen a Széna tértől (ma Puskin tér) a Zentai kapuig terjedt, ahol sorompó és őrház is állt.³³⁸

ZENTAI ÚTI TEMETŐ (277)

A mai Mladost Csapkegyár helyén, a Zentai út keleti oldalán létesült 1777 után — a városi tanács határozata alapján — egy temető. A tanács 1828-ban rendezte a temetők kérdését és ekkor megszüntették a régi ZÜT-t. Helyette délebbre, a Bajnáton jelöltek ki számára helyet. Egy részt a pravoszlávok számára választottak el.³³⁹

ZIMONYI ÚT (278)

Stojanovits mérnök 1869-ben készített várostérképén a mai tűzoltólaktanyától a közkórházig húzódó utca neve (ma Ivan Milutinović utca).

ZOBNATICA (279)³⁴⁰

Régi puszta neve Szabadkától délre, a Topolyával határos területen. Neve (tulajdonképpen egy falu neve) először egy 1543-ban készített urbáriumban tűnik fel mint Zobnatice. A török adókönyvekben egy Szonsice nevű falut említene ezen a területen. Mivel Z pusztán egy középkori település templomának romjait sikerült megállapítani, nem lehet egye-

lőre eldönteni, hogy az egyik vagy a másik falu hol feküdt, kivéve ha Szonsice esetében nem elírásról van szó. Az említett romok a Krivaja völgyének nyugati oldalán, Topolyától mintegy három kilométerre északra, Karađorđevo mellett vannak.³⁴¹

ZÖLD HALOM (280)³⁴²

Tompa pusztája északi részén a régi jankovác—szegedi országút mellett van egy 1779-ben készített térképen feltüntetve egy halom. A név mellett egy megjegyzés áll, mely szerint Kőhalomnak vagy Kamenatznak is nevezik.

A halom azon a területen állt, amelyet Orczy báró a szabadkaiaktól elpörölt. Ma a határon túl esik. Bizonyára egy középkori templom romjai vannak rajta.

Nem azonos az akkoriban kijelölt városhatár vonalán, valamivel délebbre fekvő Zöld halommal.

Ez a hely egy későbbi, 1785-ös térképen az alábbi módon van feltüntetve: »Templom Hely és Temető«.

ZÖLD HALOM (281)

Egy 1779-ben készült térképen az akkoriban Orczy báróval szemben meghúzott városhatár vonalán, a régi Tompa pusztája közepén van feltüntetve a fenti név alatt, a halasi országtúttól keletre egy halom.³⁴³

Ma a határon túl van.

ZOMBORI KAPU (282)

Amikor Szabadka 1779-ben szabad királyi város lett, a várost a külterületektől árkokkal, sáncokkal kerítették el. Az országutakra, ahol azok a sáncot elérték, sorompókat állítottak; ezeket nevezték kapuknak (lásd: Városkapuk). A ZK-nál 1783-ban őrházat is építettek.³⁴⁴

A ZK az 1869-ben készített város térképen a Bajai temető déli felén, a mai Bácska pályánál, a Néphadsereg útja végénél van feltüntetve.³⁴⁵

ZOMBORI ÚT (283)

Stojanovits mérnök 1869-ben készített várostérképén a Fő tértől az akkori Zombori kapuig terjedő utca neve volt a ZÚ. Ma a Matko Vuković utca és a Néphadsereg útja.

A zombori út, amely ma Bajmokon keresztül vezet, egykor nem arra, hanem délkelet felé tartva a később telepített Pacséron és Kerényen át vezetett Zomborba. Így van feltüntetve egy 1788-ban készült helyszínrajzon is.³⁴⁶ Ez az út volt a választóvonal Verusics és Sebesics puszták között.

ZVEKITS JÁRÁS (284)

ZJ-t a források az 1747-ben végrehajtott földosztás alkalmával említik. Ekkor ezt a területet Gersits Ferenc kapta használatra.³⁴⁷

Mai helyét egy 1779-ben készített térkép alapján lehet megközelítőleg meghatározni, mely szerint Tompa

puszta legnyugatibb részén feküdt. Az említett térképen a következő megjegyzés olvasható: »Zvekits régi kutya helye«.³⁴⁸ Ma ez a terület a határon túl van.

ZSDRÁLÓRÉT (285)³⁴⁹

A régi Tompa puszta keleti felén, a Körös-ér bal partján terült el a fent nevezett rész. 1743 után, Szabadka határainak megállapításakor a ZS hovatartozása miatt viszály támadt Szegec és Szabadka között, amely Szabadka javára dőlt el (1748).

A XIX. századi nagy erdőtelepítések idején a ZS-en is ültettek erdőt (1823/24).

Ez a terület ma az országhatáron túl van.

ZSIDÓ TEMETŐ (286)

A Halasi út végén 1777-ben jelölték ki a szabadkai zsidó hitközség számára a temetőterületet.³⁵⁰ Az akkor meghatározott terület szolgál még ma is temetőnek.

ZSÍROSKÚT (287)

Szabadka város a XVIII. század végén és a XIX. század elején beültetett tizenkét apró erdőterülete közül az egyik a ZS volt. Tompa pusztán a halasi országúttól keletre feküdt.³⁵¹

Ma ez a terület az országhatáron túl van. Tompa község területéhez tartozik.

JEGYZETEK

Rövidítések

Arch. Ért. = *Archaeológiai Értesítő*. Budapest.

BBTTÉ = *A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat Évkönyvei*. Zombor.

Iványi I. = Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története I.* Szabadka, 1886.

Iványi II. = Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története II.* Szabadka, 1892.

Iványi HN = Iványi István: *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára I—V.* Szabadka, 1889, 1895, 1906, 1907.

Karvázy 1887 = Karvázy Pál városi mérnök Szabadka összes területeiről készített és sokszorosított térképe. Szabadka, 1887. [Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története II.* kötetének melléklete.]

TL = Szabadkai Történelmi Levéltár térkép-, illetőleg irattárgyából. A térképek sorszámmal vagy anélkül vannak.

VMRA = A Szabadkai Városi Múzeum régészeti osztályának adattára.

1. Iványi I. 158.; Iványi II. 135.

2. Iványi II. 205.

3. TL/4. térk.

4. M. Kir. Honv. Térk. Int. 1937.

5. TL/65. térk.

6. Karvázy 1887.

7. A Szabadkai Városi Múzeum próbaásatása 1953-ban.

8. TL/ G. Wlassics 1789.

9. Iványi II. 126.

10. TL/4. térk.

11. M. Kir. Honv. Térk. Int. 1937.

12. TL/114. térk.

13. Iványi I. 511.

14. Karvázy 1887.

15. TL/Stojanovits 1869.

16. Iványi II. 210.

17. Uo. 319.

18. Uo. 320.

19. VMRA

20. Iványi II. 320.

21. TL/Stojanovits 1869.

22. Iványi HN I. 12.

23. *Archaeologia Hungarica* XXX (1950), 32. (Budapest)

I. Nađ—P. Nađ: *Katalog arheološke zbirke Dr Imre Freya*. Sombor, 1966.

24. VMRA

25. Iványi II. 135.

26. Uo. 186.

27. Iványi II. 320.

28. Iványi I. 284.

29. Arch. Ért. 1895. 312.; Hampel József: *A bronzkor emlékei Magyarhonban*. Budapest, 1892, II. 136. és III. 49.; *A Szabadkai Főgymnázium Értesítője az 1882/83. évre*.

30. Arch. Ért. 1899. 290.; BBTTÉ 1894. 112.; BBTTÉ 1900. 105. *Archaeologia Hungarica* XXX (1950), 39. (Budapest).

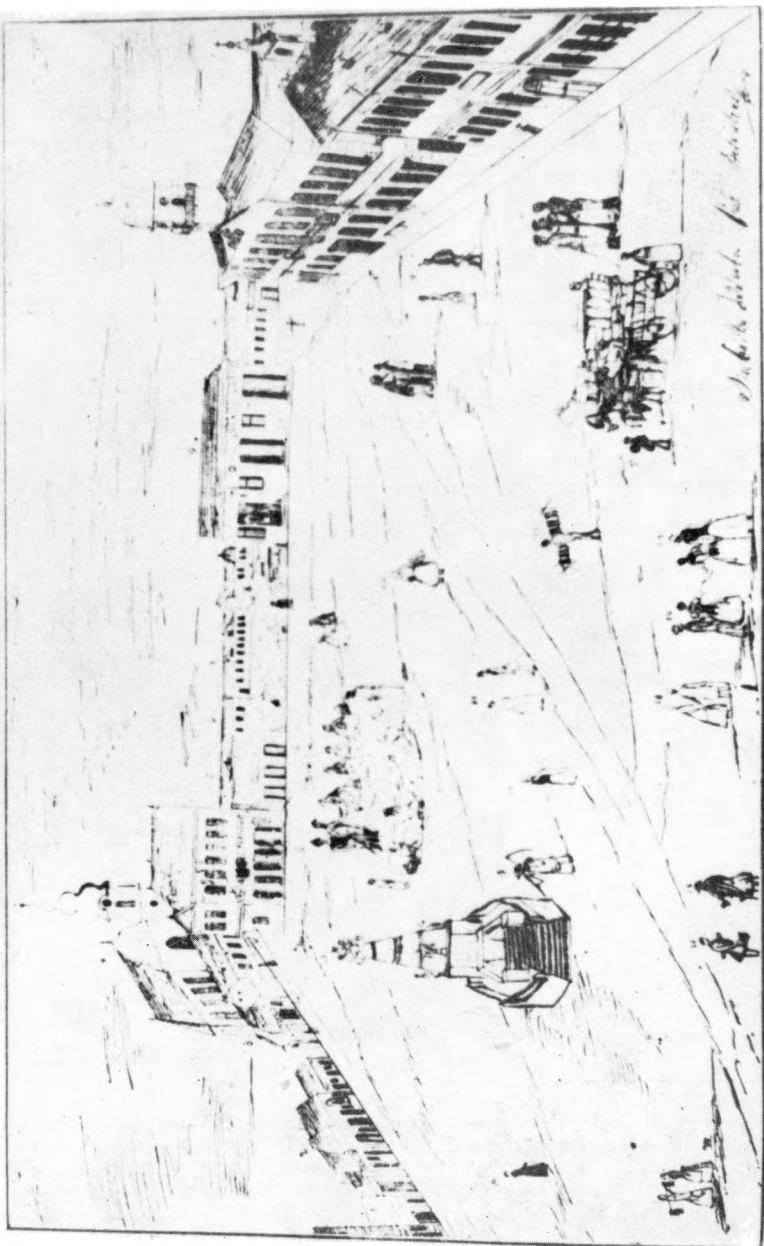
31. Arch. Ért. 1901. 431.; Arch. Ért. 1902. 408.; Arch. Ért. 1903. 276.; Josef Hampel: *Altterthümer des frühen Mittelalters in Un-*

- garn. Braunschweig, 1905. II. 839.; U. a. III. Tab. 494—495; Dimitrijević—Kovačević—Vinski: *Seoba naroda*. Zemun, 1962. 61.; *Festschrift für Rudolf Egger*. Klagenfurt, 1952.
32. Arch. Ért. 1895. 312.; Szőke Béla: *A Közep-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei*. Budapest, 1962. II. 67.
33. Iványi II. 174.
34. Uo. 544, 613.
35. Iványi I. 39.
36. VMRA
37. Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai. 1664—1666. Budapest, 1908. 219.
38. VMRA
39. Iványi II. 264—268.
40. Iványi I. 27.
41. Iványi I. 531.
42. Iványi I. 158.
43. VMRA
44. Iványi I. 512.
45. Iványi II. 625.
46. Iványi HN I. 31.
47. Iványi II. 136, 395.
48. TL/22. térk.
49. Iványi II. 135.
50. M. Kir. Honv. Térk. Int. 1937.
51. TL/4. térk.
52. TL/G. Wlassics 1789.
53. Iványi II. 207.
54. Uo. 174.
55. TL/G. Wlassics 1796.
56. TL/6. térk.
57. Iványi II. 210.
58. TL/Aradszky G. 1823.
59. Glasnik SAN II/2 (1950), 342. (Beograd); Starinar VII—VIII (1956—1957), 213. (Beograd).
60. Arheološki pregled 9 (1967), 9.; Rukovet, 1961/1. 71.
61. Iványi II. 136.
62. Uo. 117.
63. Uo. 626.
64. Uo. 135.
65. TL/114. térk.
66. Iványi II. 125.
67. Iványi HN I. 51.
68. VMRA
69. Spezialkarte von Ungarn. Bécs, 1880. (1:144000)
70. Iványi HN I. 53.
71. Iványi II. 198, 206.
72. Uo. 158.
73. Iványi II. 125.; TL/G. Wlassics 1789. 24. B. 35. Scult. 1823.
74. TL/4. térk.
75. Uo.
76. VMRA
77. TL/4. térk.
78. Uo.
79. Iványi II. 136.
80. VMRA
81. Iványi II. 207, 208.
82. Uo. 606, 609.
83. TL/Stojanovits 1869.
84. Uo.
85. Iványi I. 383.
86. Iványi II. 79, 622.
87. TL/96. térk.
88. Iványi II. 117, 207.
89. TL/Stojanovits 1869.
90. Iványi I. 210.
91. Iványi II. 205.
92. TL/76. térk.
93. Subotičke novine. 1973/8. szám.
94. TL/22. térk.
95. Iványi II. 304.
96. Uo. 616.
97. Uo. 491.
98. Uo. 501.
99. TL/3. térk.
100. Iványi II. 433.
101. Uo. térképmelléklet.
102. TL/6. térk.
103. Iványi II. 621.
104. TL/7. térk.
105. VMRA
106. TL/15. B. 51/1780
107. TL/34 és 39. térk.
108. Karvázy 1887.
109. Iványi HN I. 73.
110. VMRA
111. TL/96. térk.
112. TL/ 1847/2321 Pol.
113. Iványi II. 632.
114. Uo. 210.
115. Uo. 136.
116. Rad vojvođanskih muzeja 3 (1954), 5. (Novi Sad).
117. VMRA
118. TL/6. térk.
119. Iványi II. 122.
120. Uo. 625.
121. Iványi I. 189.
122. TL/6. térk.

123. Iványi I. 155.
124. Iványi II. 135.
125. TL/34 és 39. térk.
126. Iványi I. 159.
127. Iványi II. 205
128. Uo. 158, 393.
129. TL/52. térk.; TL/Aradszky G. 1823.
130. Iványi II. 626.
131. TL/6 és 114. térk.
132. Iványi II. 273, 316, 609.
133. TL/114. térk.
134. TL/térk.
135. Iványi II. 135, 185.; TL/34 és 39. térk.
136. TL/112. térk.
137. Iványi I. 155, 159, 467.; Iványi II. 131.
138. Iványi II. 126, 134.
139. Iványi HN I. 80.
140. Arch Ért. 1914. 58.
141. VMRA
142. Iványi HN I. 81.
143. Györffi György: *Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza I. A—Cs.* Budapest, 1966. 722.
144. Iványi II. 304.
145. TL/6. térk.
146. Iványi II. 320, 640.
147. TL/ Kataszeri térkép 1937.
148. Iványi II. 139.
149. TL/114. térk.
150. Iványi II. 126.
151. TL/6. térk.; TL/G. Wlassics 1799.
152. Iványi HN V. 53.
153. Uo. I. 141.
154. TL/68. térk.
155. TL/114. térk.
156. Iványi II. 609.
157. Iványi I. 159.
158. M. Kir. Hon. Térk. Int. 1936.
159. Iványi I. 158.; Iványi II. 114, 117, 205.
160. Iványi HN II. 139.
161. Iványi II. 609.
162. TL/42. térk.; Iványi II. 185. 210. 24. B. 35. Scult. 1823.
163. Iványi II. 135.
164. Uo. 129.; Iványi HN V. 53.
165. TL/G. Wlassics 1789.
166. TL/64. térk.
167. Iványi II. 159.; Iványi HN II. 142.; B. Bukurov: *Tri Bačke doline.* Glasnik Srpskog geografskog društva XXX (1950.), 77.
168. Iványi I. 189.
169. TL/6. térk.
170. TL/39. térk.
171. Iványi II. 135.
172. Iványi I. 155.; Iványi HN II. 144; V. 58.; Iványi II. 130.
173. Iványi II. 261.
174. Iványi II. 136.
175. TL/41. térk.; Iványi II. 174, 185.
176. TL/5. térk.
177. Iványi II. 124.
178. Uo. 552.
179. Iványi I. 409.
180. TL/Stojanovits 1869.
181. Iványi HN I. 92. (Ludasegyház); IV. 66.
182. Glasnik Srpskog geografskog društva XXXVI (1956), 35.
183. TL/65. térk.
184. Iványi II. 73, 622.; TL/3. A. 53/pol. 1847.
185. Iványi II. 379. TL/12. F. 505.
186. Iványi II. 632.
187. Uo. 210.
188. TL/3. térk.
189. Iványi II. 130.
190. TL/6 és 115. térk.
191. Iványi HN IV. 83.
192. TL/G. Wlassics 1796.
193. Iványi I. 337.
194. TL/22. térk.
195. Iványi II. 159, 158.
196. Iványi I. 189.
197. TL/6. térk.
198. Iványi HN V. 70.
199. TL/G. Wlassics 1789.
200. Iványi II. 140.
201. TL/114. térk.
202. Iványi II. 158, 159.
203. TL/Aradszky G. 1826.
204. TL/114. térk.
205. Iványi II. 122.
206. Tormásy Gábor *A szabadkai római kath. főplébánia története.* Szabadka, 1883.
207. Iványi II. 181, 185, 186.
208. Iványi I. 511.
209. Uo. 155.
210. Iványi II. 384.
211. Uo. 137.
212. TL/115. térk.
213. TL/4. térk. 12. B. 68. Scult. 1823.
214. TL/3. A. 53/pol. 1847.
215. TL/39. térk.
216. Iványi HN V. 86.; A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei III. (1971), 8. sz. 86.
217. Iványi II. 210.

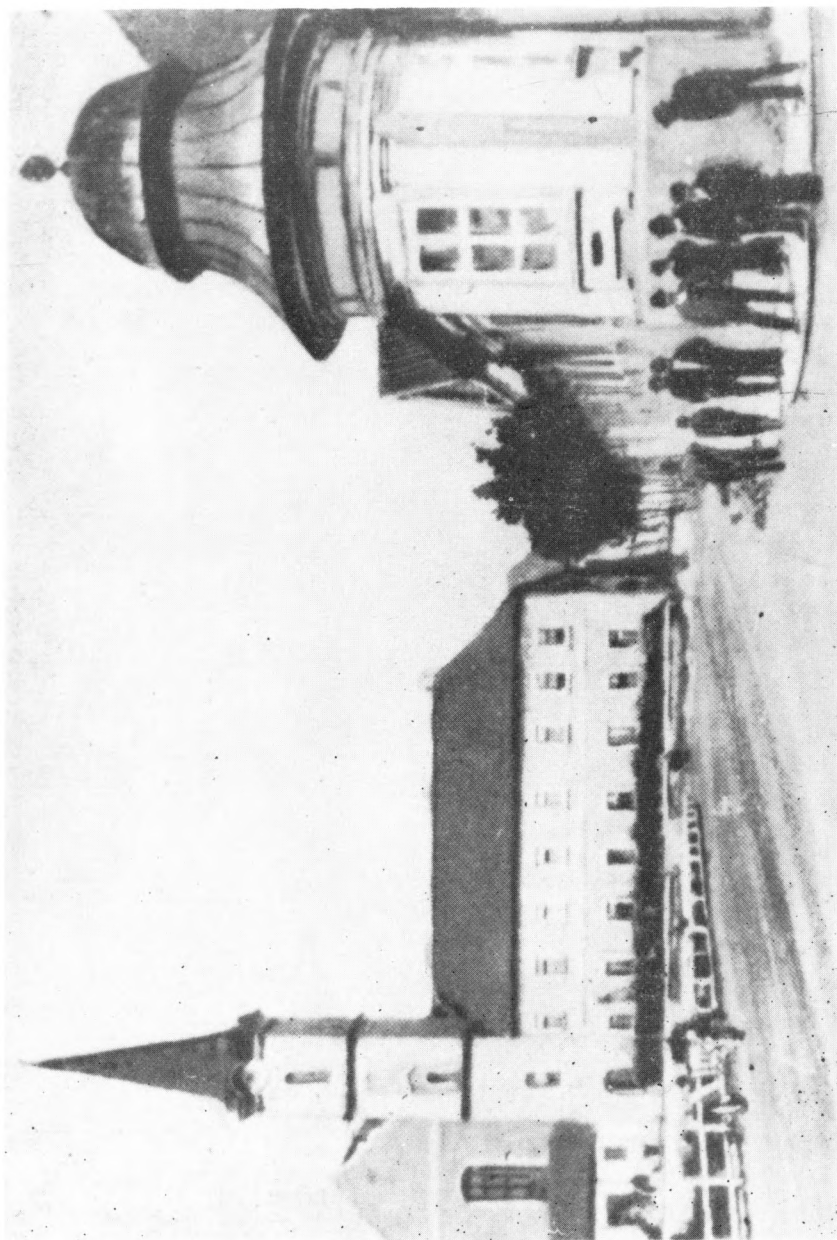
218. Szöllősi Gyula: *A Palicsi-tó elhalása és felújítása*. Szabadka, 1973.
219. Iványi II. 185.
220. TL/G. Wlassics 1789.
221. TL/Stojanovits 1869.
222. Iványi II. 305.
223. Uo. 135, 185.; TL/34. térk.
224. Iványi II. Reprodukció.
225. TL/22. térk.; Wüstringer 1823.
226. Arheološki pregled 3 (1961) 155.
227. TL/4. térk.
228. Iványi II. 410.
229. TL/A. térk.
230. Iványi II. 117, 125.
231. Archaeologia Iugoslavica VII (1966), 1. (Beograd).
232. Rad vojvodanskih muzeja 6 (1957), 231. (Novi Sad).
233. Iványi II. 210.
234. TL/34 és 39. térk.
235. Iványi II. 74.
236. Uo. 134, 206, 210.
237. TL/42. térk.
238. Karvázy 1887; TL/96. térk.
239. TL/4. térk.
240. Iványi I. 155, 159.; Iványi II. 117, 134.
241. Iványi II. 319, 625.; Tormásy Gábor: *A szabadkai római kath. főplébánia története*. Szabadka, 1883. 30.
242. TL/18. A. 16/1780; 24. A. 22/aec. 1810; 24. A. 44/aec. 1815; Iványi II. 606.
243. Iványi II. 268, 319.
244. Uo. 317.
245. TL/4. térk.
246. Iványi I. 289.; TL/22. térk.; TL/Stojanovits 1869.
247. Iványi II. 632.
248. Uo. 185.
249. TL/22. térk.
250. Iványi II. 632.
251. Uo. 622.
252. Uo. 174.
253. Uo. 208.
254. TL/96. térk.
255. TL/6. térk.
256. TL/22. térk.
257. Iványi II. 130.
258. TL/3. térk.
259. Iványi HN I. 107.
260. VMRA.
261. TL/7. térk.
262. Iványi II. 216.
263. TL/4. térk.
264. TL/7. térk.
265. Iványi II. 125.
266. Uo. 125, 136.
267. TL/112. térk.
268. Iványi I. 5.
269. Cartographia Hungarica I. Budapest, 1972.
270. Iványi I. 8.
271. TL/6. térk.
272. Iványi II. 115.
273. TL/6. térk.
274. Iványi I. 511.
275. Uo. 189.
276. Iványi II. 609.
277. Iványi II. 632.
278. TL/Stojanovits 1869.
279. Iványi II. 210, 211.
280. TL/Tóth—Aradszky 1841.
281. TL/Stojanovits 1869.
282. TL/114. térk.
283. TL/10. térk.
284. Iványi I. 511.; II. 615.
285. Iványi II. 304, 305.
286. Uo. 316, 619.
287. Uo. 317.
288. Iványi I. 511.
289. Iványi II. 319.
290. Uo. 325.
291. 1810-ben készült térkép.
292. Iványi I. 193.
293. Iványi II. 207.
294. Uo. 141.
295. Uo. 130.
296. Uo. 210.
297. VMRA.
298. Iványi I. 189.
299. Iványi HN I. 131.; TL/91. térk.
300. VMRA
301. Iványi II. 133.
302. Arch. Ért. 1914, 58.
303. TL/G. Wlassics 1789.
304. Iványi II. 131.
305. Arheološki pregled 9 (1967) 147.
306. TL/75. térk.
307. VMRA
308. TL/115. térk.
309. Iványi I. 189.
310. TL/6. térk.
311. Iványi II. 205—207.
312. Iványi HN III. 124.
313. VMRA
314. Iványi II. 612.
315. TL/G. Wlassics 1789.
316. Iványi II. 124, 135, 181, 185.
317. TL/34 és 39. térk.
318. VMRA

319. TL/4. térk.
 320. Iványi II. 616, 637.
 321. Iványi HN I. 138.
 322. Iványi II. 10.; Üzenet, 1971. 4. sz. 459.
 323. Iványi I. 289.; II. 80, 632.; TL/Stojanovits 1869.
 324. Iványi II. 81, 83.
 325. Iványi I. 77.; Bácskai Ellenőr 1881/3., 4., 7., 8. sz.
 326. Iványi II. 614.
 327. Uo. 160.
 328. Iványi I. 189.
 329. Iványi HN I. 140.
 330. Iványi II. 136.
 331. Uo. 622.
 332. Iványi II. 625.; TL/40. térk.
 333. Iványi II. 433.
 334. TL/22. térk.
 335. Iványi I. 550.
 336. TL/4. térk.
 337. Iványi II. 632.
 338. TL/Stojanovits 1869.
 339. Iványi II. 320.
 340. Iványi HN I. 143.
 341. VMRA
 342. TL/114 és 115. térk.
 343. TL/114. térk. 24. B. 35. Scult. 1823.
 344. Iványi II. 632.
 345. TL/Stojanovits 1869.
 346. TL/22. térk.
 347. Iványi I. 189.
 348. TL/6. térk.
 349. Iványi II. 117, 207.
 350. Uo. 319.
 351. Uo. 208.

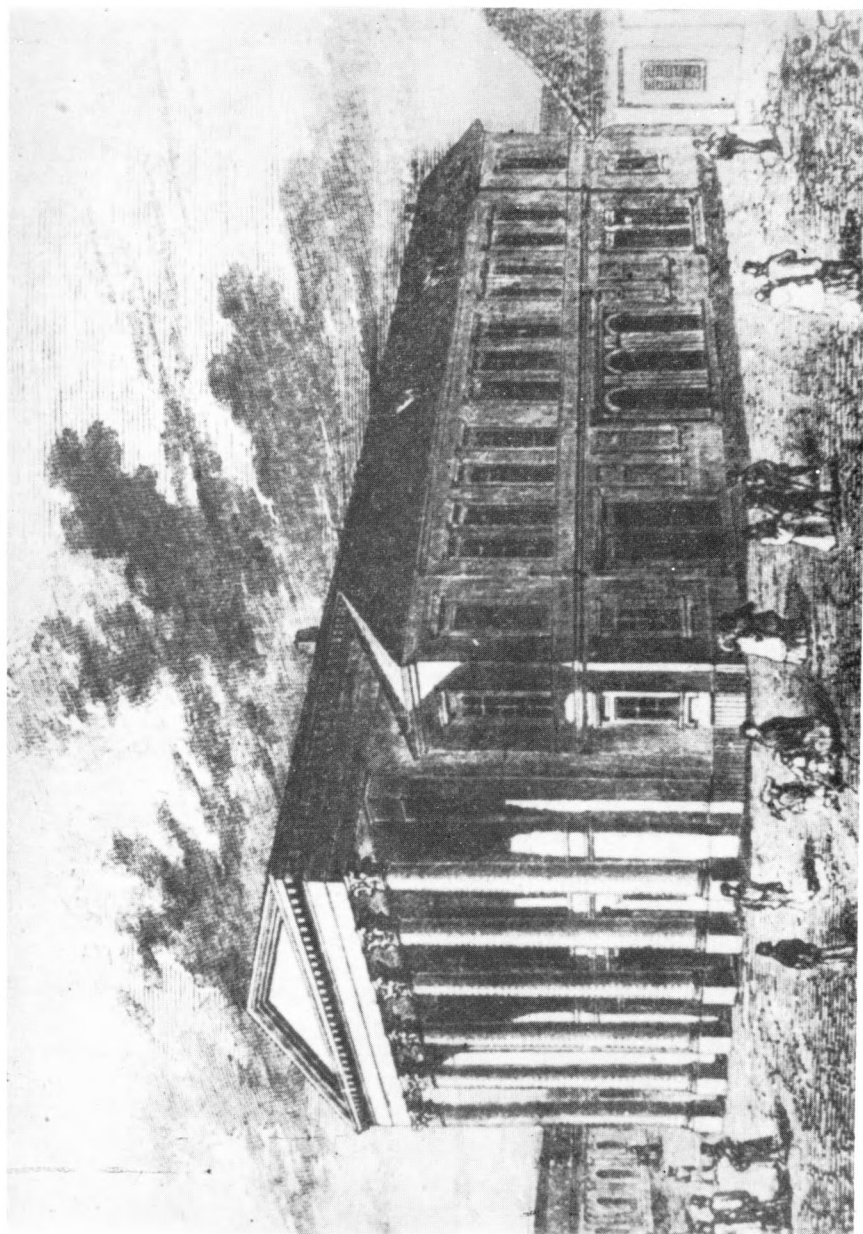

A PLASTER 1838-BAN.

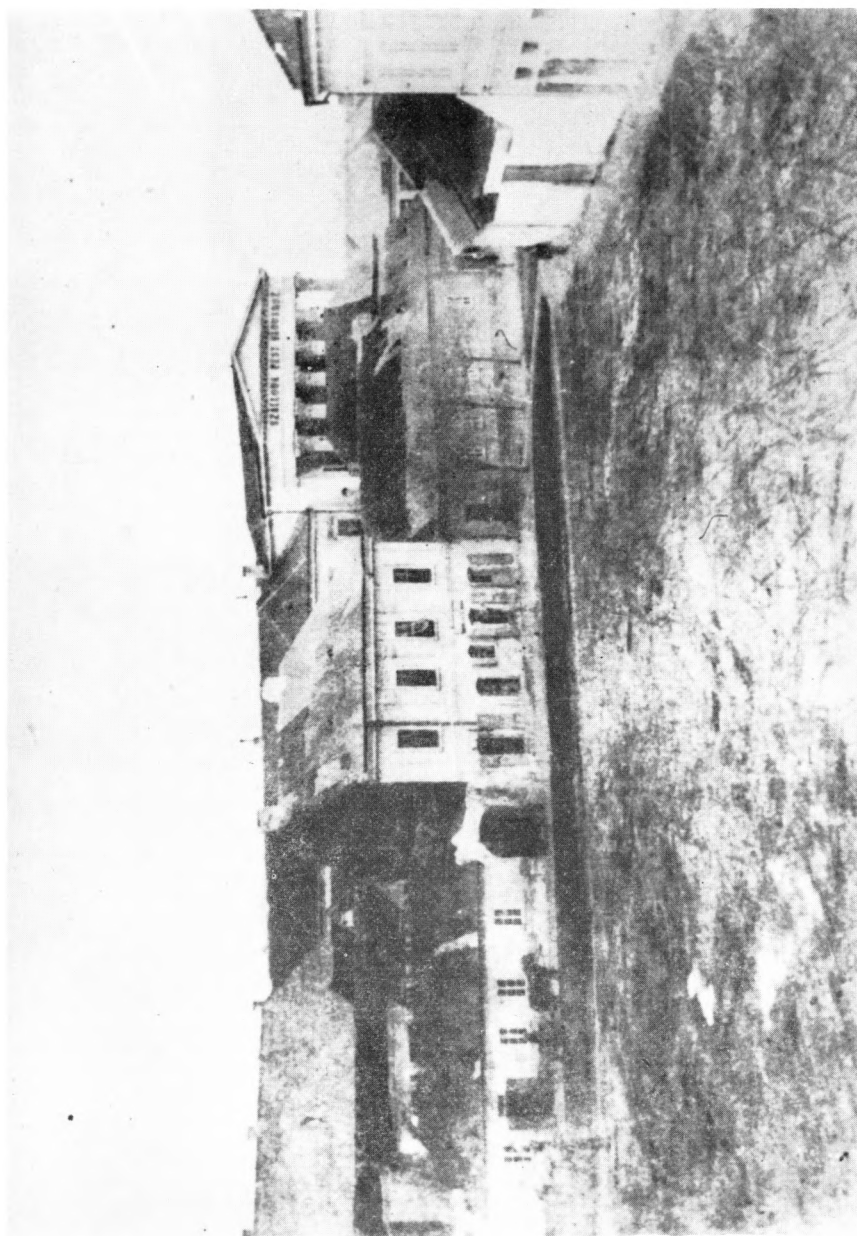
1. A kissé gyerekesnek tetsző tollrajz fontos dokumentuma a múlt század eleji Szabadkának. Látható rajta a Szentháromság szobra, az egy évtizeddel korábban, 1828-ban épített városháza. Tőle jobbra van a régi iskola épülete, balra pedig a Lénárd-ház, majd a Szilberleitner-ház és a Ferencesek temploma. A főtéren mozgó alakok a város különböző társadalmi rétegeinek jellegzetes személyeit ábrázolják.

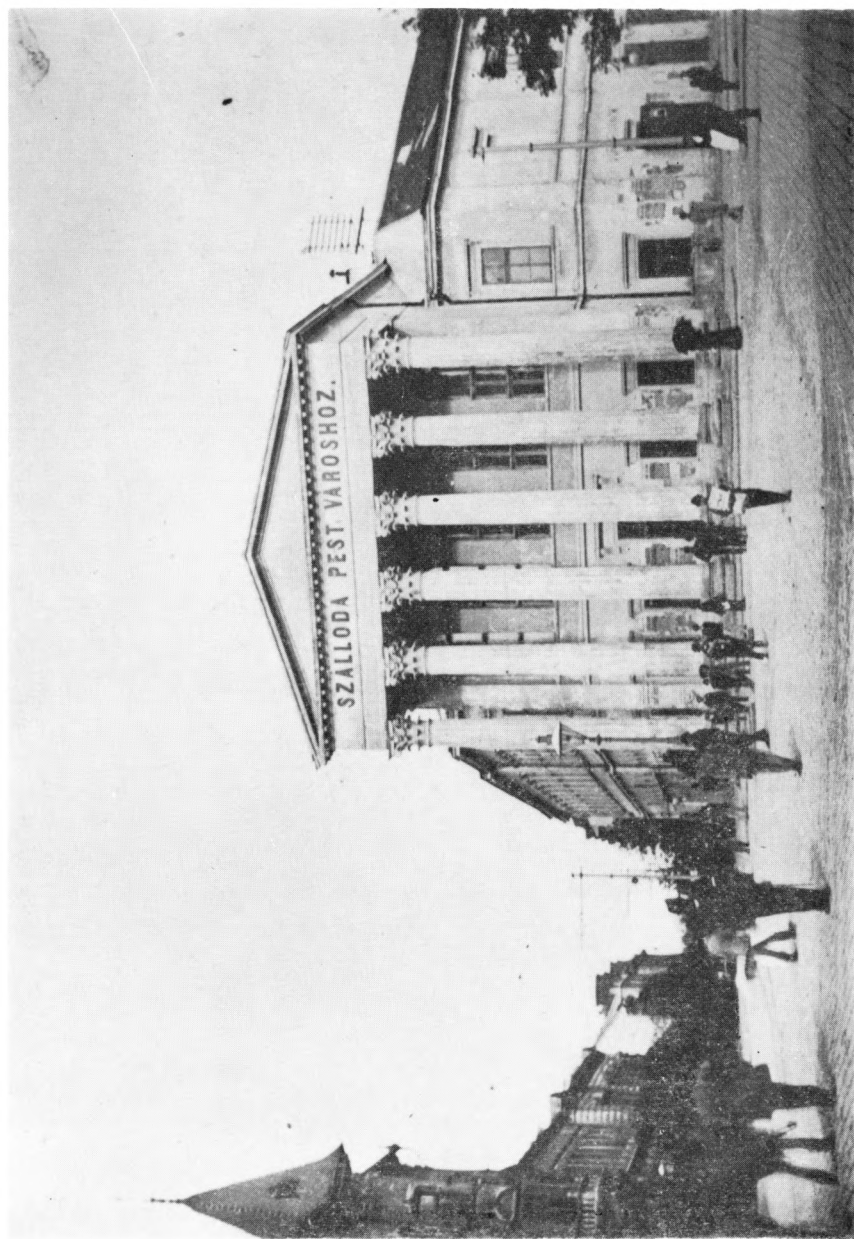
2. A Ferencesek tere régóta fontos tényezője volt Szabadka fejlődésének. Ide nyílt egykor a mély árkokkal övezett vár kapuja is. Ez a fénykép a múlt század végén készült, amikor a Ferencesek templomának még csak egy tornya volt és állt a tőle jobbra látható, 1943-ban lebombázott barokk palota is.

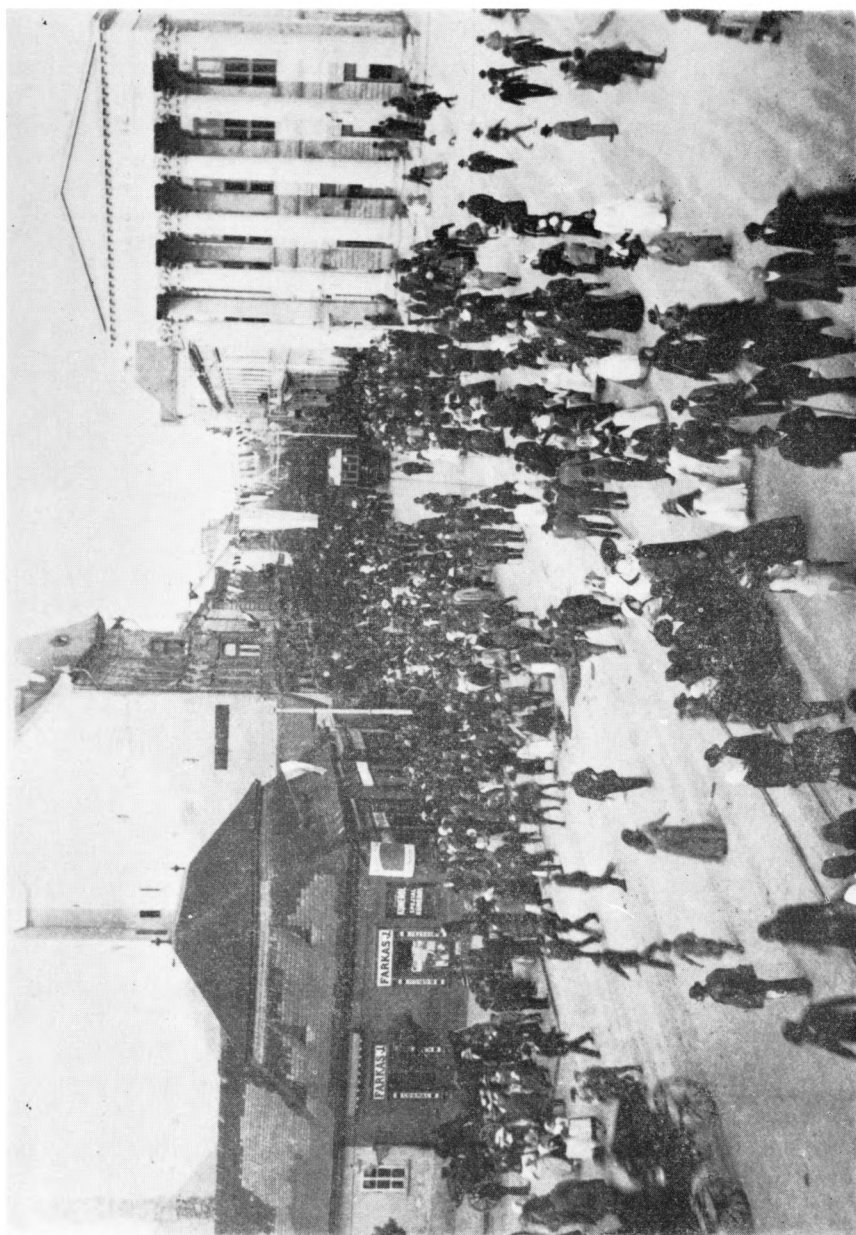
3. A korabeli rézkarc az 1854-ben megnyílt színház épületét ábrázolja. Valamelyik pesti lapban jelent meg, hírül adva az említett eseményt.

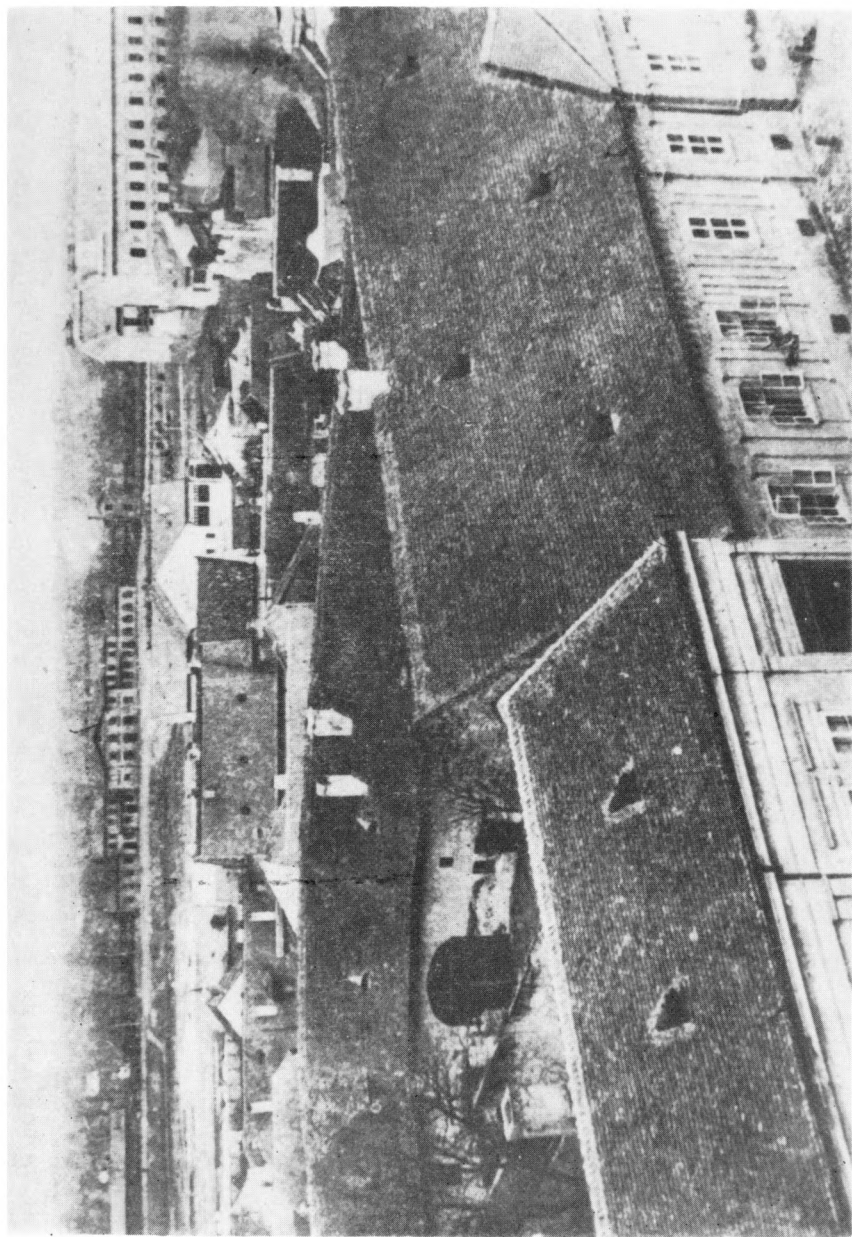
4. Ilyen volt a múlt század nyolcvanas éveiben a Ferencesek terének déli fele. Jól látható a színház oszlopsora és tőle balra a Bárány szálló magas tűzfala. A felvételt a Barátok templomának tornyából Vermes Lajos »sport-fényképész« készítette.

5. A színház kopott árkaða a század elején az alatta és körülötte zajló élet jellegzetes alakjaival: rendőrrel, kifutóval, pékinassal, sétálókkal, ácsorgókkal.

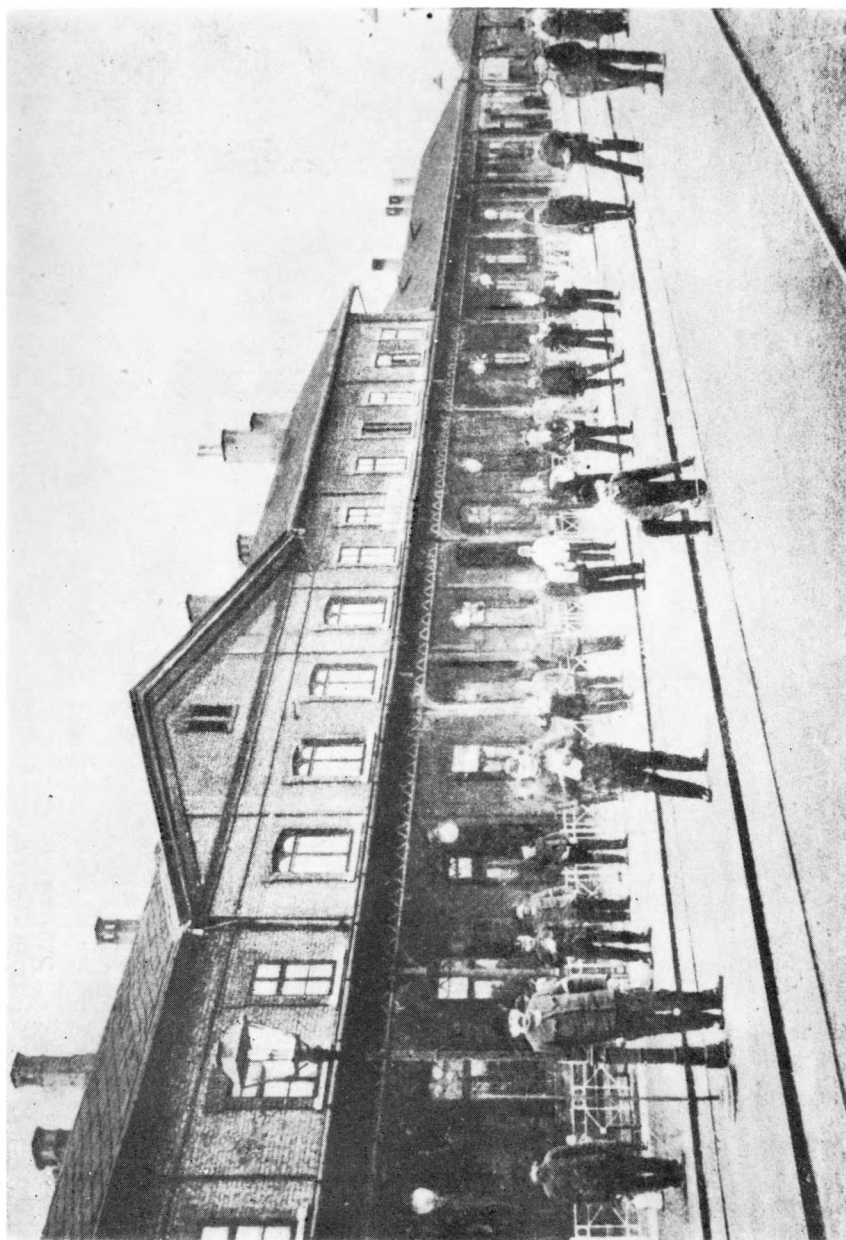
6. *A mai Boris Kidrič utca, az egykori Kossuth utca, a közkedvelt korzó, 1910 táján. A tumultus feltehetően valamilyen jeles politikai esemény után, valószínűleg küldöttség visszatérésekor keletkezett. A villamosok akkor még a korzón közlekedtek.*

7. Az 1880-as években ilyen kilátás nyílt a Barátok templomának tornyából a Rogina harára és a mögötte levő töltésre épített vasútállomásra. Akkoriban már állt a kép jobb oldalán látható Prokesch-palota. Ez a kép is Vermes Lajos felvétele.

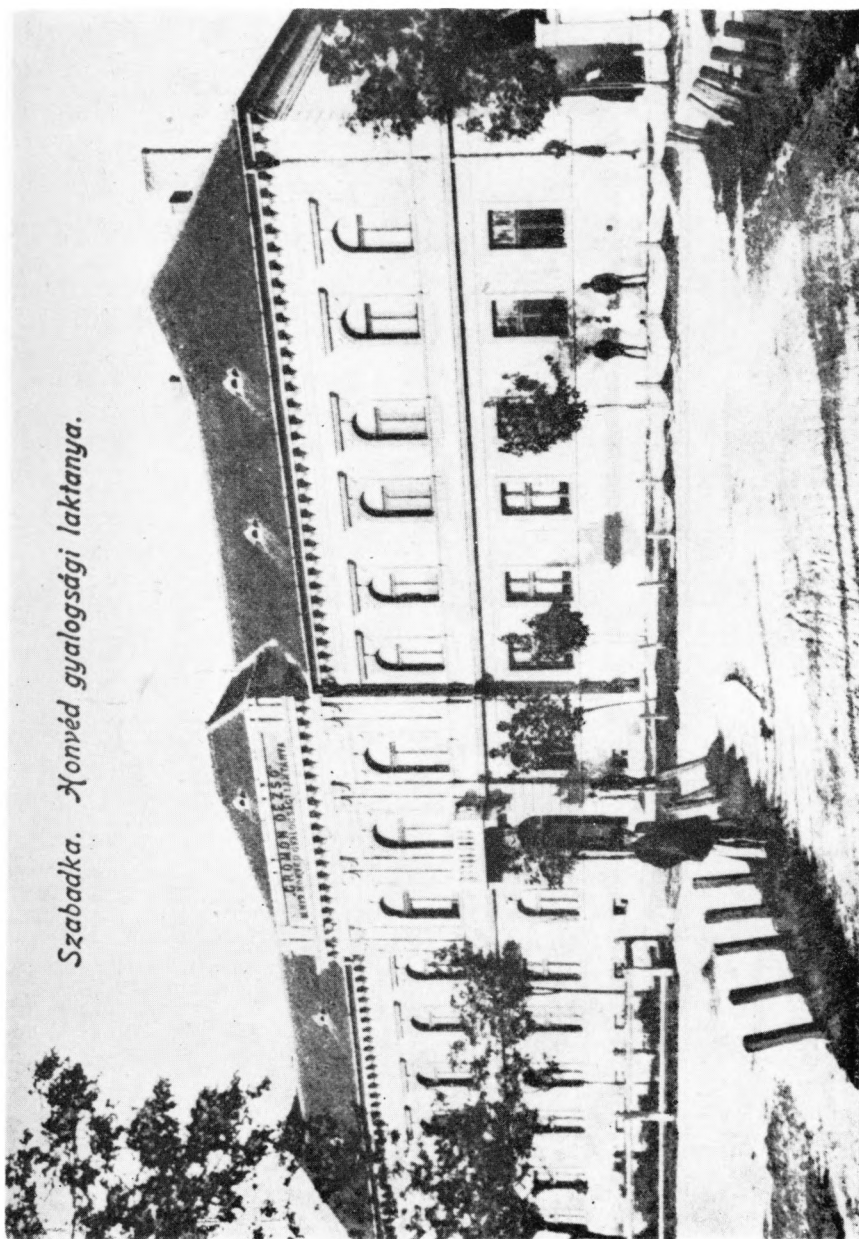

*8. A pravoszláv vagy szerb templom 250 évvel ezelőtt a várost körülvevő védő-
árok belső felén, a magas földhányáson épült az akkori Majsai kapu mellett. A
kép a századforduló táján készült a barokk stílusban épített templomról.*

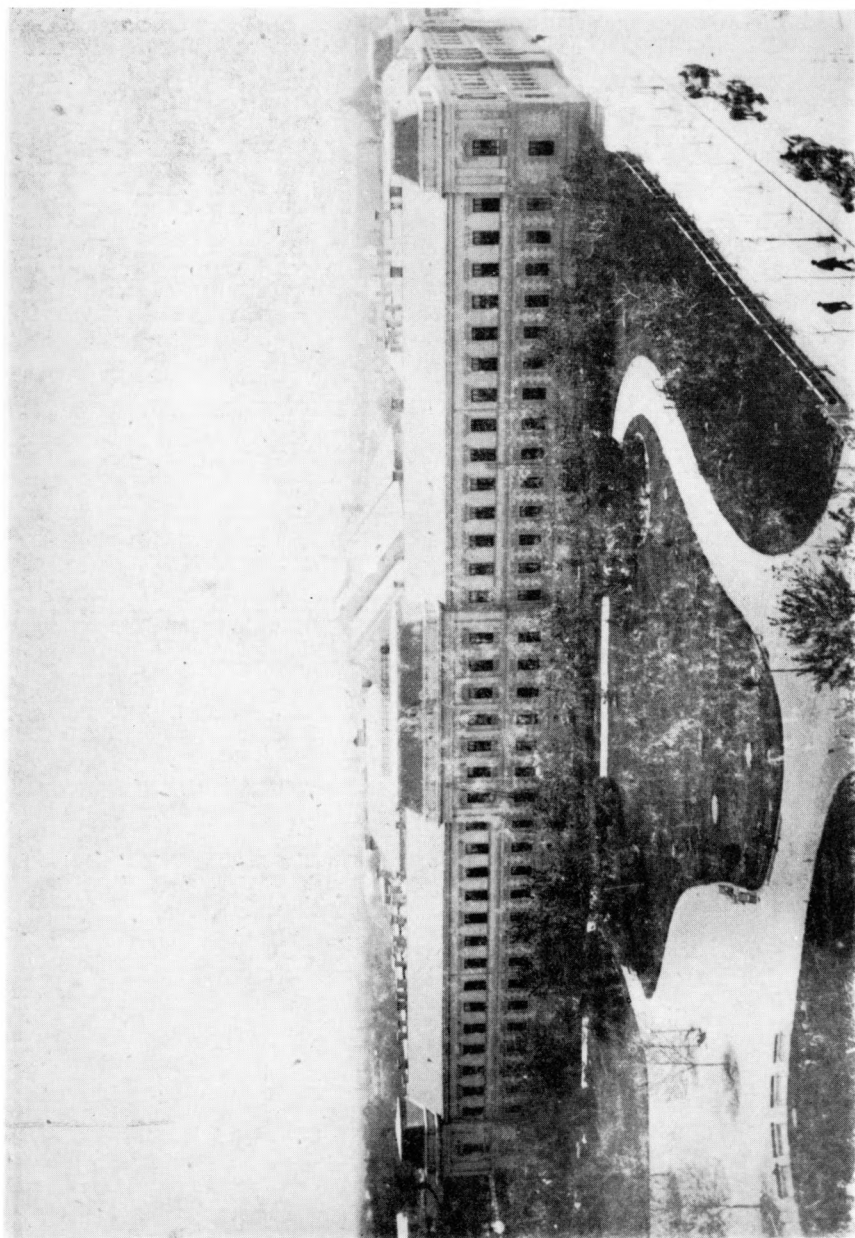

9. Az első vonat 1867-ben futott be Szabadkára. A valamikor városszélnek számító Rogina bara keleti felén létesített vasúti megálló területét és környékét a múlt század nyolcvanas éveiben homokkal töltötték fel, s felépítették a képen látható állomás épületét.

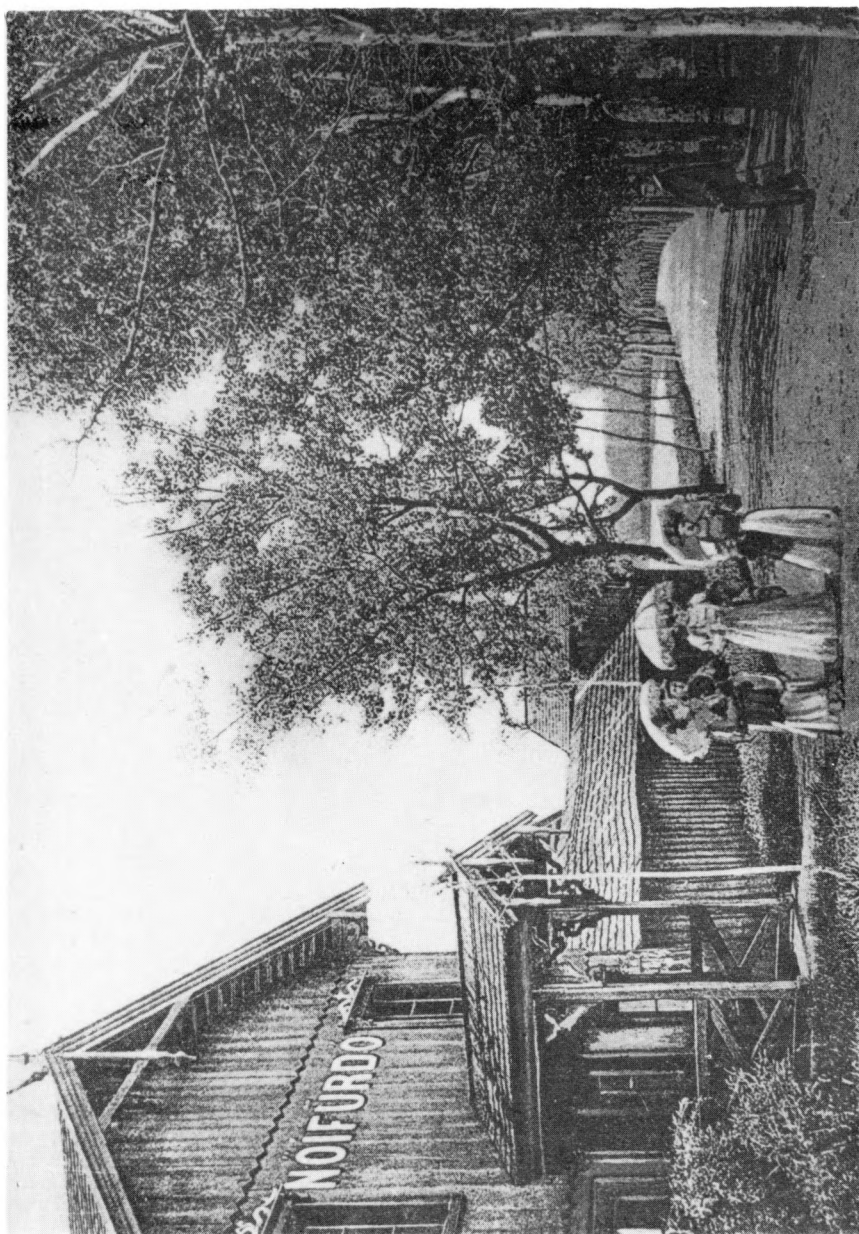
Szabadka. Honvéd gyalogsági laktanya.

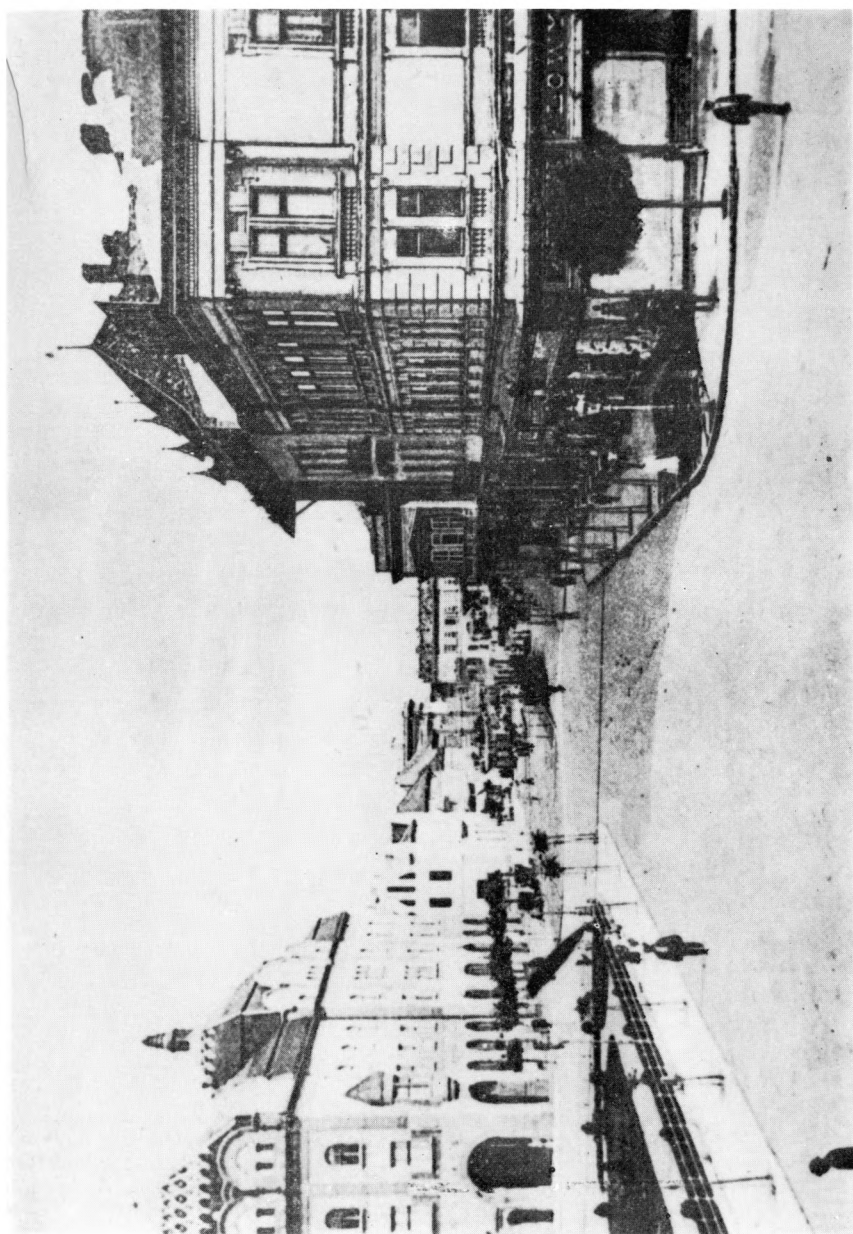
10. A szabadkai szénapiac valószínűleg a Ferencesek teréről szorult ki a múlt század elején a mai Puskin, az egykori Széna térre. 1859-ben a szalmapiacot is ide helyezték. A tér keleti oldalát teljes hosszában kaszárnyák szegélyezték, amelyek az 1943-as bombázások alatt romba dőltek.

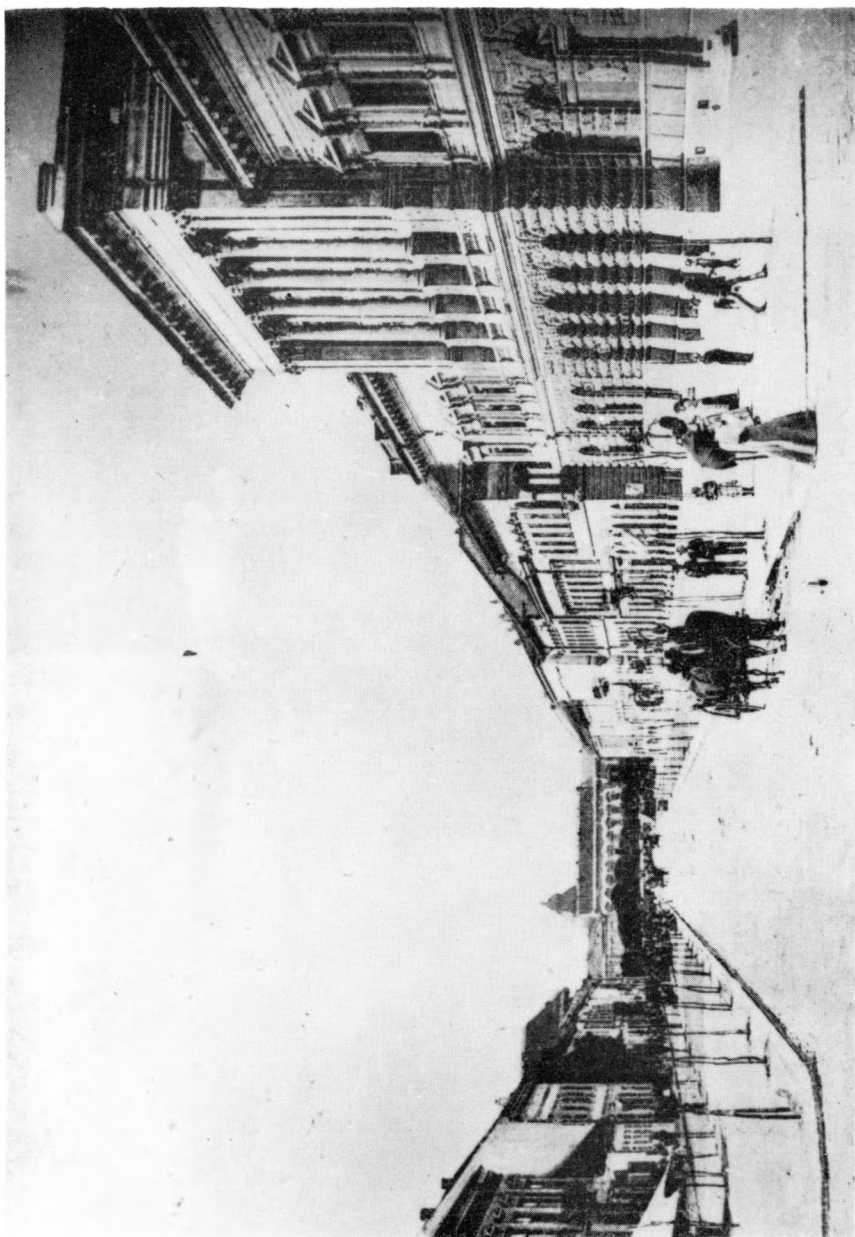
11. A Rogina bara mocsaras területének déli részén volt a Koplaló, az eladásra és szállításra váró lábasjóság veszteglőhelye. A Rogina barát 1888-ban végérvényesen kiszáritották és a Koplalón felépítették a törvényszék épületét, amely 1890 nyarán lett kész. A látható park helyén áll ma a Jadran mozi épülete.

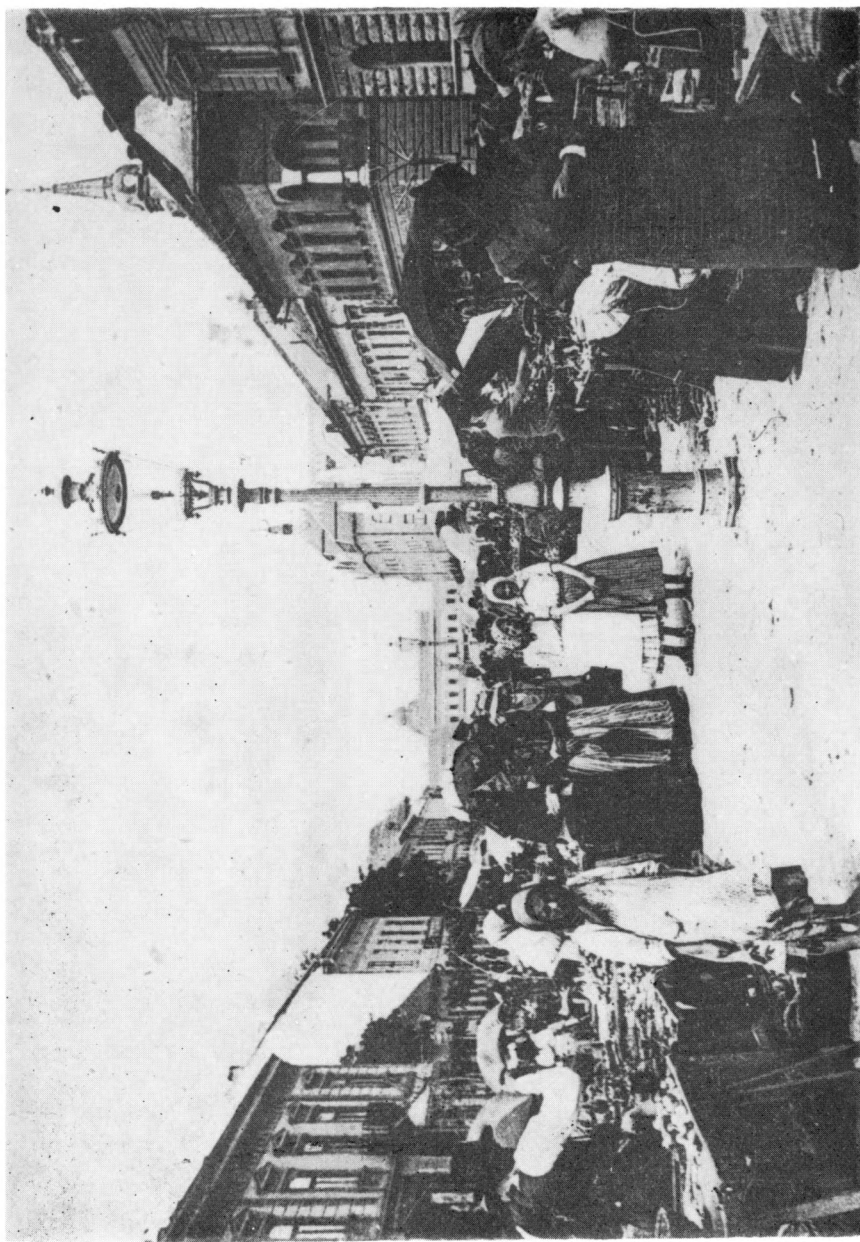
12. A Palicsi-tó északi partja ősidők óta mocsaras terület volt. Középkori település nyomait csak déli oldalán lehet megfigyelni. A fejlődő Szabadka és Szeged között létrejött forgalom (országút és vasút) hatására a tó északi partja a múlt század folyamán benépesedett. Szabadka ezt a részt az 1850-es évektől kezdve tervszerűen fürdőhellyé építette ki. A kép a Női fürdő zárdaszerrű épületét ábrázolja a századforduló táján.

*13. Az egykori Eötvös, a mai Strossmayer utca vonalában valamikor egy mo-
csaras, mély mederben víz csordogált. Az 1740-es években a város védelmére
létesített árok és palánk nyugati vonalát ez a mélyedés képezte. A felvétel
1912-ben készült. Szabadka az akkori viszonyokhoz képest impozáns képet
mutatott, legalábbis a központja.*

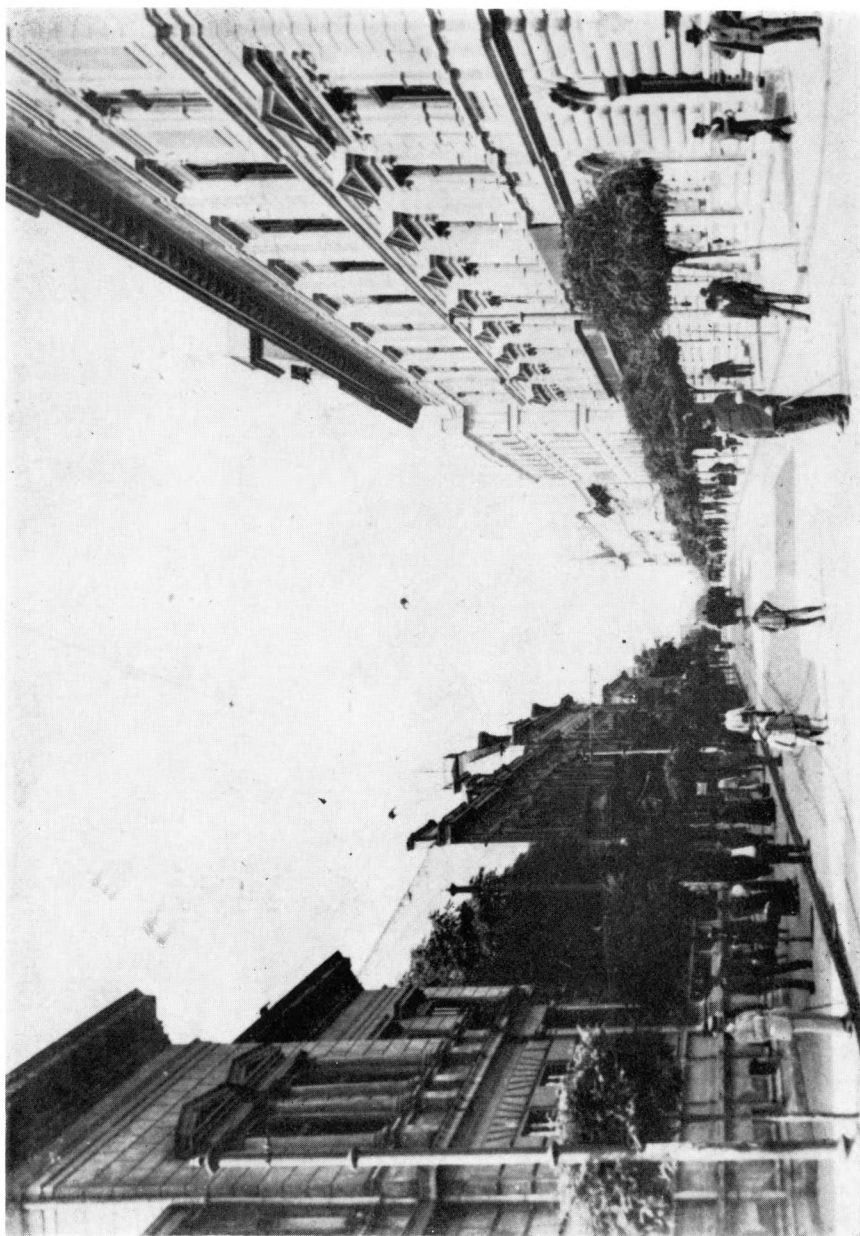
14. A mai Strossmayer utca közepén folyó patakocskát, amikor gátolta a város fejlődését, a föld alatti csatornába süllyesztették. Így alakult ki az egykori sáros, lacsakos Oskola utca helyén e megnyerő külsejű széles utca. A kép a múlt század utolsó évtizedében készült, amikor az impozáns városháza még nem állt.

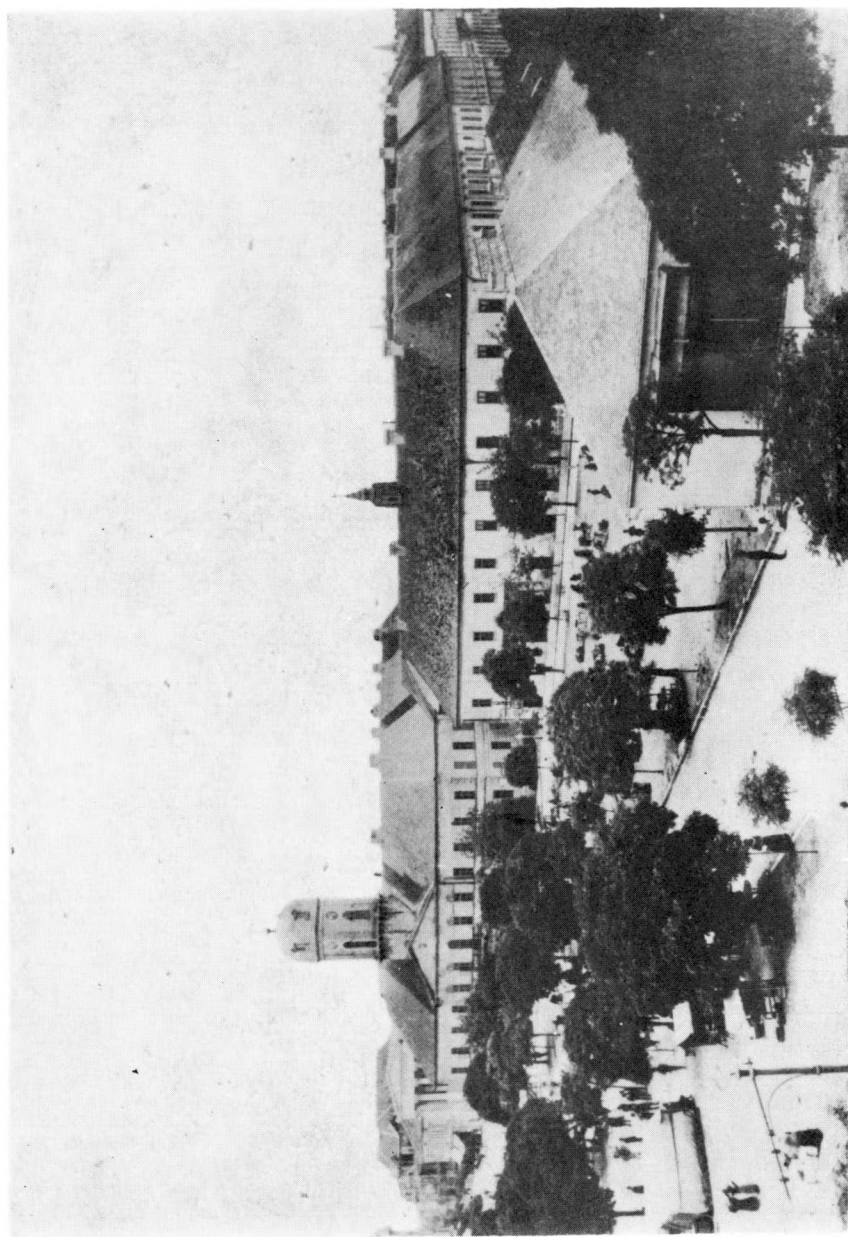
15. Szabadka a múlt század végén kapott gázvilágítást. Ekkor raktak le kandelábereket az időközben zöldségpiaccá változtatott Eötvös utca középső részén is. Az 1912-ben készült kép egy jellegzetes szabadkai hetipiacot mutat be; olyat, amely emlékezetünkben még él, de amely már a múlté.

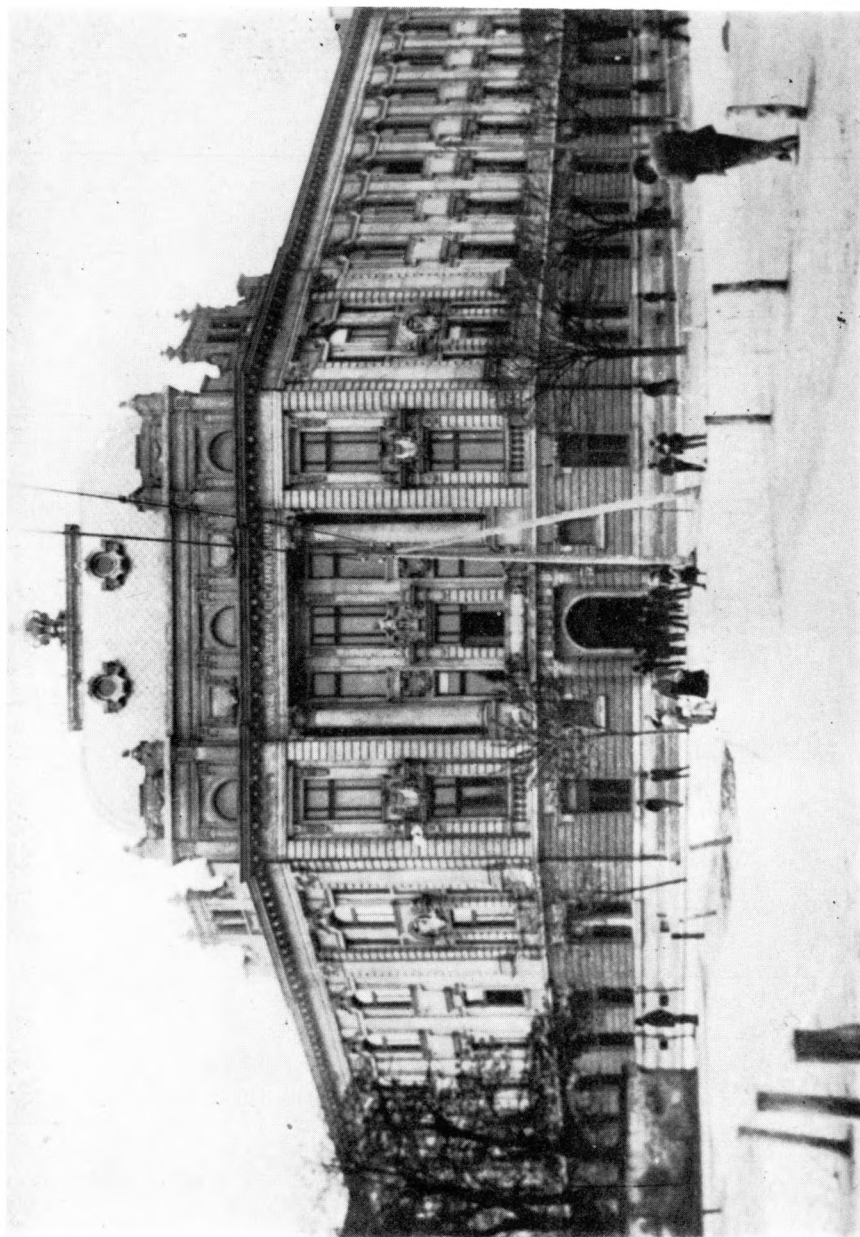
16. A város korábban kevésbé gondozott főterét, a Szentháromság környékét a városháza felépítése után igen szép parkká alakították át. Ennek a parknak a szélén futott végig a Zombori kaputól az állomásig, illetve Palicsig a vilamos.

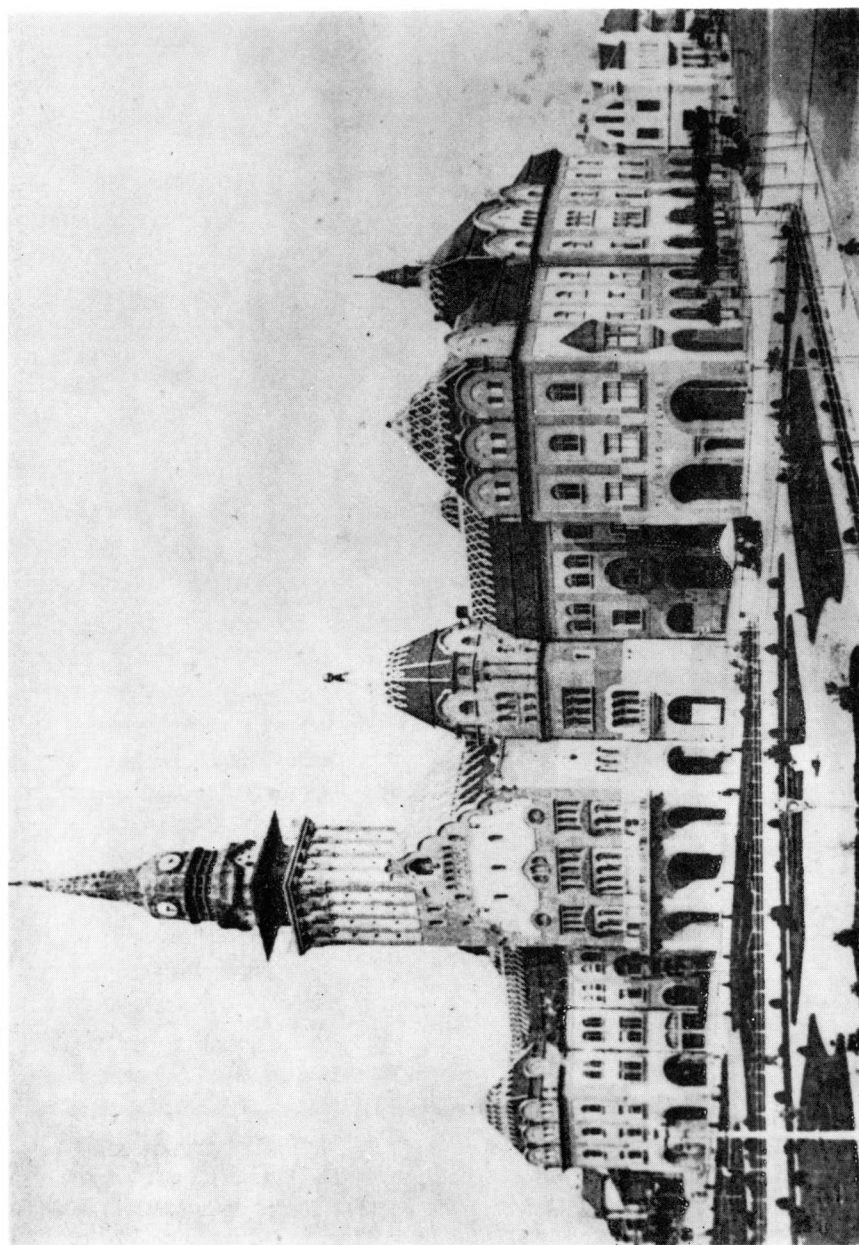
17. Egy hétköznapi a század eleji Szabadkán — ez lehetne a címe ennek a felvételnek. A korzó bejárata látható az elmaradhatatlan biztos úrral, a járókelőkkel, a fiákkal. A jobb oldali épületsorból még nem hiányzik az egykori Vuci-féle gőzmalom, 1971-ben lebontott épülete.

18. Szabadkának eddig összesen négy városházája volt. A képen látható topa tornyú sorrendben a második volt. 1826-ban kezdték el építeni, s 1828. február 12-én nagy ünnepségek közepette avatták fel. 1908-ban lebontották a mellette levő régi iskola épületével együtt, hogy helyet adjon az újabb városházának.

19. A gimnázium csaknem két és fél évszázados története során több helyen székelt. A képen látható Petőfi utcai épületet 1899-ben fejezték be és az 1899—1900. tanévtől kezdve használják.

20. A tulajdonképpeni szabadkai városházát, az 1908-ban lebontott előbbi városi székház és régi iskola helyén, 1908 és 1912 között építették fel. Szabadka kisszámú építészeti értékes épületei közé tartozik.

TARTALOM

Előszó	5
Helynevek	9
Jegyzetek	63

Képek

1. A piactér 1838-ban	69
2. A Barátok temploma a múlt század végén	71
3. Az új színház (rézkarc)	73
4. A Ferencesek tere	75
5. A városközpont a század elején	77
6. Az egykori Kossuth utca	79
7. A vasútállomás és a Rogina bara	81
8. A pravoszláv templom	83
9. A vasútállomás peronja	85
10. A Zentai úti laktanya	87
11. Az új törvényszék	89
12. A palicsi Női fürdő	91
13. Az Eötvös utca 1912-ben	93
14. Az egykori Oskola utca	95
15. Zöldségpiac a város központjában	97
16. Szabadka főtere az első világháború előtt	99
17. A század eleji Szabadka	101
18. Az 1908-ban lebontott városháza	103
19. A gimnázium új épülete	105
20. Városunk jelképe, az impozáns városháza	107
	109

A szabadkai Veljko Vlahović Munkásegyletem kiadása

Szerkesztő: Dér Zoltán, Kolozsi Tibor, Lévy Endre, Palusek Béla, Urbán János

Szerkesztő: Kolozsi Tibor

A fedéltervet és a térképet a szerző készítette

Megjelent 300 példányban, 7(A/5) ív terjedelemben

A VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődésügyi titkárságának 413-43/1973. II. 7. sz. alatti véleményezése alapján mentes az általános forgalmi adó alól.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben

pest
halas

Szabadkai helynevek

mélykut

majsa

szege

baja

madaras

kan.

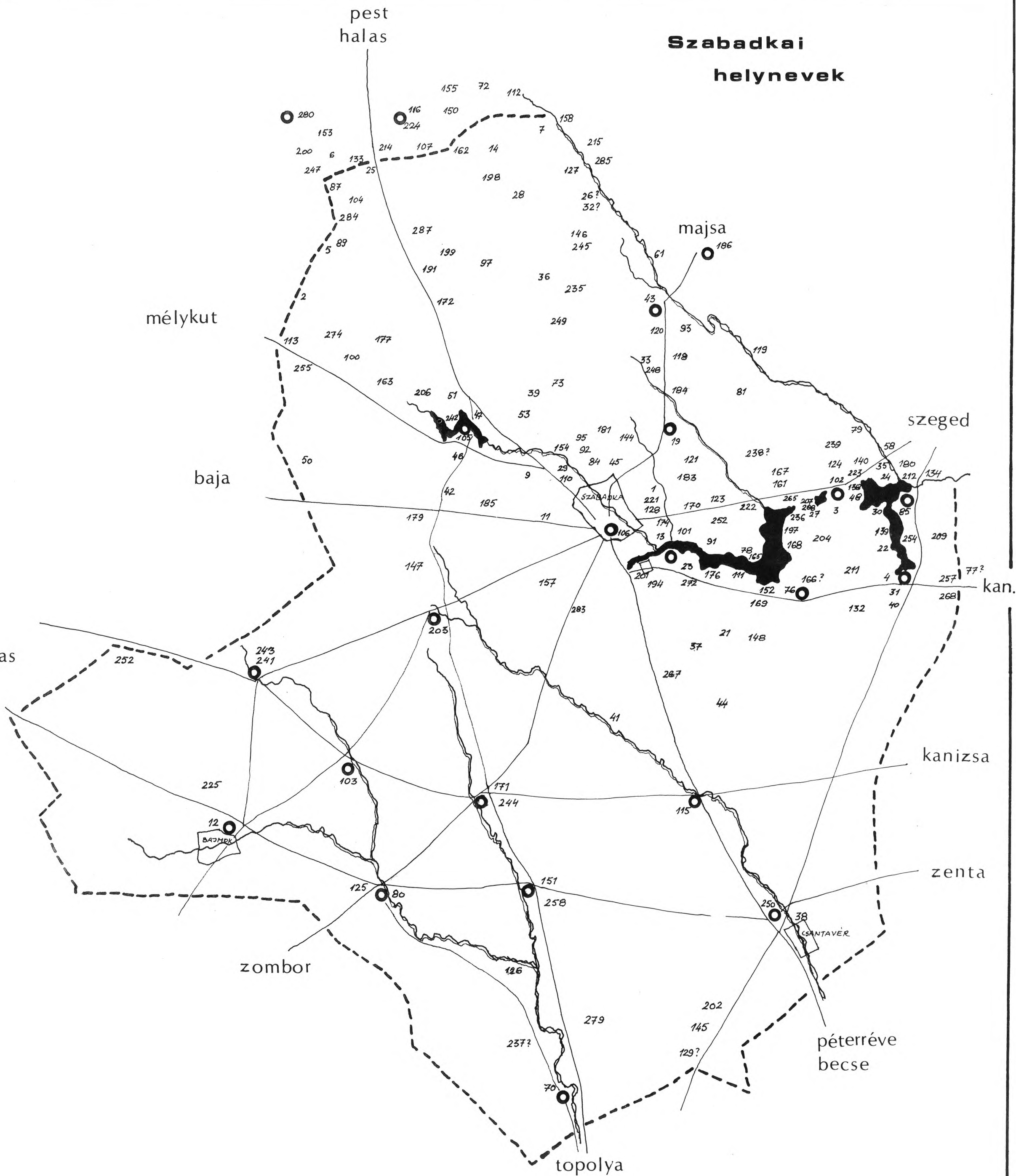
kanizsa

zenta

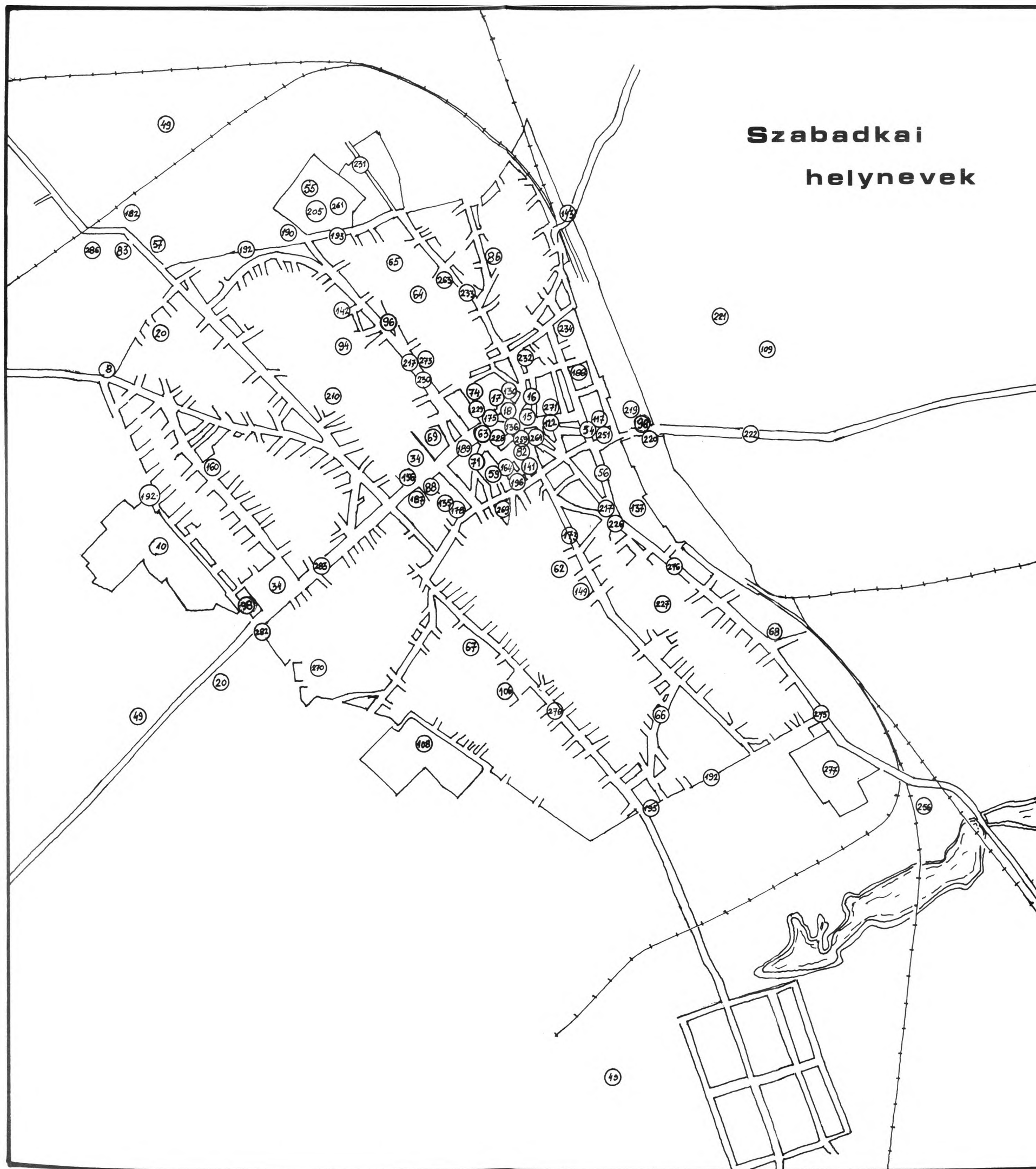
zombor

péterrève
becse

topolya

Szabadkai helynevek

Csépe Imre
HATÁRDOMB
(vallomások)

Kolozsi Tibor
SZABADKAI SAJTÓ
(1848—1919)

Pálinkás József
SZABADKA NÉPOKTATÁSA
(1687—1918)

Laták István
VASKOSZORÚ
(lírai emlékezések)

Csáth Géza
ÍRÁSOK AZ ÉLET JÓ
ÉS ROSSZ DOLGAIRÓL
(kritikák, cikkek, karcolatok)
